

IRIXOA CORTÉS, Iago: “Donostia eta Pasai San Pedroren arteko harremanak Erdi Aro amaieran”, *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 7, Untzi Museoa-Museo Naval, Donostia-San Sebastián, 2012. [Bertsio luzea].

Portu aprobetxamendua eta gatazka: Donostia eta Pasai San Pedroren arteko harremanak Erdi Aro amaieran (1397-1503)¹

Iago Irixoa Cortés

Ereiten K. Z.

Resumen

En el marco de las relaciones y conflictos suscitados en torno a la bahía de Pasaia, siempre se han mencionado las disputas mantenidas por San Sebastián contra Errenteria, Hondarribia, Pasai Donibane o Lezo. Son pocas las investigaciones que han incidido en la comunidad pasaitarra de San Pedro a fines de la Edad Media. Sin embargo, ella protagonizó un importante pleito contra San Sebastián a fines del siglo XV, originado por las duras condiciones que la villa impuso a esa comunidad, impidiendo su desarrollo y limitando sus actividades. A través de los párrafos siguientes, intentaremos trazar las principales líneas.

Palabras clave: San Sebastián, Pasai San Pedro, Baja Edad Media, aprovechamiento portuario, conflicto.

Laburpena

Pasaia badiaren inguruan sortutako harreman eta liskarrak hainbatetan izan dira hizpide. Gehienetan Donostiak Errenteria, Hondarribia, Pasai Donibane edo Lezoren aurka izan zituen auziak aipatu dira. Gutxitan aztertu izan da Pasai San Pedrok Erdi Aro amaieran izan zuen papera. Alabaina, XV. mendearen amaieran, Pasai San Pedrok eta Donostiak auzi gogor bat izan zuten hiribilduak populazio horri ezarri zizkion baldintza gogorrek zirela eta, San Pedroren garapena eta ohiko jarduera galarazi eta mugatu egiten baitzuten. Ondorengo paragrafoetan gai hau izango dugu hizpide.

Gako-hitzak: Donostia, Pasai San Pedro, Behe Erdi Aroa, portu aprobetxamendua, gatazka.

Abstract

As part of the relations and conflicts that arose around the Bay of Pasaia, mention has always been made of the disputes between San Sebastián and Errenteria, Hondarribia, Pasai Donibane and Lezo. Until now, there has been little research work on the Pasaia community of San Pedro at the end of the Middle Ages. However, it took part in an important lawsuit against San Sebastián at the end of the 15th century due to the harsh conditions the town imposed on the community, preventing its development and limiting its activities. In the following paragraphs, we attempt to outline events.

Key words: San Sebastián, Pasai San Pedro, Late Middle Ages, Port Use, Conflict.

¹ Eskerrak eman nahi dizkiogu David Zapirain Karrikari egindako ohar, iradokizun eta gomendioengatik.

Itsas Memoria aldizkariaren zenbaki berri hau portu-historiari buruzkoa izanik, ondorengo lerroetan hiribilduek eremu harresitutik haratago baina beraien lurretan zeuden portu, badia edo kai naturalekin izandako harremana azertu nahi dugu. Hiribilduek beraien jurisdikziopean zeuden baliabideak aprobetxatu zituzten bere harresi barruko populazioak zituen beharrei erantzun egokia emateko; horregatik, baliabide horien ustiapen eta ekoizpenaren inguruan neurri eta araudi zorrotzak xedatu zituzten.

Idea horri jarraituz, ondorengo lerroen bidez gure asmoa Donostiak Pasaia badiarekin izan zuen harremana aztertzea da; zehazki, bere jurisdikziopean zegoen San Pedroko komunitatearekin izandakoa. Ikerkuntza ezberdinek hainbatetan aipatu izan dute Urumeako hiribilduak badiarekiko izan zuen jarrera utzikeria eta merkatal garapena galaraztean oinarritutakoa zela. Mendeetako auziek argi adierazten dute bertako populazio guneek Donostiari sor ziezaioketen lehiakortasuna saiesteko ekimenak zirela, Erreterria hiribildua sortu zenetik gutxira hasitako bide baten lortzea jarraituz.

Nahiko adierazgarriak dira Urumeako populazio guneak, hiribildu bezala eta eragile politiko moduan, badiaren aprobetxamendu hobe bat lortzeko bideratu zituen ekimen eskasak. Izan ere, bere jurisdikziopean zeuden lurretan ez dugu itsasoko jarduerekin zerikusia duten azpiegitura sendoen berririk. Badugu, bai, dorreraren aztarna, baina Pasaia bezalako portu garrantzitsu batek izango lituzkeen lonja, ontziraleku, ainguraleku eta abarrek osatuko luketen eraikinik, berriz, ez². Beste modu batera esateko, Donostiak bere kontrol politikoa islatzen zuen eraikina egin zuen, baina ez ordea, portuaren ezaugarriek bideratu zitzaizketen jarduera ekonomikoak aprobetxatzeko gaitasuna ematen zutenak; aitzitik, hau guztiaren aurka hainbatetan egin zuen, hirigunearen ondoan zituen kaien mesedetan.

Badiari buruz ditugun lehenengo datuek agerian uzten dute bere garrantzia, eta hau denbora igaro ahala areagotzen joango da. XVI. mende erdialdean Ternua eta Amerikarekin irekitzen den aro berrian, badiak tona handiko ontziak porturatzeko zuen erraztasuna Donostiako portuen kaltetan joango da. Halaber, monarkiaren geroz eta behar militar handiagoek badiako hainbat puntutan ontzigintza jarduera finkatuko dute.

Bestalde, portuari lotutako hamaika tirabiren inguruan egin diren ikerkuntzek, arazoak goiztiarrak izan zirela adierazten dute, Erreterria, Oiartzun, Pasai Donibane edo Hondarribia Donostiaren aurkari moduan agertuz. Orokorrean, guztiak Urumeako hiribilduaren eskumen edo jurisdikziotik kanpo zeuden komunitateak zirela esan dezakegu. Ezaugarri honek arazoen zergatia azaltzen du, lehiakide zuzenak baitziren. Baina horiez gain, badiako ertzetan beste gune bat garatu zen, oraingoan Donostiako jurisdikziopean: gerora Pasai San Pedro izango zena, alegia. Honekin izandako liskarrak ere ez ziren nolana hikoak izan. Are gehiago, XV. mende amaieran tentsio larriak sortu ziren eta 1497-1503 artean eman zen auzi batek argi islatzen du sanpedrotarrei hiribilduak ezarri zizkien hainbat neurrik komunitate horren garapena baldintzatzen zutela.

Ondorengo lerroetan, Erdi Aro amaieran Donostiaren eta bere jurisdikziopean zegoen pasaitar komunitate horren arteko harremanetan jarriko dugu begirada. Pasai San Pedro izango zenaren garapenak oso ongi islatzen du hiribilduek beraien jurisdikzioan zeuden gune garrantzitsu ziren edo izan zitezkeenekin zituzten arazoak eta ezarri zituzten baldintzak. Azken finean, hiribilduek zuten pentsamoldea ez zegoen jauntxo

² Pasaiaiko itsas-ondareari buruz, ikus GOIENETXE PATRÓN, Ramón: *Pasaia atlantikoa*, Pasaiaiko Udala, Pasaia, 2012 (prentsan).

batek izan zezakeenetik oso urrun; beraien jurisdikzioan zeuden herriak eta populazio guneak hornidura eta aprobetxamendu leku bihurtu zituzten, askotan baldintza gogorak ezarri zitzaielarik; horregatik «juridikzio-jaurgo» bezala definituak izan dira askotan³. Eta oraingoan ere, halako adibide baten aurrean gaude.

San Pedro eta Donostiaren arteko harremanak ikertu baino lehen, baina, XIV. mendean zehar badiaren inguruan eman ziren hainbat epaiei egin behar diegu so, beraien izan baitziren inguru haietan komunitate antolatu bat kokatzeko aukera eman zutenak.

1. PASAIAKO BADIAREN GARRANTZIAREN AREAGOTZEA (1293-1399)

Gaztelako Antso IV.aren garaiko hamarren zaharren kontuek (1293-1294 urteetakoak) badiaren aberastasun iturri nagusia zein zen agerian uzten dute: burdin esportazioa⁴. Ordurako, Oiartzungo portuan azpiegituraren bat zegoela pentsatu behar dugu, zehazki zer nolakoa zen ez badakigu ere. Dokumentuak errege-zerga hori biltzen zuten lekuak jasotzen ditu eta beraz, badiaren errenteriaren papera betetzeko nolabaiteko eraikinen bat izango zen. Ziurrenik, gerora Errenteria altxatuko zen puntutik gertu kokatuko zen, hau da, Oretako lekuan edo hemendik ez oso urrun. Hau, bailarako burdina ontziratzeke azpiegitura izateaz gain, hamarren zaharra biltzeko ere balioko zuen.

Esportazio jarduera horren garrantziak pixkanaka inguru horietan familia batzuen finkapena ekarriko zuen, eta horiek izango ziren 1320 inguruan Oretan hiribildua sortzeko eskaera egin zutenetako batzuk⁵. Lehenago ordea, badira badiaren erabilera handiagoa islatzen duten adibideak. Besteak beste, 1318 urtean Gaztelako errege Alfontso XI.ak emandako agidua. Idatzi honen bitartez, Donostiara iristen ziren ontziek beharrezkoak zituzten ainguralekuak ezartzeko manatzen zen, horietako bat Kodemastin kokatuko zelarik, San Pedroko gaur egungo Ondartxon⁶. Erregearen agindua izaki, argi geratzen da ontziek gune hori aurreko hamarkadetan erabiltzen zutela. Dokumentuan adosten diren neurriak ere, horren adierazle dira. Izan ere,

³ Gaztelako Koroaren inguruan, ikus BONACHÍA HERNANDO, Juan Antonio: «El concejo como señorío (Castilla, siglos XIII-XV)», *Concejos y ciudades en la Edad Media Hispánica. II Congreso de Estudios Medievales*, Fundación Sánchez Albornoz, Madrid, 1990, 429-463 orr. Gipuzkoako kasuetarako, ikus TRUCHUELO GARCÍA, Susana: *La representación de las corporaciones locales guipuzcoanas en el entramado político provincial (siglos XVI-XVIII)*, GFA (Gipuzkoako Foru Aldundia), Donostia, 1997; TENA GARCÍA, María Soledad: *La sociedad urbana en la Guipúzcoa costera medieval: San Sebastián, Rentería y Fuenterrabía (1200-1500)*. Donostia, Dr. Camino, 1997. Hondarribia eta Irungo kasurako, RILOVA JERICÓ, Carlos: «Dueño y señor de su estado». *Un ensayo sobre la persistencia del feudalismo. El señorío colectivo de la ciudad de Hondarribia (1499-1834)*. Irun, Luis de Urantz Kultur Taldea, 1999 eta TENA GARCÍA, María Soledad: «Resistencias aldeanas en las villas costeras vascas de la baja Edad Media. El caso de los vecinos de Irún frente a Fuenterrabía», PORRES MARIJÚAN, R. (arg.): *Poder, resistencia y conflicto en las provincias vascas (siglos XV-XVIII)*, EHU-UPV, Bilbo, 2001, 65-83 orr.

⁴ Kontuek aditzera ematen dutenaren arabera, Orio (hau ere, oraindik hiribildu maila lortua ez zuen gunea) izango da burdin esportazioan punturik nagusia. DíEZ DE SALAZAR, Luis Miguel: «El comercio y la fiscalidad de Guipúzcoa a fines del s. XIII (según las cuentas de Sancho IV)», *BRSBAP*, 37. zk., 1981, 85-148 orr. Ikus baita, TENA GARCÍA, María Soledad: *La sociedad...*, aip. lan., 523 eta hh. orr.

⁵ Egile batzuek, defentsa beharren garrantziari uko egin gabe, hiribildu berriaren sorreran behar ekonomikoek berebiziko eragina izan zutela uste dute. Ald. IRIJOA CORTÉS, Iago; eta MARTÍN SÁNCHEZ, David: *Errenteria a inicios de los Edad Moderna (1495-1544)* (<http://www.errenteria.net/eu/html/41/3863.shtml> helbidean eskuragarri).

⁶ «mando que aian lugar de anclar en el puerto de San Sebastián, ante la villa, desde las voyas de las nabes de las áncoras de las nabes e vaxeles que pasan y están en la concha contra fuera al bocal d'este dicho puerto, y en el canal d'Oyarçun, desde el *cod del mastel* afuera». MARTÍNEZ DíEZ, Gonzalo; GONZÁLEZ DíEZ, Emiliano; eta MARTÍNEZ LLORENTE, Félix J.: *Colección de Documentos Medievales de las Villas Guipuzcoanas (1200-1369)*, GFA-BBNN (Gipuzkoako Batzar Nagusiak), Donostia, 1991, 127. dok.

ainguratzeko lekuak non jarriko ziren adieraziko zuten gizonak Getariak eta Hondarribiak izendatuko zituzten. Bi hiribildu hauen aipamena ez da doakoa, eta beraien merkatal garrantzia islatzeaz gain, neurriak Hondarribia-Donostia-Getaria itsasbidea agerian uzten du. Badia, beraz, gipuzkoar kostaldeko guneen artean garatu ziren hartu-emanen itzalean garrantzia eskuratzen joango zen.

Prozesu honetan, Kantauri Itsasoko merkatal trafikoa babesteko eta antolatzeko asmoz, 1296an eratu zen *Hermanidad de la Marina de Castilla* delakoak bultzada emango ziola uste dugu. Ez dugu ahaztu behar erakundea sortu zutenen artean, Bermeo, Castro Urdiales, Laredo, Santander eta Gasteizekin batera Donostia, Hondarribia eta Getaria zeudela: Pasaiaiko badian eskumena zuten bi hiribilduak eta hauez gain, 1318ko dokumentuan azaltzen dena⁷. Hala, Pasaiaitik ateratzen zen burdina zuzenean Gipuzkoaz haratagoko eremu geografiko zabalago batekin harremanetan jarri edo lotura hauen areagotzea ekarri zuen.

Finkapen ekonomikoaren ideia bainan 1320 urteak beste mugarri bat osatuko du, errege gaztelarrak Oreretako lekuan «Oiertzungo Hiriberria» egiteko baimena eman baitzuen. Ekintza honek badiaren eraldaketan aurrerapauso nabarmena ekarri zuen, ordutik, bertan propio kokatutako hiribildua, Donostia eta Hondarribiarekin batera, Gipuzkoa ekialdeko erreferentzia puntu bihurtuko baitzen. Beraiei Oiertzungo bailara gehitu behar zaie. Azken hau XIII. mende hasierako dokumentuetan erakunde politiko bezala azaltzen zaigu, nahiz eta Donostiarekiko hainbat menpekotasun izan. 1320an baina, badian fundatutako hiribildu berriaren menpe geldituko da eta honek tentsioak areagotuko ditu aldean artean, zer esanik ez bertako eta Irungo olagizonei 1328an Burdinolen Forua eman zitzaizenean. Ondorioz, badian burdin esportazioan oinarritutako merkataritza eta itsas-garraioa finkatzeko pauso nabarmenak eman ziren 1330 urterako.

Honek guztiak interes ezberdinak agerian utziko ditu eta horregatik, ez da harriztekoa istiluak handik gutxira hastea. Arazoak 1338-1340an hasi ziren, baina Erreteria eta Donostiaren arteko talken gorakada mendearen azken hogeita hamar urteetan emango da. 1371n, 1338ko epaiaren berrespena eman zen, badiara bertako eta atzerriko merkatariek hiribildura ekarritako produktuak Donostiak ezarritako zergetatik salbuetsiz eta errege zergak bakarrik ordaintzea xedatuz. Halaber, erregeak 1374ko irailaren 30ean emandako epaiak, aurrekoen antzera, bi hiribilduak nahiko maila bertsuan jartzen zituen. Azken horretan neurri bat da azpimarratzekoa: Erreteriarira iristen zen ogiaren erdia ez zela Donostian nahi eta nahi ez lurreratu behar.

Baina hauek Erreteriarri garapen ekonomiko izaten laguntzen bazioten, beste epai batzuk Donostiaren alde egin zuten, argi eta garbi. 1376koa izango da honetan mugarria jarriko duena. Aurreko urteetan Oiertzungo portuaren inguruan sortutako liskarren ondorioz, Endrike II.ak beste epai bat emango du. Bertan, erreteriarrei askatasuna eman zien, Oiertzun, bailarako burdinola eta Erreteriarren mantenurako zekarzten produktuak portuan lurreratzeko; bai ontziak beraienak zirenean eta baita hauek alokatu edo beste pertsonenak zirenekin pleitatzen zituztenean. Horretarako pinaza maisuek portuzainen aurrean zinpekota egin behar zuten, leku horiek hornitzeko

⁷ Era berean, Gaztelako erreinuak 1268an Xerezko Gorteetan merkataritza gune garrantzitsuenen inguruan garatu zen araudian Donostia eta Hondarribia aipatzen ziren eta, beraz, Pasaiaiko badiak bere papera izango zuen. Ikus RUIZ DE LA PEÑA SOLAR, Juan Ignacio: *Las «polas» asturianas en la Edad Media. Estudio y Diplomático*, Universidad de Oviedo, Oviedo, 1981, 231 orr.; eta ARIZAGA BOLUMBURU, Beatriz: «Conflictividad por la jurisdicción marítima y fluvial en el Cantábrico en la Edad Media», ARIZAGA BOLUMBURU, Beatriz; eta SOLÓRZANO TELECHEA, Jesús Ángel (arg.): *Ciudades y villas portuarias del Atlántico en la Edad Media. Nájera. Encuentros Internacionales del Medievo. Nájera 27-30 de julio 2004*, Gobierno de La Rioja-Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 2005, 37 orr. (17-55).

zirela esanez. Halaber, beraien pinazen eta ontzien sartu-atera eta arrantza era askean egiteko aukera ematen zitzaien. Baina, bestalde, Donostiari uraren gaineko jurisdikzioa aitortzen zitzaion eta baita Erretereriakoak ez ziren ontziena ere. Azkenik, badiara merkatal funtziora bideratua iristen ziren ale eta beste produktuen erdia Donostian lurreratu behar ziren. Ezin dugu ahaztu epai hau Donostiaren aldeko pribilegio moduan eman zela eta beraz, Urumeako hiribildua abantaila politikoa lortzen ari zelaren adibidea da.

Gune ezberdinen arteko tentsioek beraien horretan iraun zuten eta horrez gain, eragile berriek hartu zuten parte. 1396an Oiartzun eta Erretereria protagonista izango ditugu, lehenengoak Donostiaren babesa jasoz. 1399ko martxoan, berriz, Endrike III.ak, Gonzalo Morok 1397 urte inguruan emandako epaia berrietsiko du. Dokumentuak berrikuntza bat zekarren, izan ere, oraingoan protagonista nagusia Hondarribia zen, ordura arte agerpenik izan ez zuen hiribildua. Honek Donostia, Erretereria eta Oiartzun salatu zituen, bereak ziren lurak okupatzeagatik.

Bidasoako hiribilduaren agerpena berantiarra bazen ere, argi islatzen du San Pedro pareko lurretan XIV. mende erdialdetik mugimenduak areagotzen ari zirela. Jakinaenez, XIII. mende hasierarako Lezon hainbat biztanle kokatuak zeuden, bertako lurak ustiatzeko asmoz paduraren zati bat lehortu zutenak. Hamarkadek aurrera egin ahala, baina, bertako jendeak bokaleranzko joera erakutsiko du. Biztanleak Donibanen finkatuko dira eta honek arrakasta izango du: 1366 urte inguruan eliz xume bat eraikia zutela dirudi, gaur egungo Bonantza inguruetan. Kokapen hau oso esanguratsua zen, Donostiaren jurisdikzioaren mugan edo, larriagoa zena, bere jurisdikzioan zeuden lurretan baitzegoen⁸. Pentsa dezakegunez, prozesu honek Urumeako hiribilduak badien izandako jarrera baldintzatuko du⁹.

Azkenik, 1401ean Gaztelako Endrike III.ak merkataria nafarrei emandako pribilegioa aipatu behar dugu. Bertan, Pasaia portua Donostiakoa erabiltzen zuten moduan erabiltzeko mesedea eman zitzaien, lehenengoak eskaintzen zituen abantailak eta bigarrenak zituen arriskuak direla eta. Gutun honek Erreinu Zaharrarekin aurreko mendeetan zehar jorrotutako harremanak areagotzeaz gain, bere merkataritzari garapena ekarriko zion; izan ere, Goizuetatik Erretereriara zihoan bidea oso erabilia izan zen, XVI. mende erdialdeko datuek adierazten dutenez¹⁰.

Pasaia portuaren inguruan ematen ari ziren eraldaketak medio, Donostia bere egoera indartzen saiatuko da. Erretereria badiako hiribildua izaki, lehiakide indartsua bihurtzeko bidean zen, Donostiaren merkatal jardueran eragin nabariak ekar zitzakeelarik. Halaber, Donibaneko komunitate txikiaren antolakuntza arriskutzat har zezakeen. Urumeako hiribilduak, beraz, bi gune horien garapena ekidin edo galarazteko saiakeran beste bide bat jarri zuen abian. Ordura arteko baliabide

⁸ Fermín Iturriz-ek XIV. mende amaieran eraikia zela zioen, Migel Iñarrakoaren bertsoetan oinarrituz. Azken honek, baina, 1400 urte inguruan eraikia zela zioen. Ald. ITURRIOZ, Fermín: *Pasajes. Resumen Histórico*, PYSBE, Pasaia, 1952 eta IÑARRA, Miguel: «Bonanza. Itz-neurtuetan bere kondairacho bat», *Euskal-Erria*, 32. zk., 1895, 522 orr. (520-524).

⁹ Aztertu beharko genuke, baina, Donostiak Donibanen biztanleak finkatzearen prozesuan izan zuen papera. XVI. mende hasierako lekukotza batek (1453 inguruan jaiotako Martin Arrietakoa donibandarrarenak, hain zuzen ere) oso aipamen esanguratsua egiten du: «oyó desir a muchos de los viejos y ancianos del dicho lugar del Pasaje que dezían que los que tenían las casas antiguas desde la plaza hasta Vizcaya, los avían avido de la villa de San Savastián e conpradas de algunos de los veçinos d'ella e que desde la dicha plaza avaxo, azia el bocal, las casas que al presente están fechas e los suelos que están entre ellos (...) save que los vbieron de la villa de Fuenterrabía, del conçejo y regimiento». ARChV. Pleitos Civiles, Zarandona y Balboa, Fenecidos, 1510-2, 56 au.-at. folk.

¹⁰ ZAPIRAIN KARRIKA, David: *Pasaia: 1805-2005. 200 urteko batasuna*, Pasaia Udalak, Pasaia, 2005, VII orr. IRIJOA CORTÉS, I.; eta MARTÍN SÁNCHEZ, D., aip. lan.

judizialak erabiltzeaz gain, gerora San Pedro izango zenaren inguruetan jendea finkatzeko bideari ekin zion.

2. MÁS AVRÍA DE ÇIENT ANNOS, EL CONÇEJO DE LA VILLA DAVAN A QUALESQUIER QUE VENÍAN A POVLAR EL DICHO LUGAR PARA HAÇER CASAS: INGURUAREN POPULATZEA (1397-1456)

Inguruetan familia gaskoi gutxi batzuk kokatuak bazeuden ere, beraien jarduerak eta ogibideak abeltzaintzan eta nekazaritzan oinarrituak zeudela ematen du, eta ez, ordea, gerora horren garrantzitsuak izango ziren itsasoari lotutakoetan. XX. mendera arte biziraun zuten Arnaobidao, Trintxer eta San Matet baserriak non zeuden ikusi besterik ez dago, Altzan XIV. mendean zehar eman zen «nekazal kolonizazioaren» lorratza jarraitzen zutela ikusteko¹¹.

Baina XIV. mende amaieran edo XV. mende hasieran San Pedro aldean eman ziren populazio mugimendu sakonek beste ezaugarri batzuk izan zituzten. Hasteko, ekimena ez zelako pixkanaka edo urteak joan ahala era naturalean egindakoa; aitzitik, eragile garrantzitsu batek nahita sortutakoa dugu; Donostiak burututakoa hain zuzen ere. Hala, 1497ko auzian adierazten zirenak aintzat hartuz, 1397-1400 urte inguruan Urumeako hiribilduak badiako zonalde horretan ezarri nahi zen edonorri etxea eraikitzeke orubea eta baratzerako lursail zati bat doan ematen zizkion, inolako errentarik ordaindu gabe.

San Pedroren populatzea eta Altzak hainbat hamarkada lehenago bizi zuena alderatzea aproposa iruditzen zaigu, arrazoiak guztiz berdinak ez badira ere, antzekotasunak ikus daitezkeelako¹². Lehenengo eta behin, beste hainbat herrixka ez bezala, hiribildua fundatu ondoren sortutako edo garatutako gunek dira; hau da, Donostia sortu baino lehenago ez zirela, Goierriko herrietan gertatzen den ez bezala, garatutako populazioak¹³. Biak, gainera, Donostiak bere lurraldeen kontrola areagotzeko ekimenaren ondorio zuzena dira. Horrez gain, San Pedroren kasuan ez genuke baztertu behar XIV. mendeko krisialdiak ekarri zuen hornidura eskasiari aurre egiteko sortzea. Ondorengo hamarkadetako datuek bertan ezarritako arrantza jarduerak hiribildua zuzkitzeko berebiziko garrantzia izango dutela adierazten digute. Gainera, aitzakia ona litzateke badia kontrolatzeko helburuan beste aurrerapauso bat emateko.

Halaber, testuinguru politiko batean txertatzen diren prozesuak dira. Batetik, Orio edo Usurbil hiribildu bezala fundatu eta gero, Donostia lurralde galtze nabarmena pairatzen ari zen, eta bestetik, badia beste hiribildu batzuekin borroka gogorak ezagutzen ari den zonalde bat zen. Beraz, San Pedro eta Alzta gunek gatazkatsu baten lurralde-mugaketa baten zati izango dira. Horretarako, ez zegoen bertan populazioa finkatzea

¹¹ Kontzeptua ZAPIRAIN KARRIKA, David; eta MORA AFÁN, Juan Carlos: «Alzta: de los cubilares al concejo. Formación y características del régimen jurídico-político alzatarra», *BEHSS*, 32. zk., 1998, 535-577 orr. artikuluan. Hainbat familia gaskoi Altzako prozesuaren itzalean Herrera-San Pedro inguruetan kokatu zirelaren hipotesirako, IRIXOA CORTÉS, Iago: «Atzerritarrek Erdi Aro amaieran: Pasaia badiako populazioen adibidea (XIV. mende amaiera-XVI. mende hasiera)», *BEHSS*, 45. zk., 2012, 36-44 orr. (15-125).

¹² Ikus ZAPIRAIN KARRIKA, David; eta MORA AFÁN, Juan Carlos, aip. lan. eta LANDA IJURKO, Iñigo; eta ETXEBESTE GONZALEZ, Juan Carlos: «Alzta XIV. eta XV. mendeetan», *Alzta, hautsa kenduz*, III. zk., 1996, 58-59 orr. (51-71).

¹³ Alzta lekuizena XII. mendean ikus badezakegu ere, XIV. mendera arte ez zuen gunek populatu bat osatzen, ez behintzat nolabaiteko populatze-azpiegitura edo instituzionalizatutako komunitate baten moduan, behintzat.

baino bide hoberik; Donostiaren kasuan gainera, ekintza honek aurretik lortutako garaipen judzialak gorpuzteko aukera emango zion¹⁴.

Altzan gertatu bezala, deialdi honek ez zituen inguruko biztanleak bakarrik erakarri, aitzitik, urutiago zeuden zonaldeetakoek pisu nabarmena izan zuten. Baina San Pedroren kasuan, gaskoi jatorriaz haratagoko eta aurretik parte hartu ez zuen populazio baten indarra agerian geratuko da, penintsulako kantauriar kostaldearena hain zuzen¹⁵. Hauek, gure ustetan, aurreko mendeetan garatutako loturek eta harremanek berebiziko eragina izan zutelaren adibide argia dira. Eta ez litzateke baztertu behar hainbat tokitan XIV. mendeko krisiak sortutako ondoriei irteera emateko inmigratio prozesu hauek areagotzea, Santanderren adibidez¹⁶. Horrez gain, Altzan XIV. mende amaieran ikus daitezkeen hainbat abizenek ere parte hartuko dute, La Lana kasu.

Zonalde horrek XIV. mende amaieran zuen egoera penagarria zen: sastrakaz, otadiz eta sasitzaz beteriko lursailak ziren, hiribilduak haietatik ez zuen ia etekinik ateratzen eta, ondorioz, eskualde horretan populatze edo lurraldetasunean oinarritutako kontrol zehatzago bat ezarri nahi bazuen, Donostia nolabaiteko abantailak eman beharrean aurkitu zen¹⁷. Egiari zor, bertan kokatutako biztanleei oinarrizko produktuak emateaz gain, lur horiek ez zuten nekazaritza jarduera batean sakontzeko aukera handirik, ez behintzat Altzako zelai eta zuhaitziekin alderatzen baditugu¹⁸. Baina lurrari lotutako lanak garatzeko aukera eskasa bazen ere, populatzearekin hiribilduak gune horren kontrola areagotuko luke. Gainera, esparru fiskaletik onurak ekar zitzakeen, han kokatutakoak hiribilduko auzotarrak baitziren eta udalbatzak egindako taldikida edo petxuetan parte hartzera behartu zitzakeen. Ondorioz, hori guztia aurrera eramateko zer hobe, lur horiek doan eman baino. Eta hala egin zuen.

Dakigula, San Pedro inguruetan etxeak zein baratzeak egin nahi zituztenei Donostiako udalbatzak ez zien ezer kobratzen. Ordainetan, biztanle berriak bi gauza besterik ez zituen egin behar: batetik, dohaintzan emango zen lursaila zein zen adierazten zuten Donostiako udal-ofizialei bazkaltzen ematea; bestetik, ekintza hori eskritura batean islatuko zuen eskribauari, lan hori egiteagatik kobratzen zuena ordaintzea. Lehen mugimendu hauek nola edo zein baldintzatan egin ziren badakigu. Harrigarria bada

¹⁴ ZAPIRAIN KARRIKA, David; eta MORA AFÁN, Juan Carlos, aip. lan., 543-544 orr.

¹⁵ Altzako gaskoi horietako askok Donostiarekin harreman estua zutela ahaztu gabe; alegia, askotan hiribildutik hara egindako bidea egin zuten familiak zirela.

¹⁶ SOLÓRZANO TELECHEA, Jesús Ángel: «Santander, puerto atlántico medieval», *Santander: Puerto, Historia, Territorio*, Autoridad Portuaria de Santander-Ediciones de la Universidad de Cantabria, Bilbo, 2011, 105-109 orr. (93-125). Kantauri itsasoko harremanen laburpen txiki baterako, ikus GARCÍA DE CORTÁZAR, José Ángel: «Una villa mercantil: 1180-1516», ARTOLA, Miguel (arg.): *Historia de Donostia-San Sebastián*, Donostiako Udala-Nerea, Donostia-Hondarribia, 2000, 43-45 orr. (11-86).

¹⁷ Gogoratu behar dugu, gainera, Altzan ez bezala, hasiera batean hiribildu barnean bizi ziren familiek ez zutela prozesu honetan parte hartu. Ald. ZAPIRAIN KARRIKA, David; eta MORA AFÁN, Juan Carlos, aip. lan., 542-543. orr.

¹⁸ «avn otros muchos las fazían e plantaban syn pedir liçençia alguna, e avn (...) puede aver fasta quarenta e çinco annos [1453 inguru] e avn dende arriba que este testigo fiso e plantó vna huerta en el dicho término syn pedir para ello liçençia alguna al dicho conçejo, justiçia, regidores de la dicha villa (...) porque lo tenía por cosa perdida e syn probecho alguno, porque estando así ninguno non se aprobechava d'ello sy no heran algunos ganados de los de tierra de Alça e de otras caserías de las comarcas (...) e porque ha visto que después que se fisieron e plantaron se han probeido e probeen los vesinos del dicho lugar del Pasaje de la hortaliza que han menester para sus casas de las dichas huertas e tanbién muchos vesinos e moradores de la dicha villa de Sant Sabastián, lo que no fazían estando como estauan antes que las dichas huertas se fesiesen...». ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 161 au. fol. (Esteban de la Fuenteren lekukotza).

ere, guregana hori islatzen duten eskriturak iritsi zaizkigu: 1429 eta 1442 urteetan eman ziren bi dohaintza-gutunen trasladiak, hain zuzen ere¹⁹.

Lehenengoan, aurreko hamarkadetan finkatu zen biztanle baten ondorengoari egiten zitzaion dohaintza: Pedro Cotilloskoaren izen bereko semeari, alegia. Orubeak aitaren etxearekin eta Sanzol Binagakoarenarekin egiten zuen muga²⁰, eta zabalera 12 beso neurtzen zituen; 5 metro baino pixka bat gehiago.

Bigarrenean, Juan de la Canal eta Elbira Barrenetxeakoa senar-emazteek etxea egiteko orube bat eta baratzerako lursaila eskuratu zuten. Cotillosi eman zitzaion lurra baino txikiagoa zen, 8 besotako zabalera (ia 3'5 metro), hain zuzen ere. Ondean Martikot Nogerkoaren etxea zuen eta bi orubeen artean, bata zein besteak erabili ahalko zuten kai bat zegoen, 4 besotako zabalera zuena.

Bi dokumentuetan antzeko baldintzak ezarri ziren: lurra dohaintzan hartuko zuten pertsonak Donostiako udalbatzarekin auzotar onak izango zirela hitz eman behar zuten, hiribilduarekiko zituzten betebeharrak betez; udalbatzaren baimenik gabe ezingo zuten lursaila saldu edo besterendu²¹; udalbatzaren mandatuak eta aginduak betetzeko betebeharra zuten eta garrantzitsuagoa zena, horrek ezarriko zituen petxu edo dirubanaketetan parte hartu beharko zuten. Horrez gain, eta lehen aipatu dugun jurisdikzio kontzeptuaren isla argia bezala, biztanle horiek epaitzeko eskumena Donostiako alkateek bakarrik izango zuten.

Aurrekoez gain, etxearen eraikuntzari eta lurraren gozamenari lotutako baldintzak ageri zaizkigu. Batetik, lurra dohaintzan emango zen denbora mugagabea zen. Pertsona, bikote edo familia horiek, udalbatzak kontrakoa erabaki arteko gozamina izango zuten; hala, kontratuan ezarritako baldintzak ez betetzekotan, lursaila beste pertsona baten eskutara pasa zitekeen²². Suteak edo beste eragileren batek etxea suntsitu edo

¹⁹ Ikus IRIXOIA CORTÉS, Iago: *Pasaia: hastapenak (XIV-XVI. mendeak)*, Pasaiaiko Udala, Pasaia, 2009, 95 orr. eta artikulua honetako Eranskin dokumentala, 1. Haez gain, 1438 urte inguruan jaiotako Marota de la Carboerak, udalbatzak bere amari lursail dohaintza egin ziola adierazten zuen eta ziurrenik, hau XV. mendeko lehen hamarkadetan (Marota jaiotako baino lehenago) kokatu beharko genuke. Ikus ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 1349-2.

²⁰ Dokumentuak diotenaren arabera, badirudi Sanzoli duela gutxi emandako orubea zela: «e de la otra parte a la plaça que es en nonbre del dicho conçejo avemos dado e senalado a Sançol de Binaga».

²¹ 1442an baldintza hau orokorra baldin bada, 1429an zehaztu egiten da ez zaiola edozein oinetxe, eliza edo monastegiri salduko eta besterenduko, bereziki hiribilduko auzotar ez zirenei.

²² Hori gertatu zelaren datuak ditugu, zeharkakoak badira ere; hala nola, Migel Igurrolakoa donostiarrek 1525ean adierazitakoak: «ha visto vn proçeso de plito que se trató e se siguió entre Ana de la Carbuera, vezina del dicho lugar del Pasaje, de la vna parte, e la muger e herederos de Pedro de Villaviçiosa o de la Canal de la otra, sobre que la dicha Ana de la Carboera dezía que desde la dicha casa que ella e la dicha muger y herederos del dicho Pedro de Villaviçiosa tienen fecha y edificada adelante, hazia la mar, en çierta longura e cantidad en derecho de la dicha casa, tenía çiertas donaçiones de los del regimiento que avían seydo en la dicha villa e que podía labrar y edificar casas en todo ello, y la muger y herederos del dicho Pedro de Villaviçiosa deziendo que los del dicho regimiento no pudieron fazer las dichas donaçiones ni ella podía hedificar en el dicho suelo a menos que a ellos quedase lo alto de todo el dicho suelo, ni la dicha Ana de la Carboera podía aver ni tener salbo el suelo e baxo, segund e al respeto de la dicha casa que tenía fecha y edificada. E que sabe e vio que los del regimiento de la dicha villa que fueron en el año postreramente pasado de quinientos e veynte, visto el dicho proçeso e donaçiones que la dicha Ana de la Carboera tenía del conçejo de la dicha villa que ante ellos presentó e vista la dicha casa de Ana de la Carboera e de los herederos del dicho Pedro de Villaviçiosa y el suelo e plaça o arenal contenida en las dichas donaçiones, ydos sobre ello en persona y este testigo con ellos, sabe e vio que por ante este testigo, como ante escriuano fiel del dicho conçejo e regimiento, rebocaron dieron por ningunas las dichas donaçiones que la dicha Ana de la Carboera tenía del dicho suelo e arenal desde la dicha su casa hazia la mar e lo adjudicaron todo ello a la dicha villa e al conçejo d'ella, segund más largamente en la sentençia que çerca d'ello dieron se contiene que está escrita e asentada en el registro del conçejo de la dicha villa por mano d'este testigo, a la qual dixo que se refiere. E después d'ello, sabe e vio que los del regimiento de la dicha villa del dicho año por ante este testigo como ante su escriuano fiel mandaron dar en çense el dicho suelo e arenal, lo baxo d'ello a la dicha Ana de la Carboera e lo alto d'ello a la muger y herederos

eraitsiz gero, lursail edo orubearen jabetza udalbatzaren eskuetara pasako zen. 1442an, gainera, baldintza berri bat ezarri zen: dohaintza eman eta urtebete eta egun bateko epean etxerik eraikitzen ez zuenak, lursaila galduko zuen²³.

Bi idatzietan kaiei egiten zaien aipamena ere azpimarratzekoa da. Azpiegitura sendo bat baino, itsas-beheran agerian geratzen zen harriz, lohiz edo areaz estalitako lurraz izango ziren, bertan ontziak eta txalupak lehorreratuko zituztelarik; edo bestela, lur edo arean sartutako zutoinak, txalupak horietan lotzeko²⁴. Argi dago biztanle horiek itsasoarekin harreman estua zutela, inguruetan bajurako arrantza xume batean oinarritutako jarduera bazen ere. Dagoeneko XIV. mende amaieran halako jardueri aipamena egiten zaie eta bokaleko komunitateen hasierako urteak baziren ere, badiako biztanleen ogibideetako bat zela adierazten du. Kai horietan ere ontzigintza jarduera garatu zitekeen, baina betiere, 1455ean aipatu bezala, txalupak eta pinazak bezalako tamaina txikiko ontziak eginaz.

Jendearen abizenek, testuinguru politikoak eta emandako erraztasunek, Donostiak San Pedro inguruaren populatzea bultzateko zuen berebiziko interesa agerian uzten dute. Joera horrek XV. mendearen lehen erdialdean ziharduen eta jendea han finkatzen jarraitu zuen. Horien artean, 1428 urte baino lehenago jaiotako Juan Almortzakoa marinela-arrantzalea dugu. 1498an San Pedroko auzotar aipatua, orduan 60 urte inguru han bizitzen zezan eta jaiotzaz Donostia ingurukoa zen («*es natural de çerca de la dicha villa*»)²⁵.

Eraldaketa hau ez zen San Pedrorra mugatu; aitzitik, XV. mende erdialdeko datuek badiaren garrantzia agerian uzten dute. Batetik, mugimenduak bertako beste hainbat lekutara iristen ari zirela antzematen da. 1448an, adibidez, Donostiako San Bartolome komentua Hondarribiko auzotar Esteban Landriggerkoarekin salerosketa gutuna hitzartzen zuen; honen bidez, ordura arte erdibana zuten Molinaoko errota berria, erakunde erlijiosoak osotasunean eskuratu zuen. Bestalde, garai honetan Donostiako oligarkiaren kide batzuen inbertsioa ematen hasi zen: 1467an Engomeztarrek Herrera inguruetako Iparragirre lursailaren zati bat eskuratu zutenean, Durangotarrak Herrera erroteraren jabe ziren dagoeneko²⁶.

San Pedroko XV. mendearen erdialdeko egoera zein zen jakiteko datu bat Probintziak 1447an ezarritako errepartimendu-sutenaren banaketan dugu. Bertan, populazio gune horri oso kopuru txikia dagokio, su erdia besterik ez. Zaila zaigu «su» kontzeptuaren atzetik zehazki zer dagoen jakitea: ez dirudi familia kopuruari aipamena egiten dionik edota gunearen maila juridikoa aintzat hartzen denik: Orio bezalako hiribildu batek 5 su besterik ez zituen, Adunak, Donostiaren jurisdikziopean zeuden Urrietako etxeek edota Ikaztegietak baino kopuru txikiagoa, eta Belauntza edo Leaburu bezalako herrixken parekoa.

Egile batzuek populazio gune bakoitzak zuen biztanleriarekin baino, horrek zituen ondasun higiezinekin lotu behar dela uste dute²⁷. Hala planteatuz gero, San Pedrorren

del dicho Pedro de Villaviçiosa, con çiertas condiçiones, segund e más largamente en la dicha donaçión y mandamiento en el dicho registro del çonçejo por mano d'este testigo está escrito e asentado» (ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 1349-2, 255 au.-at. folk.).

²³ Epearen inguruko datua Pedro Berrasoetakoak ere aipatzen du. Ibidem, 222 at.-223 at. folk.

²⁴ GOIENETXE PATRÓN, Ramón, aip. lan., eta IRIXOA CORTÉS, Iago: *Pasaia...*, aip. lan., 75-77 orr. eta TENA GARCÍA, María Soledad: *La sociedad...*, aip. lan., 536-541. orr.

²⁵ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 218 at. fol.

²⁶ LANDA IJURKO, Iñigo: «Engomeztarren jabetzak La Herreran (1467-1574)», *Altza, hautsa kenduz*, V. zk., 1999, 41-76 orr. Egile honek lehen hurbilketa interesgarria egin zuen prozesu honen inguruan.

²⁷ Hau da José Luis Orellaren iritzia. Ikus ORELLA UNZUÉ, José Luis: «Un mapa guipuzcoano del siglo XVI siguiendo los índices foguerales», *Lurralde*, 15. zk., 1992, 179-194 orr. eta LARRAÑAGA ZULUETA,

balio eskasak logika luke. Hau da, jende kopuru txikiarekin baino, populatze horren ezaugarriekin lotzen badugu: biztanle gehienak Donostiako udalbatzarenak ziren lurretan kokatuak zeudenez eta hauek doako ustiapena zutenez, hiribilduaren ondasun hauek ez ziren errepartimenduetan sartuko.

Halaber, badago errepartimendu sutena XIV. mende amaieran kokatzen duen egilerik, 1397ko Gipuzkoako Ermandadeko ordenantzetan egiten diren aipamenak aintzat hartuz. Honela, 1447an agertzen den su banaketak, 50 urte lehenago jasotzen dena izango luke oinarri. Hipotesi honek ere, San Pedrori ematen zaion balio txiki hori ulergarri egiten du. Teoria hau bere populazio hazkundera eman aurretiko prozesuen bidez azaldu daiteke, hau da, gaskoiek lur horiek XIV. mende erdialdetik aurrera okupatu ondoren sortu zituzten etxeen bidez. Honen arabera, balore txiki horrek San Matet eta Trintxer oinetxeekin zerikusia izango zuela uste dugu, hauek bertako lurak ustiatzeko horiek erosiko baitzituzten eta nolabaiteko ondare higiezin bat zutenez, petxuetan ere sartuko lirateke²⁸. Su erdiaren balio hori, gainera, beste familia-unitateei aplikatua azaltzen zaigu 1447an, Domingo Perezen etxea eta Martin Perez Astigarribiakoaren jaraunsleena, kasu. Horregatik, ez genuke baztertu behar «Pasaia» hitzaren pean etxe horiek ikusi behar izatea²⁹.

Donostia eta Hondarribiaren artean 1453tik sortzen ari ziren eztabaida larriak zirela eta, Martin Gartzia Likonakoak 1455ko apirilaren 23an epaia emango du. Hau da, zalantzarik gabe, aldaketa sakonak ematen ari zirelaren adibide eredugarria³⁰. Agidanez, Hondarribia eta Donostiaren artean sortutako liskar gogorren ondorio izan zen, 1501eko lekukotza batzuk hitzez hitz hartzen baditugu, behintzat:

«puede aver quarenta e quatro annos, poco más o menos, que, porque çiertos vezinos del Pasaje, de la parte de Fuenterrauía, avían fecho çiertas casas ençima de la canal del dicho puerto, venieron los vezinos de San Sauastián, algunos d'ellos, al dicho puerto e les derrocaron dos casas que así avían edificado o edificavan, deziendo que las avían edificado en la jurisdición de San Sauastián. E que en esto vinieron mucha gente de

Miguel: «Aproximación al estudio económico de Gipuzkoa a través de las fogueraciones de Juntas», ORELLA UNZUÉ, José Luis; eta GÓMEZ PIÑEIRO, Fco. Javier: *Las Juntas en la conformación de Gipuzkoa hasta 1550*, GFA-BBNN, Donostia, 1995, 259-285 orr.

²⁸ San Matet da, zentzu honetan, dokumentalki antzinatasun handiena islatzen duen etxea. Datuen arabera XV. mende hasieran kokatu behar dugu. Dena den, ez genuke baztertu behar Trintxer ere garai honetan finkatzea. Ald. IRIXOA CORTÉS, Iago: «Atzerritarak Erdi Aro amaieran...», aip. lan.

²⁸ San Pedro inguruak XIV. mendean zuten populazio eskasaren beste adibide bat 1397ko Ermandadeko ordenantzetan ikus dezakegu, 57.ean zehazki. Bertan, Donostiako jurisdikzioan dauden populazio guneak aipatzen direnean, hiribilduaz gain Altza, Igeldo eta Ibaeta aipatzen dira, baina ez, ordea, «Pasaia». Ikus MARTÍNEZ DíEZ, Gonzalo; GONZÁLEZ DíEZ, Emiliano; eta MARTÍNEZ LLORENTE, Félix J.: *Colección de Documentos Medievales de las Villas Guipuzcoanas (1370-1397)*, GFA-BBNN, Donostia, 1997, 434 orr.; eta LANDA IJURKO, Iñigo; eta ETXEBESTE GONZALEZ, Juan Carlos, aip. lan., 56 orr. Ald. GARCÍA DE CORTÁZAR, José Ángel, aip. lan., 36 orr.

²⁹ Hala agertuko balitz. Izan ere, *Bolloietako* liburuan gordetzen den 1447ko errepartimenduak ez du San Pedro jasotzen. Are gehiago, populazio horrez gain ez dira Altza eta Lezo ageri eta Irun eta Donibane Hondarribiaren pean aurkitzen direla ematen du. Donibane 9'5 sutan baloratua izango bada, ez da errepartimenduetan 1507 eta 1508 trasladuetan aipatzen. *Bolloietako* liburuan bai, ageri da, baina dokumentu honek 1447 urte ondorengo hamarkadetan eta XVI. mende hasieran egindako eskuen oharrek dituenek, erregistroa geroagokoa dela uste dugu, 1512koa, agian. Ald. ASKOREN ARTEAN: *Libro de Bollones*, GFA, Donostia, 1995, 327. orr. eta 335 orrialdeko 2 eta 5. oharra; TRUCHUELO GARCÍA, Susana, aip. lan., 105 orr. eta GARCÍA DE CORTÁZAR, José Ángel, aip. lan., 47 orr. Datu hauen ildotik, beste hipotesi interesgarri bat planteatu daiteke: «Pasaia» hitzaren pean Donibaneko etxeei aipamena egingo litzatekeela, gorago aipatu dugun testigantza aintzat hartuz (ikus supra 8. oharra).

³⁰ Epaia honetan, Juan II.a erregeak eta oidoreek 1454an emandako inibizioaz gain, beste hiru epai aipatzen ziren: Errearterian Ermandade-alkateek 1453ko ekainaren 14ean emandakoa, Ordizian urte bereko abenduaren 5ean emandakoa eta Deban, 1454an emandakoa.

Fuenterravía al dicho puerto, armados, e mataron a vn vezino de la dicha villa de San Sauastián, que se llamava Joan Bono. E sobre ello tubieron guerra»³¹.

Likonak, funtsean, 1399an Gonzalo Morok adostutakoa berretsi zuen. Donostiari itsasgoran urak ikutzen zituen lurren jurisdikzioa ematen zion, Hondarribiak horietan inolako eskumenik ez zuelarik:

«Començando de la mar e voca de la entrada d'ella en el dicho puerto del Pasaje como comiença e viene por la orilla e ribera de la dicha mar por el dicho río e ribera de mar arriba por partes de la dicha villa de Fuenterravía a las casas del Pasaje que estauan de la parte de la dicha villa de Fuenterravía al tiempo que fue dada la dicha sentencia por el dicho dottor Gonçalo Moro e dende, por el río e ribera de mar arriba hasta la yglesia de Laçón, en tal manera qu'el dicho río e ribera de mar quanto toca la mar creçiente más alança e más sube de la dicha parte de Fuenterravía desde la dicha mar y entrada d'ella hasta las dichas casas e dende, a la dicha yglesia de Laçón, todo ello hera e es térmyno e jurediçion de la dicha villa de San Sauastián».

Alabaina, Urumeako hiribilduarentzat horren onuragarriak ez ziren neurriak xedatu zituen. Batetik, etxe horiek ez zioten Donostiari honek eskatzen zuen errenta ordainduko, hau da, urtean 5 marai. Baldintza hauek «*myentra fueren e duraren los dichos edifyçios e casas que agora son*» izango ziren; hau da, bertako biztanleek epaiaren bidez eskuratutako lorpenak ez galtzeko, etxe horietan mantenu lanak egin beharko zituzten. Lan hauek nahiko mugatuak zeuden, Donibaneko aldean itsas-gorak ikutzen zituen lurretan orduruz geroztik ezingo baitzen etxerik eraiki. Horrez gain, hauek luzeran zein zabaleran handitzea ere debekatu zen; are gehiago, halakorik egitekotan, Donostiako jurisdikzioera pasako ziren eta hiribildu honek, nahi izanez gero, eraikinak eraisteko aukera izango zuen.

Hondarribiaren aldeko neurriak nabarmenena, ordea, beste bat zen. Mororen epaitik 1455era arte Donostiaren jurisdikzioan erakititako etxeak, Bidasoako hiribildura pasako baitziren:

«las dichas casas e solares e difyçios que después de la dicha sentençya por el dicho dottor [Gonzalo Moro] pronunçiada fueron y están edifycadas sobre la dicha mar e athenyentes a la marea e creçiente d'ella, serían e fueron edifycadas e fechas en el térmyno e jurediçion de la dicha villa de San Sauastián; por algunas razones que a ello me mueuen, declaro e mando que los dichos edifyçios e solares e casas que agora son e están ansy nuevamente fechas edifycadas después de la dicha sentençya por el dicho reuerendo dottor [Gonzalo Moro] pronunçiada, e los moradores d'ellas, myentras fueren e duraren los dichos edifyçios e casas que agora son, que sean de la vezindad e jurediçion de la dicha villa de Fuenterravía»³².

Epaiak etxe hauek bitzako handitze eta hedatzeari buruz eskaintzen dituen datuak agerikoak dira:

³¹ Agidanez, Hondarribikoek Urtubiako oinetxearekin 14 urteko borroka latz batean zeudela aprobetxatuz, «los vezinos de la villa de San Savastián cometieron en el dicho puerto del Pasaje cosas desaguisadas a los vezinos de la dicha villa de Fuenterravía, de manera que acudieron la gente de la villa de Fuenterravía al apellido al dicho lugar del Pasaje. E allí se tiraron armas e saetas los vnos contra los otros. E acaesçió que murió vn hombre de San Sauastián con vna saeta». OUA (Oiertzungo Udal Artxiboa), C-4-3-2, 157 au. fol Eskerrak eman nahi dizkiogu Ana San Miguel-i eta, bereziki, Rosa Ayerberi, dokumentua argitaratu aurretik bere transkripzioa erabiltzen uzteagatik.

³² Pasaiaiko Udal Artxiboa, 1665-1, 8 at. fol. Beste kopia bat ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, DXIV au. eta hh., bereziki DXXV at.-DXXVI au. folioak. Soledad Tenak aldiz, Likonak etxe horiek Donostiako jurisdikziopean geratu zirela zioen. Ald. TENA GARCÍA, María Soledad: *La sociedad...*, aip. lan., 559-560.

«...que las casas que eran al tiempo qu'el dicho doctor pronunçió la dicha sentençia de partes de Fuenterrabía en el dicho lugar del Pasaje, heran las casas que agora son de Martín de Ygueldo e Marota de Yndiaçaua [sic], su muger, e de Juanicote de Ydiaçaua e de Marota d'Estirón, su mujer, e otras çinco casas poco más o menos, que a la sazón en el dicho lugar del Pasaje avían y estauan más arriba que las dichas casas en la tierra firme do no alcançaua la dicha mar, e que las dichas casas que agora son de los dichos Martín e su muger e Juanicote e Morata [sic], su muger, son poco más o menos de quarenta codos de longor por la dicha ribera e río de mar, fasta arriba, de anchor de onze codos haza la dicha villa de San Sauastián, e que al dicho tiempo que fue pronunçiada la dicha sentençia por el dicho honrado doctor Gonçalo Moro heran en longor poco más o menos la mitad que agora son e que la otra mitad qu'es por parte del río arriba hasta la dicha yglesia de Laçon e después de la dicha sentençia fue añadida e difycada e ansy mismo el cay y plaça, todo lo que ante las dichas casas está fecho e difycado fuera del cuerpo de las dichas casas hasta la dicha agua por partes de la dicha villa de San Sauastián, fue fecho e dyficado después de la dicha sentençia del dicho dottor, e fallo e declaro que todas las otras cosas e difyçios e solares de casas e cay que están en el dicho Pasaje de partes de Fuenterrabuía sobre la dicha agua [a]tenientes a la dicha mar en la creçiente d'ella, que fueron e son edifyçios que nuevamente despues de la dicha sentençia por el dicho reuerendo dottor Gonçalo Moro pronunçiada»³³.

Dokumentuak, beraz, primeran islatzen du bokalearen bestaldean finkatutako populazioak arrakasta izan zuela. Garapen honi buruz, gainera, beste datu argi batzuk ditugu: Txurrutaila inguruetan 1450-1460 artean eraiki ziren errotek agerian uzten dute biztanleria horren beharrei asetzeko azpiegitura berriak beharrezkoak zirela, eta aleak ehotzeko ez zela nahikoa inguruetan zeudenetara jotzea.

Prozesu hau guztia Donostiaren ekimenaren ondorio ala era naturalean gertatutakoa izan zen ala ez ezin dugu ziurtatu; alegia, Urumeako hiribilduak San Pedro populatzeko erabakia Donibaneren arrakastaren ildotik hartutako erabakia izan zen ala San Pedroko biztanleriak Donibaneren jatorrizko komunitateari bultzada eman zion. Hainbat datuk, ordea, Donostiak sustatutako prozesua erantzun bezala ulertzen lagun diezagukete.

San Pedron hainbat hamarkada lehenago ikusiko ditugun abizenak XV. mendeko azken laurdenean Donibanen finkatuko badira ere, 1399-1460 urteetan donibandarren izen-abizenei buruz ditugun datuek beste dinamika bat erakusten dute. Horietako asko, Lezo, Erreterria eta Oiartzun inguruko euskal abizenetara eramaten gaituzte³⁴. Gure ustetan, Donibane San Pedro baino lehenago garatzen ari zela adieraziko luke. Hala, aurreko mendeetan Lezon kokatutako populazioaren zati batek bokaleranzko joera erakutsiko du, hasieran Bizkaian (Bordandian) kokatuz. Pixkanaka, eta «*cod de mastel*»-ek islatzen zuen ainguraleku funtzioaren itzalean, biztanleak haratago joango dira, gauregungo plaza eta Bonantzaraino. Batetik, itsasoarekin lotutako jardueri erantzun hobea emateko asmoz, kokapen berriak badiara zetozen ontziei bokalean sartzeko laguntza azkarragoa emango bailieke. Bestetik, komunitate bezala zilegitasuna lortzeko. Azken pauso hau bideratzeko Lezotik ahalik eta aldenduen kokatu beharko lirатеke; hala azalduko litzateke Donibanen eraiki zen jatorrizko elizaren kokapena (Bonantza).

Dena den, eta Donibaneren garapenak Donostiaren kontrol taktika arriskuan jar bazezakeen ere, hiribildu horrek bere jurisdikziopeko lurretan 50 urte lehenago hasitako bideak sendotasuna lortu zuen. 1450ean hiribilduak eta Altzak oso hitzarmen

³³ Horrez gain, pinazak lotuta izateko erriberan zutoinak sartzea baimentzen zen, nahiz eta itsasertzeko jurisdizkioa Donostiarena izan.

³⁴ IRIXOA CORTÉS, Iago: «Atzerritarrak Erdi Aro amaieran...», aip. lan.

esanguratsua sinatu zuten, sagardo horniduraren inguruan³⁵. Hartutako neurrien artean, sanpedrotarrek eta hauen nahiz atzerriaren ontziek behar zuten sagardo hornidura egiteko baimena ematen zitzaaien altzatarrei. Altzak zuen nekazal jarduera garrantzitsu bat adierazteaz gain, badiaren inguruan itsas-jardueretan oinarritutako ekonomiaren areagotzea islatzen du; alegia, San Pedro inguruetan ekoiztu zitekeen sagardoa ez zela nahikoa bertan bizi eta bertara iristen zen jendearen beharrei erantzuteko.

Azken lur hauetan ezarri zen biztanleriaren handitzeak ordura arteko dinamika txiki utzi zuen. Horren ondorioz sortutako behar berriek San Pedron kokatutako komunitate kutsua areagotu zuten eta familia gutxi batzuen bizileku izatetik, gizarte antolakuntza garatuago bat zuen gunera pasako da. Bokaleko bi aldeetan jazotzen ari ziren populazio-mugimenduek beraz, hamarkadak igaro ahala bizitoki lehenetsiaren eraldaketaren adibide dira. Honen arabera, gunerik aiposenak badiaren gibeletik itsas bazterreraino lekualdatuko dira. Transformazio honen ondorio nagusia San Pedron kokatutako biztanleriaren finkapena izango da; non eta baldintza geografiko zailak zituen zonalde batean.

Hau bigarren ekintza baten dugu islatua: 1457-1458 artean sanpedrotarrek eliza propioa eraikitzeko, Iruñeko apezpikutzarekin sinatu zuten hitzarmenean, hain zuzen ere. Nonbait, aurretiko behar erlijiosoak txiki geratu eta beraientzako izango zen eraikina altxatzeko asmoa agertu zuten horiei era hobean erantzuteko. San Pedroko komunitateak, beraz, bere antolakuntzan aurrerapauso nabarmen bat eman zuten, Altzak eta Donibanek aurretik egin zuten antzera.

3. KOMUNITATEA FINKATZEN: SAN PEDROKO ELIZA ERAIKI ONDORENGO URTEAK (1456-1473)

Likonak bere epaia eman eta gutxira, 1456 urtean, Probintziak epaile gisa izendatu zituen Martin Martinez Lasartekoak eta Migel Martinez Urdaigakoak Erreterria eta Donostiaren artean portugatik sortutako liskarretan sententzia argitaratu zuten, urte bete lehenago Villa eta Villadiego doktoreek emandakoa berretsiz. Hondarribiarekin gertatu bezala, Erreterria eta Donostiaren artean borroka latzak izan ziren. Hau dela eta, adostutako xedapenen artean hildakoak aintzat hartzen zituztenak egon ziren³⁶.

Oinarrian, 1376ko epaia gordetzeko agindua ematen zuten, Donostiaren interesen alde eginez. Hala, hiribildu honi uraren eta bertan zeuden ontzien gaineko jurisdikzioa aitortzen zitzaion, Oreretak bere ontzi eta auzotarren gaindikoa mantenduko bazuen ere. Lurrari dagokionez, Pontika etxe, basetxe eta ondasunak Urumeako

³⁵ BANÚS Y AGUIRRE, José Luis: *El Archivo Quemado. Inventarios antiguos del acervo documental de la M. N. y M. L. Ciudad de San Sebastián antes de la destrucción de 1813*, Dr. Camino, Donostia, 1986, 110 orr. Geroago, 1492, 1493 eta 1509an berritu egin zen. Ald. ZAPIRAIN KARRIKA, David; eta MORA AFÁN, Juan Carlos, aip. lan. 564-566 orr.

³⁶ CRESPO RICO, Miguel Ángel; CRUZ MUNDET, José Ramón; eta GÓMEZ LAGO, José Manuel: *Colección documental del Archivo Municipal de Rentería. Tomo I (1237-1470)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1991, 44. dok. Zehazki, Migel Alzibia oreretarren erailketa dela eta. Epaiak, Donostia Migelen ama zen Grazia Lastolakoari 200 florin ordaintzera kondenatzen zuen. Horietatik 100, sanpedrotarrek ordaindu behar zituzten, istiluetan parte hartze zuzena izan zutelako («que los çient florines recabde e resçiba (...) de sus vezinos qu'el dicho conçejo tiene en el Pasaje, por quanto ellos fueron en el dicho ruydo e pelea donde fue muerto el dicho Miguel de Alçibia»). Oreretari, aldiz, 60 florin ordaintzea zegokion.

hiribilduarentzat geratu ziren, beti ere hara joateko bideak eginez gero. Azkenik, Oreretak eta Donostiak amankomunean zituzten lurren mugarritzea agindu zuten³⁷.

Badiako bokalean kokatutako komunitateari dagokionez, 1457ko abenduaren 31 oso egun berezia izan zen. Orduan 43 sanpedrotarrek beste lauri ahalordea eman zieten Donostiako eliz-kabildoarekin San Pedroko elizaren eraikuntza eta erlijio-zerbitzuen inguruan akordioa sinatzeko³⁸. Urrian dugu gaiarekin zerikusia duen lehenengo dokumentua, Iruñeko bikario nagusi zen Domingo Roncesvallesekoak, San Pedroren zaindaritzapean egongo zen eliza berrian zerbitzu erlijiosoak administratzeko ematen zuen baimena, hain zuzen ere. Baina abenduko idatziak asmoa finkatuz zihoala adierazten zuen, eta ondo gainera; hilabete gutxiren buruan eraikina altxatu baitzen.

Agidanez, ordura arte zonalde horretan bizi zirenak Altzako San Martzial elizara joaten ziren, baina 1450eko hamarkadarako bertako zerbitzuak ez ziren nahikoak inguruetako populazio ezberdinen hazkunde demografikoari eta hauek zituzten erlijio-beharrei erantzuna emateko. Modu honetan, sanpedrotarrek beraien burua antolatzekeo premia sumatu zuten: bizi ziren lekuan beraientzako azpiegitura izateak irtenbide azkarra emango zien eta gainera, ez ziren beste batzuen menpe egongo³⁹.

Baina bere jurisdikzioko lurraldeak bere biziraupenerako oinarrizkotzat zituen beste edozein hiribilduk bezala, Donostiak ez zuen askatasun handia emateko asmorik. 1458ko martxoaren 20an bi aldeek egindako hitzarmenean oso argi geratzen da pasaitarrek hiribilduarekiko menpekotasun nabaria izango zutela, oraingoan erlijio maila besterik arautzen ez bazen ere. Besteak beste, igande eta jaiegunetako mezak Donostiako kabildoko kide batek edo erakunde horrek hautatutako elizgizon batek emango zituen; sakramentuak Donostiako parrokia-elizetan jaso beharko zituzten eta San Pedron egitekotan, Andre Maria elizako bikarioaren baimena izan behar zuten; jai edo ekitaldi nagusien egunetan, meza San Bizente edo Andre Marian entzutera behartuak zeuden; eta jasotzen ziren lismonak Donostia barruko tenpluentzako izango ziren. Azkenik, eliza berriaren jardueretan mugatze nabarmena zekarten beste bi neurri ezarri ziren. Batetik, bataioak egitea debekatzen zen eta, horrez gain, serora izatea galarazi zitzaien⁴⁰.

Edonola ere, populazio horrek nahikoa diru bildu zuen tenplua eraikiko zen lurra erosteko, eta udalbatzarekin akordio batera iritsi ondoren, 400 salute zaharren truke lortu zuen. Lurra gutxi gorabehera gaur egungo hilerrian zegoen, baina ez dugu bere mugen eta tamainaren inguruko berri zehatzik. Dokumentazioan islatzen den

³⁷ Agirre etxe azpian bi mugarri jarritz, zuzenean San Pedro erdirantz zihoazena: «e otro mojón cabo el sel de Alaberga cabo el camino real de cómo van de San Sabastian a la Rentería e otros dos mojones devaxo de la casa de Aguirre, derechos a la meytad del lugar del Pasaje de San Sebastián». Ibidem, 193 orr. Zehazki Agirre etxearen kokapena zein zen ez dakigu; Hondarribia eta Oreretaren arteko mugarritzean, Maria Santxez Andiakoa eta Juan Agirrekoa bere semearen mendia aipatzen da eta bertan «donde (...) fesimos poner otros dos mojones» esaten da (CRESPO RICO, Miguel Ángel; CRUZ MUNDET, José Ramón; eta GÓMEZ LAGO, José Manuel: *Colección documental del Archivo Municipal de Rentería. Tomo II (1470-1500)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997, 17. dok.).

³⁸ Elizaren inguruko dokumentuetarako, GOÑI GAZTAMBIDE, José: «Fundación de la iglesia de San Pedro de Pasajes (1457-1458)», *BEHSS*, 2. zk., 1968, 7-19 orr. eta IRIXOA CORTÉS, Iago: *Documentación medieval de los archivos municipales de Lezo (1470) y Pasaia (1361-1520)* (prentsan), 18-21. dok. Bestalde, eraikuntza prozesu honek erakusten du estilo erromanikoa izateak ez duela esan nahi erromaniko garaiko eliza zenik.

³⁹ Halaber, XV. mende amaieran Lezo, Donibane eta Erretereriako elizetara joaten zirela aipatzen zen (adb. ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, XCV au.-at. folk.) eta egoera hau eliza eraiki baino lehenago eman zela uste dugu.

⁴⁰ Lehenengoari dagokionez, 1529an lortuko zuten. Bestalde, Goñi Gaztambidek ehorzketak egitea debekatua zutela badio ere, hitzarmenak argi uzten du sanpedrotarrek Donostiako elizetan, Altzako San Martzialen edota San Pedron ehorzterik zutela. Bestalde, serora dagoeneko 1517an aipatzen da. Ikus eranskin dokumentala, 7.

informazioaren arabera, auzotar batzuek 7 salute ordaindu behar izan zituzten eta beste batzuek, aldiz, bostpasei ardite⁴¹. Datu hauek interesgarriak dira, biztanle kopuruari buruzko hausnarketa bat egitea ahalbidetzen baitute.

Elizaren eraikuntzarekin zerikusia duten agirietan parte hartzen duten sanpedrotarrak 50 bat zirela eta ordaindu beharreko dirua guztien artean banatuko zela kontutan hartzen badugu, pertsona bakoitzak jarri beharreko kopuruaren batzbestekoa orain aipatu direnen oso antzekoa da. Hala, 50 auzotarrek 8 salute ordaindu beharko lituzkete. Jakina denez, gastu horien banaketa egiterako orduan hainbat sistema zeuden. Batzuk pertsona edo familia-unitateen ondasun higiezinetan oinarritzen ziren, hauek baloratuz eta balio honen arabera dirua banatuz; beste era batera esateko, ondasun gehien zituenak gehiago ordaintzen zuen. Beste sistema batzuk, aldiz, pertsona edo familia-unitateen arabekoak ziren eta hauetan, pertsona guztiek dirukopuru bera ordaindu behar zuten. San Pedroren kasuan, 400 salute horien ordainketa bigarren sistemaren arabera egin zela uste dugu. Izan ere, lurrak Donostiarenak zirenez, sanpedrotar horiek ez zuten jabetza propiorik. Hala, bakoitzak ordaindu beharreko diru kopurua oso antzekoa izango zen. Dena den, baliteke guztiek kopuru bera ez ordaintzea, gizarte-baldintzen arabera kantitate ezberdina egokituko zitzaielako; hau da, ezkondu, ezkongabe, alargun edo generoaren arabera, kopuru ezberdina ordaindu beharko lukete⁴². Alabaina, 1457ko datuak nahiko fidagarriak iruditzen zaizkigu eta beraz, orduan San Pedroko komunitatea 50-55 auzotar inguruk osatzen zutela uste dugu, 230 biztanle gutxi gorabehera.

Eliza berriaren eraikuntzan Donostiak jarri zituen mugak aipatu baditugu, orain esparru zibilarri egin behar diogu so. Esan bezala, mende erdialdean sanpedrotarrek burutzen zituzten jardueren inguruan ez dugu datu askorik, baina zeharkako informazioek finkatzen eta garatzen ari zen populazio baten aurrean gaudela adierazten digute. Aurreko lerroetan bajurako arrantzari, ontzi txikien eraikuntzari eta kaiei buruzko datuak eman dira, baina hauez aparte, beste batzuk gaineratu daitezke. Lehenengo eta behin elizaren izenpekoak bertako biztanle gehienek jarduera zein zen adierazten digula uste dugu, hau da, arrantza. Bestetik, 1450ean Altzak eta Donostiak sagardo horniduraren inguruan sinatutako hitzarmena dugu. Bertan Pasaiara itsasoz iristen ziren atzeritarrei aipamena egiten zaie eta, ondorioz, portuak Europarekiko kontaktuak areagotzen ari zelaren isla da. Halaber, Juan Perez Alengoak Migel Martinez Engomezkoari 1467an Iparragirre lursaila saldu zionean, ahalorde bidez egin zuen beste negozio batzuetan lanpetuta zegoelako; ziurrenik itsasoarekin zerikusia zutenetan, hala nola, garraioan edo arrantzan⁴³.

Eraldaketa honen itzalean, eta badia horren ainguraleku aproposa izaki, harrigarria gerta daiteke kai xumeei buruzko datuez gain, garrantzizko azpiegituren berririk ez izatea. Baliteke garai hartan beharrak horrek larriak ez izatea, baina horrez gain, Donostiaren jarrerak berebiziko garrantzia izan zuela uste dugu.

⁴¹ Juan Gayangoskoak 7 salute; Juan de la Canalek eta Juan Santanderrekoak, berriz, 5-6 ardite. Ordaindu zutenen beste batzuen izen-abizenak ez dakizkigu baina bai beraien semeenak, hauek lekukotzetan izan baitziren. Hala, Mingot Andoingoaren aitak, Juan Arizabalokoaren aitak edota Alfontso del Texoren aitak dirua ordaindu zuten.

⁴² Zergen ordainketan aplikatzen ziren irizpideei buruz, ikus ROMERO MARTÍNEZ, Adelina: *Fisco y recaudación. Impuestos directos y sistemas de cobro en la Castilla medieval*, Universidad de Granada, Granada, 1999. Urrutira ez dugu jo behar halakorik ikusteko. Ikus, adibidez, IRIJOA CORTÉS, Iago; eta LEMA PUEYO, José Ángel: *Documentación medieval del archivo municipal de Oiartzun, I. Libros de estimaciones fiscales de vecinos y bienes raíces (1499-1520)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 2011, edota IRIJOA CORTÉS, Iago: «Asteasuko 1529ko errepartimendu bat», *BRSBAP*, LXIII. zk., 2007, 305-307 orr.

⁴³ Iñigo Landak, berriz, Alen merkataria zela dio. Ald. LANDA IJURKO, Iñigo, aip. lan. 52 orr.

XV. mende erdialdean, Donostiaren egoera politikoan hainbat gertaera eman ziren. Aipagarrietako bat 1459an Gipuzkoako Ermandadearekin sinatutako akordioa da. Honen bidez, Donostiak aurreko mendeetan indarrean eta bere hiri-gutunetik zetorren pribilegio bati uko egin zion 20 urtez: Ermandadearen deietara bere jurisdikziotik kanpo legoa bat baino gehiago ez ateratzekoarena, alegia⁴⁴. Bi urte beranduago, baina, 1461eko maiatzaren 19an, Endrike IV.ak probisio bat luzatu zion Donostiari, merio nagusiak eta bere ordezkioak, korrejidoreek eta Probintziako beste justiziek Donostian eta hiribilduko mugetan sar ez zitezen, hau da, Oriamendi-Mendizorrotz-Pasaia eremuan⁴⁵. Halaber, 1468an Gaztelako errege berak beste mesede bat eman zion hiribilduari: monarkak Pasaia uretan zituen arrokena, hain zuzen ere⁴⁶. Dokumentu hau zertan zetzan ez dakigu, baina 1461ean gertatu bezala, jurisdikzio gaiekin harremana zuelakoan gaude. Ondorioz, 1459ko akordioak ezarritako neurriak neurri, Donostiak Pasaia badien zituen eskumenak mantentzeko ahaleginak egin zituela antzematen da. Tentsiogune izateaz gain, bere udalbatzako hainbat ofizialen lan-leku ere bazen, hala nola, probestuarena eta sagramenteroena.

Lehenari dagokionez, urtero Pasaian aritzeko ordezkioa izendatzen zuen bertako biztanleen artean. Adibide bat Tolosako auzotar Juan Jauregikoak ematen digu, 1501ean:

«que puede aver quarenta e tress annos, poco más o menos, que, estando este testigo en el dicho Pasaje, que bino ende con Miguell de Vranguioren [sic], prevoste de la dicha villa de San Sauastián, vio cómo el dicho preuoste dio la vara de justicia a Amadín de San Matot [sic], vezino del dicho Pasaje de la jurisdicción de San Sauastián, diziéndole: 'tomad vos esta vara del Rey, que os la do en nombre de la villa de San Sauastián para que vseys del ofiçio de preuostazgo en este puerto e para que, [a los que] hizieren lo que no devan e fueren comtra los previllejos de la dicha villa, los castiguéys e los prendáys'. El qual vio este testigo vsar de la dicha prevostía en el dicho puerto, y envargava y executava en algunas naos que allí venían»⁴⁷.

Sagramenteroen kasua berezia da, Pasaian izan zuten jardunari buruzko informazioa bertan burutu zituzten gehiegikerien ildotik ezagutzen dugulako. Funtsean, beraien lana eremu harresitua zaintzea zen, gauez errondak eginez. Horrez gain, ordenantzen aurka zihoazen edota zalapartak eta irainak eragiten zituzten pertsonak atxilotu eta gartzelaratzen zituzten. Funtzio nagusiak bertan burutzen baziren ere, ordenantzek beraien jarduera esparrua hiribilduko jurisdikzio osora zabaltzen zuten, Molinao eta badiako ura tartean. Salaketa horien arabera, sagramenteroak ohi baino gehiagotan joaten hasi ziren 1467tik aurrera. Hala, denbora igaro ahala beraien jarduera badiara hedatu zelaren edota beraien eskumenak handitu zirelaren zantzuak antzeman daiteke.

1497ko lekukotzak kenduta, hamarkada hauetan sortutako dokumentazioan beraiekin izan ziren liskar edo istiluen arrastorik ez dugu. Baina 1489ko udal ordenantzetan eztabaiden jatorriaren inguruko aztarna argi bat ikus dezakegu. Orduan sagramenteroei, alkateei eta probestuari nolabaiteko askatasuna emango zaie atxilotetak beren kabuz egiteko. Zehazki, 37. ordenantzak hiru kargu horiei pertsonak atxikitze eskumena ematen zien, lehenago hamabi nagusiekin bildu beharrik gabe. Orduetik, nahikoa izango zen alkatearen mandatua izatea⁴⁸.

⁴⁴ BANÚS Y AGUIRRE, José Luis: «San Sebastián y la Hermandad de Guipúzcoa. Ensayo de rectificación histórica», *BRSVAP*, XXVIII. zk., 1972, 427-443. orr.

⁴⁵ Ibidem, 434 orr. eta IDEM: *El Archivo Quemado...*, aip. lan., 75-76 orr.

⁴⁶ BANÚS Y AGUIRRE, José Luis: *El Archivo Quemado...*, aip. lan., 34 eta 235 orr.

⁴⁷ OUA, C-4-3-2, 145 at. fol. 1471 urte inguruan, aldiz, Esteban Cotilloskoa izan zen. Ibidem, 165 au.

⁴⁸ «los alcaldes e sacramenteros e qualquier d'ellos, o el preuoste que es o fuere de aquí adelante, puedan entrar e entren con mandamiento de los alcaldes o de qualquier d'ellos a prender e prendan a

Datuak urriak badira ere, sacramenteroen eskumen handiagoa 70eko hamarkadatik aurrera Donostiak badien ezarri nahi zuen kontrol handiagoarekin ulertu behar dugula uste dugu. Izan ere, hainbat aldaketa jazoko dira.

4. MANDARON PONER A CADA UNO SU PEDAÇO DE TIERRA QUE TENÍAN, EN EL LIBRO DEL CONÇEXO, PARA QUE PAGASEN ÇIERTO ÇENSO CADA ANNO: ALDAKETARI BIDEA (1473-1484)

Garai honetan, San Pedron kokatutako biztanleek, ustiatzen zituzten lursailekiko aldaketa nabarmen bat ezagutu zuten. Eliza eraiki eta urte gutxiren buruan, Donostiako udalbatza lurrengatik errenta edo zentso bat kobratzen hasi zen. Dakigunez, ordura arte lurrak dohainik ematen ziren eta horiek eskuratu nahi zituen pertsonak gastu txiki batzuk zituen, udal ofizialen zein eskribauaren lanen ordainketa. Agiriez ez dute zentsoaren zergatia aditzera ematen, baina ditugun datuak lotuz, hainbat ondorio atera ditzakegu.

Dohaintza gutunetan ezarritako baldintzen arabera, lurrak jasotzen zituztenek udalbatzak egiten zituen errepartimendu eta taldikidetan parte hartzera behartuak zeuden. Baliteke denborarekin hiribilduaren gastuek gora egitea eta dirua biltzeko sistema horiek areagotzea. Ondorioz, sanpedrotarrek geroz eta ordainketa gehiago egin beharko zituzten.

Gastu hauez gain, eta geroago aipatuko ditugun gertakariez aparte, zentsoa kobratzen hasteko aukera San Pedroko komunitateak bizi zuen garapenaren baitan ulertu behar dela uste dugu. Itsasoarekin lotutako jarduerak zuten geroz eta garrantziagoarekin batera, inguruko lurrek ustiapen sakonagoa ezagutu zuten. Hala, biztanleek behar gehiago zituzten eta oinarritzko elikagaiak erein edo landatzeari ekin zioten, lursail horiek nahiko pobreak baziren ere. Hasiera batean, bertatik lortzen ziren fruituek Donostiako elizei hamarrenak eta hasikinak emateko balioko zuten. Baina hazkunde demografikoarekin eta bertako lurretatik lehen baino mozkin handiagoa lortzen zela ikusirik, ez litzateke harritzekoa izango lurren aprobetxamendu horren ildotik hiribilduak ere nolabaiteko etekinak lortzeko aukera ikustea:

«que después que se fisieron las dichas huertas en el dicho suelo se aprouechan d'ellas asy los vezinos e moradores de la dicha villa de Sant Sebastián, espeçialmente los que andan e siguen en el dicho lugar, allende de los dineros que lleuaron por ello, como por los veçinos e moradores del dicho lugar, que se han proueydo e proueen de la hortalisa que han menester para sus casas de las dichas huertas»⁴⁹.

Hala, badiaren geroz eta garrantzia handiagoaren baitan komunitate hori lortzen ari zen finkapen eta handitzeak, Donostiari aukera eman zion hainbat irabazi ekonomiko lortzeko. Arrantzarekin lotutako jarduerak (arrantzua, arrainaren lehorte, zatitze eta ontzea), eta mendi malkartsu eta sastrakaz betetako horietan aranondo, gereziando, udareondo, muxikondo edo sagarraondoak bezalako fruta-arbolak, zuhaitzak eta baratzeak landatzeak, lur horien ustiapen sakonagoa ekarri zuten:

qualesquier malfechores donde quieran e en qualquier casa que estouieren». AYERBE IRIBAR, María Rosa: «Ordenanzas municipales de San Sebastián de 1489. Edición crítica», *BEHSS*, 40. zk., 2006, 32 orr. (11-91). Hogeita hemezortzigarren ordenantzak, berriz, alkateei atxiloketak egiteko eskumena ematen zien, nahiz eta probestua aurrean ez izan. Ald. BANÚS Y AGUIRRE, José Luis: «San Sebastián en el tránsito de la Edad Media a la Edad Moderna. Con algunas apuntes de tiempos anteriores o posteriores». In: *BEHSS*, 21. zk., 1987, 31-32 orr. (11-81).

⁴⁹ ARChV. Pleitos Civiles, Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 97 at.-98 au. folk.

«...se han fecho e plantado muchas huertas en el dicho lugar del Pasaje de más de las que antes estauan plantadas, e que vio como el suelo donde se fisieron e plantaron antes que se fisiese e plantase, estaua todo fecho xarales e çarçales e syerra, de que ninguno non se aprouechaua ni se podía aprouechar estando asy, saluo algunos ganados de la dicha tierra de Alça que andavan algunas vezes por ello (...) [orain, aldiz] se ha seguido e sygue más prouecho asy a la dicha villa de Sant Sebastián como a los vezinos del dicho lugar del Pasaje porque los vezinos del dicho lugar se proueen de las dichas huertas de la hortalisa que han menester et porque pagan diesmos a las yglesias de la dicha villa, e avn algunos vesinos d'ella se aprouechan todavía de algunas hortalisas e otras yervas que ay en las dichas huertas, espeçialmente quando están e vienen al dicho lugar del Pasaje, lo que no fasyan ni podían faser de antes por ser todo çarçales e sierra desaprouechable segund que ha seydo et es público...»⁵⁰.

Lurren ustiapenak, aurreko egoerarekin alderatuta, Donostiako elizei hasikin gehiago biltzeko abagunea eskaini zien. Halaber, ekoiztutako produktuak donostiar merkatura bideratzeko aukera agerikoa zen. Baratze txikiak izanik ere, hiribildua etekin ekonomikoa ateratzeko prest zegoen; errenta hori baratzeetan bakarrik ezartzea eta ez, ordea, etxeak eraikiak zeuden orubeen gain, horren erakusle da⁵¹.

Zentsoaren zergatia ez jakiteaz gain, noiz aplikatzen hasi zen ere zehazki ez dakigu. Egia da mende amaierako auziak batzuetan 1467 inguruan kokatzen duela, baina 1497an aritu ziren lekukorik zaharrenek esandakoak kontutan hartuta, bestelako datak agertuko zaizkigu, eta oso esanguratsuak gainera. Izan ere, Alfontso del Texo, Esteban Altzatekoa, Juangi Isastikoa eta Esteban de la Fuenteren adierazpenetan oinarritzen bagara, 1473-1477 inguruan izan zela dirudi⁵².

Esan bezala, data hauek ez dira zorizkoak. Are gehiago, zentsoa Donostiak momentu horretan aurrera eraman nahi zuen taktika ezberdin baten barruan eman beharreko pauso bat zelakoan gaude. Errenta hori, beraz, testuinguru jakin baten ondorioz sortutako erabakia izan zen. Gogoratu behar dugu, aurreko hamarkaden antzera, 1473-75 urteetan Errenteria eta Donostiaren arteko liskar odoltsuak izan zirela:

«se continuó tan cruel guerra quanto de tiempo ynmemorial a esta parte se fizo, por donde ovieron de morir en poco tienpo de entre amas partes fasta número de çient omes prinçipales de las dichas villas e Probinçia, allende de se aver fecho y cometido entre las dichas partes ynfinitos e ynormes robos e tomas de fastas [sic] e bienes e quemas de casas e atalamientos de heredades, e todo esto a causa y sobre razón de la juredición, puerto e agua e ribera de mar llamado el Pasaje»⁵³.

⁵⁰ Pedro Arnaobidaokoaren lekukotza. Ibidem, 29 au. eta hh. folk. Aipatu ditugun zuhaitz mota guztiak auzian zehar aipatzen dira. Ez da, baina, kostaldeko hainbat lekutan ikus daitezkeen eta arraina ontzeko zein eskorbutoa ekiditeko garrantzitsuak ziren limoiondo edo larajondoei buruzko aipurik egiten.

⁵¹ Ordaindu beharreko kopuruari, berriz, datu gehiago ditugu. Hala, badakigu Donostiak erreal erdia, txanfón bat, 2-4 ardite edota 5-10 marai kobratzen ziela.

⁵² «e que las dichas huertas que de antes estauan fechas e plantadas, que las tenían gran tiempo libres e hesentas, aprouechándose delas [sic] como de suyas, *fasta que puede aver beynte anos poco más o menos tienpo qu'el dicho conçejo (...) de la dicha villa les echó de çenso a cada vna d'ellas e a algunas d'ellas a çinco maravedis, a otras a dies*» (Juangi Isastikoak. ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 121 at.). Ikus baita ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CXVIII au. eta hh. folk.; ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 113 at. eta hh. eta 159 au. eta hh. folk.

⁵³ CRESPO RICO, Miguel Ángel; CRUZ MUNDET, José Ramón; eta GÓMEZ LAGO, José Manuel: *Colección documental...II*, aip. lan., 66. dok. Ald. LANDA IJURKO, Iñigo, aip. lan., 159 orr.; GAMON, Juan Ignacio: *Noticias históricas de Rentería. Prólogo y notas de Serapio Múgica y Fausto Arocena*, Nueva Editorial, Donostia, 1930, 261 orr. 1497an hiribilduko prokuradore zen Juanes Aranburukoak, 1467tik 80 bat pertsona hil zirela zioen. ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, LVII au. fol.

Honen baitan 1475eko epaiak eman ziren. Bertan, Donostiari badian zituen eskumenak berresten zitzaizkion⁵⁴; besteak beste, atzerriko ontziek badiara zekarten kargamentuaren erdia hiribildura eraman behar zuten eta beste erdia Erreterian lurreratzea debekatzen zitzaien. Epai berri hauetan, baina, xedapen bat da azpimarratu nahi genuke: portuzainak Donostiak soilik izendatzeko ahalmena, hain zuzen ere⁵⁵. Dagoeneko 1376ko sententzian aipatzen ziren ofizialak baziren ere, badian eskumena zuen hiribildu bakoitzak bereak izendatzen zituela dirudi; baina 1475etik aurrera Donostiak bakarrik izendatuko zituela arautu zen. Gogoratu behar dugu portu eta urari zegozkien zergak eta eskubideak jasotzeaz gain, beraien lana Erreteria eta Oiartzungo itsasontziek zeramaten karga ikuskatzean zetzala; merkatal trafikoa zaintzen zuten eragileak ziren, beraz. Ondorioz, epai berriaren bidez, kargu horiek Donostiaren interesak bideratzeko tresna bihurtzea ahalbidetuko zen.

Bestalde, 1478ko irailean, Donostiak eta Oiartzunek elkarren arteko bake hitzarmena sinatu zuten, Pasaiaiko portuaren inguruan izandako liskarrak zirela eta. 1376 eta 1475eko epaiak berrestez gain, hartutako erabakien artean lonja baten eraikuntza adosten zen, Donostiaren jurisdikzioan. Eraikin horretan atzerritarrek Oiartzunera zeramatzen aleen erdia deskargatuko zuten, eta bailaratik zetorren burdina ere, bertan ikuskatuko zen:

«hemos acordado y concertado en nonbre de los dichos conçeijos y en su boz, se aya de fazer y hedificar una casa el dia sobre el dicho puerto del Pasaje en la ribera en la parte e jurediçion de San Sebastian a donde por la boz de los dichos conçeijos se hordenara para que se pueda descargar la meytad de la tal çebera que los estrangeros quieran descargar por la dicha tierra de Oyarçun y el fierro que de la dicha tierra de Oyarçun beniere de de otras qualesquier partes»⁵⁶.

Dokumentu hau, Donostiak urte bete lehenago merkatal garraioaren inguruan erregeengandik lortutako pribilegio baten ildotik ulertu behar dugu. Izan ere, 1477ko martxoan Urumeako hiribilduak gunee harresituaren ondoan lonja ezartzea erabaki zuen, hilabete lehenago lortutako mesedeaz baliatuz⁵⁷. Eraikin honen bidez, hiribildura iristen ziren merkatalgaien ikuskatze zorrotzagoa egiten zen, han bertan deskargatzen baitziren, eta horrez gain, produktuak saldu aurretik, aplikatzen zitzaizkien zergak biltzeko lekua zen. Hitzarmenaren bidez, beraz, Urumeako hiribilduak badian lonja bat eraikitzeke abagunea zuen eta bertara iristen ziren produktuak ikuskatzeko aukera ezin hobea eskaintzen zitzaion.

Alabaina, 1478ko akordioa bete zenik ez dirudi eta, horregatik, bertan adostutako neurriak gauzatu ez zirelakoan gaude. Ondorioz, sanpedrotarrek itsasontzietan zekarzten produktuak zuzenean eremu harresitu ondoko lonjara eramaten jarraitu beharko zuten. Eraikin honen inguruan sortutako dokumentazioaren arrastorik ez dugu baina Hondarribiko kasuak bere funtzionamenduaren inguruan zenbait ideia eman ditzake, bertan hainbat donibandak ikus baititzakegu. Hala, hau aintzat hartuz, sanpedrotarrek badiara iritsitako produktuak hiribildura bidaltzen zituztela pentsatzen

⁵⁴ Ez gara hauei buruz arituko, dagoeneko beste hainbat ikertzailek aztertu eta aipatu dituztelako.

⁵⁵ IRIXOA CORTÉS, Iago: *Pasaia: hastapenak...*, aip. lan., 97-100 orr. Lourdes Soriak, aldiz, Santa Katalina kofradiaren ordezkariak zirela dio. Ald. SORIA SESÉ, Lourdes: «La función pública del concejo de San Sebastián durante el Antiguo Régimen», *BEHSS*, 26. zk., 1992, 21 orr. (11-126).

⁵⁶ CRESPO RICO, Miguel Ángel; CRUZ MUNDET, José Ramón; eta GÓMEZ LAGO, José Manuel: *Colección documental... II*, aip. lan., 70 dok. Akordio honek alkabalaren inguruko kobratzea ere hitzartzen zuen. Alegia, nahiz eta lonja Donostiako jurisdikzioan egon, Oiartzuni zegokion alkabala berak kobratu eta kudeatuko zuela, nahiz eta atzerriko merkatariek ordaindu behar zutena Donostiak jaso behar zuen

⁵⁷ *Ibidem*, 65. dok.

dugu eta gero, handik, Donostiaren baimenarekin, San Pedron edo badian zehar banatzen zituztela⁵⁸.

Oiartzunekin sinatutako akordio hori aurrera ez egiteak, gainera, itsas ekonomiarekin lotutako azpiegitura garrantzitsurik gabe utzi zuen badia. Jakina da Donostiak hiribildu ondoko portuari garrantzia handiagoa eta lehentasuna eman zizkiola eta, ondorioz, itsas-merkataritzen beharrei erantzuna emateko azpiegiturak bertan egingo zituen, ez badian. Horrek argitzen du Pasaian inbertsio gutxi egitearen arrazoia. Hiribilduko hobekuntza lan hauek Juan II.aren garaian hasi zirela dirudi, errege honek kaia eraikitzeke baimena eman baitzuen 1440an. Hogei urte beranduago, 1463an, Donostiak Endrike IV.a erregearengandik pribilegio garrantzitsua jaso zuen. Bertan, kaia eraberritu eta handitzeko lanak egin ahal izateko itsasoz iristen ziren produktuei arantzel berria ezartzeko baimena eman zitzaion; Gaztelako erregearen erresumetatik haratagokoak ziren ontziek zekarzten salgaiei, hain zuzen ere⁵⁹.

Baina 1478ko akordioan adostutako lonjaren gauzatzea ez egiteak ez du esan nahi Donostiak eraikinik burutu ez zuenik. Aitzitik, egin, egin zuen; eta oso sinbolikoa gainera. Ontzien badiako sartu-atera kontrolatzeaz gain defentsa kutsu militar nabaria zuen azpiegitura izan zen hori: San Pedroko dorrea, alegia. Hau zehazki noiz eraiki zen ez dakigu baina 1495ean bere berritze lanak egiteko plangintza burutu zen eta beraz, ordurako hainbat urte zeramatzan zutik⁶⁰. Gure ustetan, eta portuzainen aipamenak 1475tik aurrera areagotzen direla kontutan hartuz, garai hartan altxa zela uste dugu, ziurrenik 1476ko frantses inbasioaren ondorioz. Defentsa tresna izateaz gain, dorrea portuzainen egon-leku ere bihurtu zen, bertatik ateratzen eta bertara sartzen ziren merkatalgaiak kontrolatzeko eraikina, beraz⁶¹.

Testuinguru honetan, ez da harritzekoa gastuek gora egitea eta Donostiak likidezia eta diru-sarrera gehiago behar izatea. Datu zehatzik ez badugu ere, dorrearen eraikuntzak Donostiarri lehen doan ematen zituen lurren gainean zentsoa kobratzeko aukera eman ziolakoan gaude. Eraikin hau badiaren defentsarako egin zela eta zentsoak hori ordaintzeko balio zuela argudiatuz, ez litzateke harritzekoa izango sanpedrotarrek inolago eragozpenik ez jartzea, arrazoizkoa irudituko zitzaielako⁶². 1497-98ko lekukotzek ez dute zentsoaren eta dorrearen arteko harremanik islatzen, baina badakigu hasiera batean bertako biztanleek ez zutela lurren gainean ezarri zen errentaren inguruan kexurik adierazi. Batetik, nolabaiteko presio edo beldurra zutelako,

⁵⁸ Lonjaren inguruan IRIJOA CORTÉS, Iago; eta MARTÍN SÁNCHEZ, David, aip. lan.; GOIENETXE PATRON, Ramón, aip. lan. eta bereziki, Hondarribiko Udal Artxiboa, C-5-II-5-1.

⁵⁹ ASTIAZARAIN ACHABAL, María Isabel: *El Consulado de San Sebastián y los proyectos de ampliación de su puerto en el siglo XVIII*, Dr. Camino, Donostia, 1998 eta GARCÍA DE CORTÁZAR, José Ángel, aip. lan., 58 orr.

⁶⁰ Dorrearen inguruan, MORA AFÁN, Juan Carlos: *Arizabalo: aldaketa garaiak Pasaian / Arizabalo: tiempos de cambio en Pasaia*, Pasaia Udala, Pasaia, 2007, 60-62 orr.; eta IRIXOA CORTÉS, Iago: *Pasaia: hastapenak...*, aip. lan., 101-104 orr. Ald. SAN BAUDELIO ARANA, José Antonio; FELIÚ CORCUERA, Alfredo: *La Torre del Almirante y su cadena: bogando por la historia del viejo Passages*, Pasaia Portuko Agintaritz, Pasaia, 2009, 21-64 orr.

⁶¹ Horrez gain, lonja funtzioa garatu izana ere ez litzateke baztertu behar; behintzat, behin-behingo atxikitzen ziren produktuak bertan biltzeko.

⁶² Hizkuntza aproposa erabiliko zuen horretarako, gutxi gorabehera Donostiako prokuradore Juanes Aranburukoak auzian, eta hiribilduaren jarrera arrazoitzeko, esaten zituenean antzera: «...hallará vuestra merced que el dicho puerto del Pasaje es vno de los mejores o el mejor puerto d'Espanna (...) y conseguyendo los dichos preuyllejos e sentençias syenpre la dicha vylla ha fecho mucha mençion del dicho puerto del Pasaje, *avn casy más que de otro puerto que está junto cabe la dicha vylla, (...)* e quando quyer que en el dicho puerto los de Fontarrauya o su vezindad o los de Oyarçun e la Rentería e otros qualesquiera han querido tentar cosa nynguna contra los dichos preuyllejos e sentençias, syenpre la dicha vylla de San Sabastian lo ha defendido e ha quedado con ello avnque ha avydo muy muchas peleas e muertes e grandysimos gestos...» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, LXVI au. eta hh.; 1497ko uztailearen 9a).

baina bestetik kopuru txikia ordaindu behar zela iruditu zitzaielako. Hala zioen Pedro Trintxerkoak:

«a este testigo le han hecho pagar çierto çenso de vna verta que tenía e lo ha vysto pagar a otros. E qu'el dicho çenso no se puso de su consentymiento, saluo que como eran superiores, por fuerça e contra su voluntad, obedesçíanlo lo que les mandavan. Fue preguntado que pues en la tyerra avya justiçia de Sus Altezas al tiempo que les pusieron la dicha ynposyçión que por qué no reclamaron e se quexaron. Dixo que porque era poca cosa e por no se poner con ellos en plito e diferençia»⁶³.

1475eko epaien ondorioz eta zentsoa aplikatzearekin batera, San Pedroko komunitatearen finkapena alboratu gabe, ez litzateke harritzekoa izango Donostiak 1489ko ordenantzetan jaso zituen eta geroago aipatuko ditugun San Pedrokekiko baldintza zorrotzak orduan arautzea. Donostiaren ustetan, biztanle horiek zeuden geografia esparruak ez zuen merkataritzaren hedapenari erantzuteko azpiegitura garrantzitsurik egiteko aukera ematen; ondorioz, bertan burutzen ziren hainbat lan hiribilduan zentralizatzeko erabakia hartu zuen. Itsasoko jarduerekin zerikusia zuten eraikin garrantzitsuenak hiribilduan egongo ziren, San Pedro atsedean leku edo denbora jakin baterako ainguraleku bihurtuko zelarik. Santa Katalinako kofradiak, gainera, hiribilduko kaiaren kudeaketan berebiziko garrantzia zuen; are gehiago, bera zen bertako konponketa lanak egiteko eskumenak zituena. Donostiako oligarkiaren kide nabarmen ugari bertako kofrade ziren, eta honek hiribildu ondoko kaiaren aldeko erabakiak areagotuko lituzke.

Dena den, gune estrategiko hori ez luke guztiz baztertuko. Hau mantentze aldera, edo hori egiten zuelaren itxurak emateko, nolabaiteko xedapenak adostuko zituen. Adibidez, bertara espreski zuzendutakoak baino, izaera orokorragoa zuten arauak ateraz, hau da, jurisdikzio guztian indarrean jarriko zirenak. Besteak beste, lasta ez botatzea⁶⁴. Halakoez gain, badiak zituen eskumenak errespetatzeko edo berriak lortzeko saiakeretan, Donostiak sanpedrotarren babesa jarriko zuen argudio nagusietako bat bezala.

Baliteke, zentsoarekin gertatu bezala, sanpedrotarrei ezarritako baldintza gogor hauek hasiera batean eramangarriak izatea; baina hamarkadak aurrera egin ahala populazio hori handitzen zihoan eta badiak geroz eta behar gehiago zituen. Honek, bertako biztanleak hiribilduarekin zituzten harremanen inguruko ausnarketak egitera eramango lituzke. Zer esanik ez, Donostiaren jurisdikzioak biltzen ez zuen badiako lurraldeetan garapena argia zenean.

Izan ere, agerikoa da XV. mendearen bigarren erdialdetik badiak loraldi garaia hasi zuela eta eragozpenak eragozpen, ondorengo mendean luzatu zela. Errenteriak, adibidez, Ingalaterrarekiko merkatal harremanen sakontzea lortu zuen⁶⁵. Bonantza parean, berriz, sakonera handiagoa zegoen eta bertan ontzi handiek ainguratzeko leku proposa zuten. Ondorioz, bertako komunitateak merkataritzaren itzalean beraien

⁶³ Ibidem, LXXXIV at. fol.

⁶⁴ 1489ko 74. ordenantza arautzen zuen moduan: «que ninguno nin algunos non sean osados de echar piedra nin laste ni gaspe nin otra cosa alguna que pueda fazer ynpedimiento a los puertos en el puerto grande d'esta dicha villa desde la puerta del beque fasta dentro, y en el puerto del Pasaje desde la punta d'entrada fasta dentro del dicho puerto, en ningund lugar d'él dende el agua quando más sube puede alcançar». AYERBE IRIBAR, María Rosa: «Las ordenanzas...», aip. lan., 47. orr.

⁶⁵ IRIJOA CORTÉS, Iago; eta MARTÍN SÁNCHEZ, David, aip. lan., eta IDEM: «Errenteria XVI. mende hasieran: merkataritza eta gizartea», *Bilduma*, 24. zk., 2012 (ale monografikoa). Testuinguru orokorrerako, CAUNEDO DEL POTRO, Betsabé: *La actividad de los mercaderes ingleses en Castilla (1475-1492)*, Universidad Autónoma de Madrid, Madril, 1984.

bizitza eta ekonomia garatzen ari ziren. Eta horren erakusgarri, 1497an Errenteriak lonja ezartzeko eta bere kaiak hobetzeko lortutako errege-baimena dugu⁶⁶.

Sanpedrotarren egoera mugatua gainera, ez zetorren bat handik Herrera bitartera zihoanarekin. Aurretik finkatutako San Matet eta Trintxer etxeek hainbat lur zituzten nekazaritzara, abeltzaintzara eta sagardogintzara bideratuak, eta antzera esan dezakegu Arnaobidaoren inguruan. Baina horrez gain, azken honen eta Trintxer arteko lurretan donostiar oligarkiaren inbertsioak burutzen joan ziren, horien erakargarritasunaren erakusgarri eta bertako biztanleen kaltetan. Hala, aurretik aipatu ditugun Engomeztarrei eta Durangotarrei beste hainbat batzen joango zaizkie. Hor ditugu Okendotarren Martinbono basetxea edo Juanes Aranburukoak 1495ean errota bat eraikitzeke lortuko zuen Viver lursaila⁶⁷.

Zentsoaren eta beraien jarduerak kontrolatzen zituzten xedapenen ondorioz, sanpedrotarrentzat garai gogorrak etor zitezkeen, baina gertakariak aukera bat eman zieten denbora gutxira, 1484an hain zuzen ere.

5. PORQUE LA VILLA ESTAU EN MUCHA NESÇESIDAD (...) LE ERA NESÇESARIO DE VENDER LAS DICHAS HUERTAS: SAN PEDROKO UDAL-LURREN SALMENTA (1484)

Urtean hartan Donostiako hiribilduak pairatutako izurriteak eta bere ondorioz izandako suteak eragin nabariak izan zituen demografian eta ekonomian. Hiribildutik jende asko alde egin zuen, tartean udalbatza osatzen zuten hainbat ofizialek. Egoeraren larritasuna ikusita, eta honi aurre egiteko asmoz, hiribildu barruan geratu zirenek udalbatzara ospatu eta ahalordea eman zuten urte hartako alkateen eta Migel Otsoa Olazabalgoa hamabi nagusiaren alde. Helburua hainbat hiri-lur saltzea zen, izurriteak eragindako kalteei aurre egiteko eta San Sebastian elizatik gertu zeuden erroten eraikuntza amaitzeko beharrezkoa zen dirua lortzeko asmoz. Saldu ziren lurren artean, Usurbilerako bidean eta San Pedron zeuden batzuk zeuden⁶⁸. Azken hauei dagokienez, honakoak ziren:

⁶⁶ CRESPO RICO, Miguel Ángel; CRUZ MUNDET, José Ramón; eta GÓMEZ LAGO, José Manuel: *Colección documental...II*, aip. lan., 92. dok.

⁶⁷ LANDA IJURKO, Iñigo, aip. lan.; AHPZ (Archivo Histórico Provincial de Zaragoza). Casa Ducal de Híjar, P/1-147-2-03. Urte gutxiren buruan Olazabaldarrek San Matet eskuratuko dute. Ikus IRIXOA CORTES, Iago: *Pasaia: hastapenak...*, aip. lan., 35 orr.; ARChV. Pleitos Civiles. Lapuerta, Fenecidos, 1597-1 eta bereziki, AHPZ. Casa Ducal de Híjar, P/2-16-14. Edonork ikus dezake Herrera-Trintxer inguruko ondasun hauen artean Gomistegi falta dela. Hau ez jasotzeko arrazoia oso erraza da, geroago eraikiko den etxea baita. Izan ere, ez dago XV. mende osoan dokumentatua eta ditugun datuen erabera, bere lehenengo aipamena 1545ekoa da. Zentzu honetan, oso esanguratsua deritzogu Grazia Olazabalgoak 1539ean egiten duten inbentarioan jasotzen diren eskriturek Trintxer, Arnaobidao, Martimuño eta San Matet hainbatetan aipatzea, baina ez, ordea, Gomistegi. Halaber, Migel Martínez Engomezkoaren 1491ko testamentuak zera aipatzen du: "las tierras que tiene en Pior de Prad, de una parte a las tierras de herederos de Domingo Pérez de Saria y de las otras partes a tierras de García Pérez de Oquendo". Hau da, lursailak aipatzen ditu baina ez etxe, basetxe, borda edo halakorik. Zalantzarik ez dago lursail horietan Gomistegi eraikiko zela, baina beranduago. Honek guztiak, dena den, ez du esan nahi Herreran ainguratze edo zama lanik egiten ez zenik, Gomistegi XVI. mendearen lehen erdialdearen amaieran eraiki zela baizik. Garrantzitsua deritzogu hau azpimarratzea, batzuetan hizkuntza-jatorri bera duen toponimia guztia garai berean sortutakoa ez dela kontutan hartzeko. Gomistegiren gora-beheretarako, ikus LANDA IJURKO, Iñigo, aip. lan. Grazia Olazabalgoaren inbentariorako, ikus AHPZ. Casa Ducal de Híjar, P/2-16-14.

⁶⁸ Hala jasotzen da ahalordean: «vista la grand nesçesidad e premia en que la dicha villa está por los grandes travaios e tienpos que han ocurrido a los abitantes en ella por causa de la pestilençia e fuego que en ella ha ocurrido e la carestía del pan e otras proibisiones e para pagar las devdas en que la dicha villa está endevdada e para acabar el hedefiçio de çiertos molinos que por dicho çonçeio están començados tras la yglesia de Sennor Sant Savastián el Vieio, e porque para ello es nesçesario a la dicha villa e a los poblantes en ella se aprovechar se sus términos e iuridiciones (...) damos e otorgamos (...) poder (...)

«vnas tierras qu'el dicho conçejo ha e tyene junto con el dicho Pasaje por de parte de azia la montana, començando e tomando fasta adentro del seto e mançanal de Esteban de [txuriz], dicho sobrenonbre 'Alçate', fasta arriba a la montana fasta el mojón que por nos ha seydo mandado poner e dende como sygue la montana por lo más alto, fasta el otro mojón, e dende fasta al otro mojón que está como a media subyda e dende del dicho terçero mojón fasta el quarto mojón que está e destaja fasta dar e juntar con la orilla de la mar, todo quanto es en medio al dicho conçejo partenesçiente e en medio de los dichos mojonos...»⁶⁹.

Momentu horretan halako ekintzak egitea arazoak ekar zitzakeen; izan ere, batzarretan parte hartzen zuten (edo parte hartzeko baldintzak betetzen zituzten) auzotar gehienak falta zirenez, juridikoki gehiengorik gabe hartutako erabakiak ziren. Hau dela eta, momentu horretan ez zeudenek gerora ezadostasunak agertu zitzaizkien. Esan bezala, San Pedroko lurrak ez ziren saldu ziren bakarrak izan, baina, dakigula, eztabaidak soilik beraien inguruan eman ziren. 1497an arazo hau agerian geratuko da, baina ika-mikak 1484an bertan hasi ziren, urte horretako udalbatza osatzen zuten hainbat auzotarrek salmenta zalantzan jarri zutelaren datuak baititugu. 1484 urteko alkate Martin Perez Laskoangoak 1497ko lekukotzetan ematen zuen bertsioa adibide bikaina da, salmenta erregeen baimenik gabe (alegia, legearen aurka) egin zela onartzen baitzuen. Horrez gain, halako erabakiak hartzeko beharrezkoa zena baino jende gutxiago elkartu zela eta azkenik, urte hartan San Pedro kofradiako maiorak zen Juan Bono Errialdekoak salmenta errefusatu zuela aitortzen zuen⁷⁰. Datu zehatz hauez gain, badakigu 1486 urtean hainbat ika-mika izan zirela 1484an Migel Otsoa Olazabalgoak hamabi nagusi bezala izan zuen jarduna zela eta⁷¹.

Edonola ere, udalbatzak lur horiek enkantean ateratzeko erabakia hartu zuen eta bere ordezkariak San Pedroko elizan kandela piztu zuten horren berri emateko. Juan Santanderkoa izan zen posturagilerik altuena. Ez zen, ordea, bere kabuz ari; aitzitik, sanpedrotarren izenean ziharduen eta beraz, hauek izan ziren lurrak lortu zituztenak⁷². Gertatu zenaren inguruan bi lekukotza eredugarri ditugu. Bata Juan Santanderkoa berarena:

para que por nos e en nuestro nonbre puedan vender todas e qualesquier tierras e montes e tierras yermas, labradas e por labrar, e arenales e uhertas que por nos se ayan dado a sienso o encomienda (...) eçeptando los terminados de la Urume e Epela». LARRAÑAGA ZULUETA, Miguel; eta LEMA PUEYO, José Ángel: *Colección de Documentos Medievales del Convento de San Bartolomé (1250-1515)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1995, 62. dok. Ald. IRIJOA CORTÉS, Iago: «Finanzas concejiles e irregularidades en San Sebastián a fines de la Edad Media (1489-1517)», *BEHSS*, 42. zk., 2008-2009, 27-28 orr (9-54); Salmenta hauen inguruan, LANDA IJURKO, Iñigo, aip. lan. eta IRIJOA CORTÉS, Iago: «Botere guneak Erdi Aroko Donostian: San Bartolome komentua (XIII. mendetik XVI. mende hasiera arte)», *BRSBAP*, LXV. zk., 2009, 21-22 orr. (5-56).

⁶⁹ Eranskin dokumentala, 2.

⁷⁰ «...que la dicha gente de la villa estava derramada, vendieron este dicho testigo e el dicho alcalde, su conpannero, e jurado mayor al dicho Juan de Santander, sin liçençia de Sus Altezas, en nonbre de los dichos del Pasaje, çiertas tierras e vertas conçeçililes que son sytuados çerca al dicho Pasaje, que heran del dicho conçejo, por suma de çinquenta florines de oro. E que bio cómo la dicha venta contradixo Juan Bono d'Ernyalde, mayorak que a la sazón hera de la confradía de San Pedro, e tomándolo él por testimonio de cómo no consentya en la dicha venta...». ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CCCCLX au. fol. Dena den, ez dugu esandako guztia hitzez hitz sinetsi behar. Bere alkate jarduera ezbaian jartzea bazen ere, Laskoainek hiribilduaren interesen alde egingo zuen eta.

⁷¹ IRIJOA CORTÉS, Iago: «Finanzas concejiles...», aip. lan., 45. orr eta 115. oharra.

⁷² Badirudi, ondoren, sanpedrotarrek berarekin hainbat eztabaida izan zituztela: «los dichos del Pasaje pedieron al dicho Juan de Santander que les dyese las dichas huertas para que las tuyesen en renta e alquyler (...) e porqu'el dicho Juan de Santander les pedía çierta costa, çiertos vesynos e mayoresales del dicho lugar del Pasaje, en nonbre del pueblo vezinos d'él, fyzieron enplazar e llamar ante la justiçia e regimiento de la dicha yylla al dicho Juan de Santander...». ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, LXVII at.-LXVIII au. folk.

«...porque en el dicho tiempo auía grand pestilencia en la dicha villa de San Sebastián, de manera que a cabsa d'ella la mayor parte de los vezinos d'ella andavan e estauan fuera de la dicha villa por themor de la dicha pestilencia. El dicho conçejo, justicia, regidores d'ella enbiaron al dicho lugar del Pasaje a notyficar como notyficaron en la yglesia del dicho lugar, estando en misa el pueblo, desiéndoles que sy auía alguno que quesiese comprar asy las huertas que hasta allí estauan fechas e plantadas cabe las casas del dicho lugar como otra çierta parte del suelo qu'estaba por labrar cabe ellas, desde çierto logar fasta otro, desiéndoles que porque la villa estaua en mucha nesçesidad, espeçialmente para pagar las guardas e velas que la guardauan e veleuan, le era nesçesario de vender las dichas huertas e el suelo d'ellas e lo que, como dicho ha, estaua por labrar cabe ellas. E dis que ninguno de los vesinos del dicho lugar non salió a las compra [sic] porque las dichas huertas que a la sasón estauan labradas tenían asensuadas de la dicha villa, e lo que non estaua labrado estaua lleno de malesas.

Tornaron otra vez los de la dicha villa a enbiarles a desir que todavía era nesçesario que lo ouiesen de comprar e avn sobre averles enviado a desir çiertas veses que lo conprasen, viendo que los del dicho logar del Pasaje non salían a ello, ouieron de yr al dicho lugar del Pasaje Miguel Ochoa, jurado mayor que a la sasón era de la dicha villa, e Martín Peres de Garros [sic] e Domingo Lopes de Hernialde, alcaldes, e Juan de Surola, escriuano fiel del dicho conçejo, los quales solían aver çiertos domingos antepasados apregonando públicamente en la yglesia del dicho logar, ouieron de vender e vendieron en almoneda pública las dichas huertas e el suelo e tierra d'ellas e lo que estaua cabe ella, de vnos límites a otros, segund se contiene en la carta de venta que sobre ello pasó por ant'el dicho Juan de Surola, escriuano fiel del dicho conçejo. Lo qual este testigo conpró en nombre de los vezinos e moradores del dicho logar e por su mandado, et para ellos. En el qual se remató porque a la sasón, non enbargante que se apregonó públicamente çiertas vezes en la dicha yglesia, non se halló quien tanto ni más dyese por ello e avn rogándoles los dichos alcaldes e jurado mayor e escriuano que lo conprasen, pues el dicho conçejo estaua en tanta nesçesidad, de manera que asy aquel ruego se hacía como premia e modo a los vezinos del dicho lugar del Pasaje, por ser como eran e son sujetos a la juridición de la dicha villa. Lo qual conpró por çinquenta florines de oro...»⁷³.

Bestea, Esteban Alzatekoarena, 1413 inguruan jaiotako sanpedrotarra eta saldu ziren lurrekin muga egiten zuten lursailen jabearena, hain zuzen ere:

«...venieron al dicho logar del Pasaje Miguell Ochoa, jurado mayor que a la sasón era de la dicha villa (de) Sant Sebastián, e otros çiertos ofiçiales d'ella e vn domingo hisieron apregonar e desir cómo el dicho conçejo (...) por algunas nesçesidades que desían que tenían por cabsa de la grand pestilencia que a la sasón en la dicha villa auía, acordauan de vender la propiedad de las huertas qu'estauan plantadas a las espaldas de las casas del dicho logar e el suelo que estava por plantar cabe ellas, desde donde está la crus (+) junto cabe la ribera hasta el mançanal que disen de Alçate, poniendo, sy auía alguno en el dicho logar que lo conprase, qu'ellos en nombre del dicho conçejo e como jurados e regidores e alcaldes d'él gelo venderán. E que non se halló estonçes quien lo pusiese en presçio. E que vio asy mismo cómo lo tornaron a pregonar publicamente en la dicha yglesia el otro domingo siguiente e tanpoco se halló quien diese cosa alguna por ello, porque las huertas que a la sasón estauan fechas e plantadas las auían tenido e poseydo los vezinos e moradores del dicho logar, algunos por tienpo de sesenta años e avn más tienpo e otros de tiempos muy antiguos hasta estonçes, desiendo que las tenían e poseyán hauiéndolas e plantándolas ellos, dándoles liçencia e avn hasiéndoles donaçión del suelo d'ellas el dicho conçejo, justicia, regidores de la dicha villa, poseyéndolas libremente en grandes tienpos, hasta que puede aver veynte e dos annos poco más o menos tienpo, qu'el dicho conçejo, justicia, regidores de la dicha villa les apremió que pagase(n) çierto çenso por ellas, qual çinco, qual ocho o dyes maravedís, e lo que estaua por labrar estaua lleno de çarçales. Fasta que viendo los dichos ofiçiales que non lo querían comprar, les dixieron que en todo caso era menester que las conprasen sy no, que las venderían a otros.

⁷³ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 90 at.-91 at. folk.

A cabsa de lo qual vio cómo el otro domingo terçero conpró Juan de Santander, vezino que a la sazón era del dicho lugar del Pasaje, en nonbre de los veçinos del dicho lugar e para ellos, en almoneda pública, lo susodicho, eçebto vn pedaço de monte qu'estaba entre la crus (+) e el atalaya, apregonándolo públicamente en la dicha yglesia, a lunbre de candela, segund costunbre de la dicha villa. Lo qual remataron en él los dichos Miguel Ochoa, jurado, e los otros alcaldes e regidores de la dicha villa qu'estauan ende, como en persona que non auía quien tanto ni más diese por ello, que paresció que fueron çinquenta florines de oro (...) E que después que se remató en él, cada vno de los que tenían labradas las dichas huertas pagó por ellas segund el suelo que tenía, mediéndolas, e también los que tomavan de lo qu'estaua por labrar, fecho çarçales, en que se hisieron algunas huertas e otras están sennaladas e çerradas para haser...»⁷⁴

Udalbatzak lursail horiek saltzeko hartu zuen erabakiak hiribilduan batzartutakoen artean hainbat eztabaida sortu bazituen, San Pedron burututako salmenta prozesua ere ez zen guztiz lasaia suertatu. Izan ere, lurrak jabetzan eskuratzeko aukeraren aurrean ez dirudi sanpedrotarrak oso gogotsu agertu zirenik. 1497ko auziko hainbat lekukotzek behin baino gehiagotan diote donostiarrek lur horiek erostea behartu zituztela, mehatxu artean⁷⁵. Hori ekiditeko, sanpedrotarrek Juan Abinagakoa bidali zuten Donostiako bizitzan berebiziko garrantzia zuen eta bertako probestu ahalguztidun zen Migel Martinez Engomezkoarengana. Asmoa zen honek Migel Otsoa Olazabalgoari eskutitz bat idaztea, sanpedrotarrak lursailak erostera behartu ez zitzala eskatuz; hiribilduan zuen pisuaz gain, Engomez Olazabalengan nolabaiteko eragina izango zuelakoan zeuden, bere osaba baitzen⁷⁶.

Bestalde, Donostiako udalbatzak diru-sarrerak lehen bait lehen lortzeko zuen presak, lurrak halamoduz saltzea ekarri zuen, halanola, balio zutena baino diru-kopuru txikiagoan⁷⁷. Hiribildua, gainera, jakitun zen Pasaiako lur horien pobretasunaz eta sanpedrotar ez zirenentzat zuten erakargarritasun ezaz. Are gehiago, 1497ko lekukotza batzuen arabera lur horiek hain ziren pobreak eta horren etekin gutxi ateratzen zitzairen, ezen horiek eskuratzeko sanpedrotarrei besterik ez litzaikeela komeniko; eta interes hau ez zen lurren aberastasunagatik, etxe ondoan zituztelako baizik. Pedro Miravalleskoa altzatarrak oso argi adierazten zuen:

«era todo xarales e malesas ni fallaría [Donostiako udalbatzak] quien gelo conpraran synon fueran los vezinos del dicho lugar del Pasaje (...); era más conplidero para ellos que non para otros algunos de sus comarcas, a cabsa de lo qual es çierto que non le dieran por ello otros algunos para se aprouechar d'ello la terçia parte de lo que le dieron los vezinos e moradores del dicho lugar del Pasaje, porque este testigo no lo tomara avnque gelo dieran de valde para trabajar en ello».

⁷⁴ Ibidem, 113 at.-115 au. folk. «La crus e la atalaya» ikusita, kokapenaren inguruko galderak sortzen zaizkigu: gurutze hori senokozuloaren hasieran egongo zen? Gauregun espigoia hasten den tokian?

⁷⁵ «...que venieron al dicho lugar del Pasaje çiertos regidores e ofiçiales del conçejo que a la sazón abía, (...) e dixieron a los vesinos e moradores del dicho lugar que por quanto el dicho conçejo de la dicha villa tenía neçesidad qu'ellos ouiesen de conprar las huertas que estauan a las espaldas de las casas del dicho lugar e lo que estaua por labrar cabe ellas; los quales les respondieron que non tenían dineros e que las dichas huertas avían tenido e poseydo de largos tiempos fasta estonçes, asy ellos como sus padres e abuelos e antecesores, e que non hera razón que las conprasen, *de manera que todavía se las fisieron comprar más por fuerça que de su gana...*». Ibidem, 151 at. fol.

⁷⁶ «ynbiaron a este testigo a Miguel Martines de Engomes, preboste que a la sazón hera de la dicha villa, que estaba fuido de la dicha villa por cavsa de la dicha pestilencia en vna ferrería suya, a le rogar de parte de los vezinos del dicho lugar que ynbiase al dicho Miguel Ochoa [Olazabalgoa], porque hera su sobrino, a le rogar que no los apremiase a comprar las dichas huertas. E que quando este testigo boluió al dicho lugar con vna carta del dicho preboste para el dicho Miguel Ochoa, falló cómo las dichas huertas heran vendidas...». Ibidem, 180 at.-181 au. folk. Sanpedrotarrek Egomezekin nolabaiteko harreman ona zutela dirudi; gogora dezagun inguruetan jabetzak zituela eta sanpedrotar bat baino gehiago ezagutuko zuela. Ikus baita, Eranskin Dokumentala, 3.

⁷⁷ 1497an lur horiek 1.000 dukat balio zutela aipatzen zen.

Era berean, Alfontso Texokoak zera zioen:

«antes que las dichas huertas se hesiesen en el dicho suelo e xarales donde se hisieron, el dicho suelo d'ellas era desaprouechable (...) e que cree que (...) en el dicho lugar donde estauan que no lo conprara ninguno como lo conpraron los vezinos et moradores del dicho lugar del Pasaje, asy porque ninguno se podía aprouechar d'ello como ellos por estar como estauan junto cabe sus casas, como porque asy mismo los de la dicha tierra de Alça, que están más çercanos d'ello, tenían e tienen otros muchos términos mucho mejores qu'el dicho suelo e término»⁷⁸.

Hitz hauei ez zaie arrazoirik falta. Lehen adierazi bezala, lur onenak, San Matet eta Trintxer etxe pasaitarrez aparte, donostiar garrantzitsuen esku geratzen ari ziren. Dena den, sastrakaz eta sasitzaz beterikoez gain, saldutakoen artean aurreko hamarkadetan sanpedrotarrek landutako lurrak eta baratzeak zeuden; alegia, azken hauen mantenurako beharrezkoak zirenak. Eta bertako biztanleen gehiengoak itsasoa lan leku bazuen ere, lur horiek galtzeak garrantzia izango luke, oinarrizko elikagai eta produktuak lortzeko funtsezkoak baitziren.

Azkenean sanpedrotarrek aurretik zentsoa ordaintzen zuten baratzeen jabetza lortu zuten, halabeharrez izan bazen ere⁷⁹. Biztanle bakoitzak ordaindu beharreko dirua, orduan zuen lursailaren tamainaren arabera kalkulatu zen. Landu gabekoekin ere, hala egin zen⁸⁰.

6. TENTSIOAK AREAGOTUZ: DONOSTIAKO BARNE-TESTUINGURUA ETA PASAI SAN PEDROREKIKO JARRERA BERRIA (1487-1497)

Egoera honek zenbat iraun zuen ez dakigu, baina 1489rako Donostiak San Pedrokekiko jarrera guztiz aldatu zuela dirudi. Badiaren garapenak eta, batez ere, sanpedrotarrek eskuratutako garrantziak, hiribilduaren politikan aldaketa ekarri zuten.

1484ko izurritea aipatu badugu, 5 urte beranduago beste eragile bat izango da Donostiako bizitza ia ezer-ezetik hastera ekarri zuena: 1489ko sutea, hain zuzen ere. Ez zen hiribilduaren historian lehenengoa eta ezta azkena ere, baina ondorioak ez

⁷⁸ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 49 au. eta 97 at.-98 au. folk.

⁷⁹ «el dicho conçejo, justicia, regidores de la dicha villa les auían vendido las dichas huertas e lo que estaua por labrar cabe ellas (...); lo qual auía conprado Juan de Santander, vezino que a la sasón hera del dicho lugar del Pasaje, en nonbre e para los vesynos del dicho lugar, *más por fuerça que de su vountad...*». Ibidem, 219 au. fol.

⁸⁰ Juan Almortzakoaren lekukotzaren arabera: «este testigo pagó çiertos florines corrientes por vna huerta que tenía, como lo fasyan los otros que tenían huertas en el dicho término, segund las braças (que) tenía cada vno. E lo que estaua por labrar lo partieron asy mesmo por algunos vezinos del dicho lugar que non tenían huertas e pagaron asy mesmo cada vno segund la cantydad del duelo que tomaua, en que después fizieron algunas huertas». Ibidem, 219 au.-at. fol. Bestalde, baliteke eskuratze honek populazio horren baitan nolabiateko gizarte mailaketa bati sorrera ematea, garraioan edo arrantzan etekin gehiago aterako zituzten familiek inbertsio handiagoak egiteko aukerak izango zituztelako.

⁸⁰ Zentsoarekin ez bezala, ez dugu bakoitzak jarri zuen diru kopuruaren berri eta ezin dugu biztanleriari buruko aipamenik egin. Dena den, badakigu guztira lur horiek 50 urrezko florinen truke eskuratu zituztela (12.500 marai inguru). 1476ean, adibidez, 240 marai balio zituen eta 1506ean, aldiz, 265. Txanpon ezberdinen inguruan, ikus DE FRANCISCO OLMOS, José María: «La moneda castellana de los Reyes Católicos. Un documento económico y político», *Revista General de Información y Documentación*, 9. zk., 1999, 85-115 orr.; IDEM: «La moneda de la Castilla bajo medieval. Medio de propaganda e instrumento económico», *II Jornadas Científicas sobre Documentación de la Corona de Castilla (siglos XIII-XV)*, Universidad Complutense de Madrid, Madril, 2003, 277-345 orr.; eta VENTURA, Jordi: «Equivalencia de las monedas castellanas en la Corona de Aragón, en tiempos de Fernando el Católico», *Medievalia*, 10. zk., 1992, 495-514 orr.

⁸⁰ Bestalde, orokorrean luzeran eta zabaleran 40 oin zituztela, 125m², 40 oin 11'2 metro direla kontutan hartuta. Lekukotza batzuek tamaina hori txikitat dute, hala nola, Martín Casareskoa altzatarrak.

ziren hirigintza edo demografia esparruetara mugatu. Kalteak nabarmenak izateaz gain, beste prozesu bat abiarazteko aukera sortu zen orduan: errejimendua finkatzearena.

Hori guztia testuinguru istilutsu batean txertatzen da. Laurehunaren azken bi hamarkadetatik aurrera ika-mika ugari sortu ziren hiribilduan: urte bateko zein besteko udalbatzen artekoak, Migel Martinez Engomezkoa probestuarekin izandakoak, Herriaren eta udalbatzaren artean sortutakoak, kofradiekin zerikusia zutenak eta abar. Oraindik tentsio horiek 1495ean ziharduten eta hainbat urtez baretuko badira ere, XVI. mende hasieran berriz ere indarrez azalduko zaizkigu, udalbatza ezberdinen artekoak nabarmenenak direlarik⁸¹. Eztabaidak beste hainbat esparrutan izan ziren, besteak beste San Pedro eta hiribilduaren artean.

Sutearen ildotik, Donostiak araudi berri bat egin zuen, Erregeen berrespena jaso zuena. 1489an bildu eta onartu ziren udal ordenantzek udalbatzaren zein ohiko bizitzako hainbat arlo arautzen zituzten, tartean hiribilduaren eta bere jurisdikziopean zeuden populazio guneen arteko harremanak. San Pedro eta badiari dagokionez oso neurri esanguratsuak jaso zituzten. Beraien bidez, komunitate horrek hiribilduarekiko zuen menpekotasuna agerian geratzen zen:

- Erreterria, Oiartzun edo bien burdinolenak ziren ontziek ezik, Donostiako portuan edo Pasaian sartzen zen ontzi orok, zekartzan merkatalgai eta produktuen erdia Donostian lurreratu beharko zituen.
- San Pedron ezingo zen inolako karga eta deskargarik egin alkate eta errejidoreen baimenik gabe: ez gari, bihi, gatz, sardina, arrain fresko nahiz gatzatuarena eta ezta beste inolako merkatalgairera ere. Hori burutuz gero, egiten zuen pertsonak merkatalgaia galduko zukeen.
- Alkate eta errejidoreen baimenik gabe ezingo zen kongrio, katu-arrai, mielga edota beste arrain handi zein txikiren lehorte eta zatitzea San Pedron egin. Aurreko ordenantzaren antzera, horren aurka zihoan pertsonari arraina kendu eta 50 maraitako isuna jarriko zitzaion.
- Halaber, alkate eta errejidoreen baimenik gabe sanpedrotarrek ezingo zuten San Pedrorra gari eta bihirik itsasoz eraman. Alabaina, lurrez garraiatzeko aukera bere horretan zirauen, ordura arte ohikoa zen bezala.
- Sagardoaren inguruan ere, arauak eman ziren. Edari hori ezin zitekeen udalbatzak araututako salneurrian baino garestiago saldu, ez hiribilduan eta ezta San Pedron, Artigetan, Igeldon eta Ibaetan ere.
- Altzatarrei eta pasaitarrei beraien etxeen sagardo hornidura beraiek ekoiztutako edariak egitea ahalbidetzen zitzaien, baina ordainetan ezingo zuten edari hori hiribildura eraman ezta hemen upatu ere. Halaber, sanpedrotarrei, ekoizten zuten sagardoaz beraien ontziak hornitzeko eskumena ematen zitzaien. Hau guztia, baina, Altzarekin sinatutako kontratua errespetatuz egin behar zen.
- Azkenik, Pasaia, Altza eta Artiga Zaharretako auzotarrek lehentasuna zuten beste biztanleen aurrean hiribildu barnean beraiek ekoiztutako sagardoaren salmenta burutzeko; izan ere, harresi barruan bizi zirenek produzitzen zuten

⁸¹ AZCONA, Tarsicio de: «El País Vasco durante la Guerra de las Comunidades. Aspectos referentes a la historia de Guipúzcoa», *Historia del Pueblo Vasco*, 2, Erein, Donostia, 1979, 59-110. orr.; GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: «La Comunidad de San Sebastián a fines del siglo XV: un movimiento fiscalizador del poder concejil», *Espacio, Tiempo y Forma*, III, 6. zk., 1993, 545-572 orr.; GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: «La creación de nuevos sistemas de organización política en las villas guipuzcoanas al final de la Edad Media (siglos XIV-XVI)», DÍAZ DE DURANA, José Ramón (arg.): *La Lucha de Bandos en el País Vasco: De los Parientes Mayores a la Hidalguía Universal. Guipúzcoa, de los bandos a la Provincia (siglos XIV a XVI)*, EHU-UPV, Bilbo, 1998, 365-398 orr.; IRIJOA CORTÉS, Iago: «Finanzas concejiles...», aip. lan.

sagardo guztia saldu ondoren, haiek ekoiztutakoak saltzeko aukera izango zuten⁸².

Xedapen hauek, San Pedroko biztanleen jarduerak edo hauetan lortu zitezkeen etekinak Donostiaren menpe uzten zituzten. Oso ongi ikusten da hiribildu baten eta bere jurisdikziopean zeuden lur edo populazio guneen arteko harremana. Gubernuburuek zuten helburu nagusietako bat harresi barneko gunea era aproposan hornitzea zen, gutxieneko bizi-baldintzak egokiak izan zitezkeen eta, bide batez, gizarte tentsioak ekiditeko. Hirigune horietan azokak ospatzeaz gain, jarduera ekonomiko zein salerosketak zentralizatzen zituzten puntuak ziren. Halaber, beraien lurraldea hornidura leku moduan erabiltzen zuten eta bertan ekoizten ziren produktuen kontrola eta merkaturatzea hiribilduak ezarritako arauen menpe zegoen⁸³. Donostiako kasuan, Altxatik sagardoa lortzen zen bitartean, Pasaiatik, bertakoek arrantzatzen zuten arraina eskuratzeko aukera zuen.

Ohartu behar dugu, baina, orain aipatu ditugun neurri hauek ez zirela berriak; aitzitik, guztiak 1489 urtea baino lehenagotik indarrean zeuden, noiz ezarri ziren eta koaderno berriari ordura arte bezala mantendu ala aldaketarik ezagutu zuten ez badakigu ere⁸⁴. Baliteke sutearen ondorioz sanpedrotarrek hiribilduarekiko harremanetan aldaketa bat espero izatea, baina koaderno berriak argi utzi zuen hori ez zela emango. Gainera, 1488-1491 artean araudi horren onarpen prozesuak hainbat fase pasa zituen eta hasieran adostutako hainbat xedapen aldatu egin ziren, besteak beste Herriak egindako presioari esker⁸⁵. San Pedrokekiko harremana arautzen zuten puntuak baina, beren horretan iraun zuten. Ondorioz, hiribilduaren eta arrantzale eta marinelez osatutako komunitate txiki horren arteko tirabirak denbora gutxian agertuko zaizkigu. 1490eko abuztuaren 14an Errege Katolikoek probisio bat luzatzen zioten Donostiako udalbatzari, ofizialei eta bertako auzotar ziren Martin Gomez Aginagakoa eta Juan Santiagokoari:

«Sepades que en la nuestra Corte e Chançyllería (...) paresció Françisco de Balladolid, en nombre e como procurador que se mostró de los vezinos e moradores del lugar del Pasaje, juredición de la dicha vylla de San Sauastyan, e presentó ante ellos vna petyción por la qual, entre otras cosas, dixo que les hazía saber que a cavsya de las questionnes pasadas que entre los dichos sus partes e vos, el dicho conçejo, alcaldes e omes buenos de la dicha vylla de San Sabastyán heran e se esperavan a ver o mover e asy mesmo, de vn plito que agora pendía entre amas las dichas partes que vos, el dicho conçejo e omes buenos de la dicha vylla de San Sauastyan, auidades amenazado e amenazábades a los

⁸² 97, 103, 104, 105, 134, 143 eta 144 ordenantzak, hurrenez hurren. Ikus AYERBE IRIBAR, María Rosa, aip. lan. Hauez gain, azpimarratzekoa da 113. ordenantza, Donibanetik eta beste hainbat lekutatik zetorren arrainaren salmenta arautzen baitzuen, Arrandegiko kalean txikizka saldu beharko zena.

⁸³ GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: *Gobernar la ciudad en la Edad Media: Oligarquías y elites urbanas en el País Vasco*, Arabako Foru Aldundia, Vitoria-Gasteiz, 2004, 121-137 orr.; IDEM: «'Para la buena gobernación e regimiento de la villa e sus vezinos e pueblo e republica': De los fueros a las ordenanzas municipales en la provincia de Guipúzcoa (siglos XII-XVI)», ASKOREN ARTEAN: *El triunfo de las élites urbanas guipuzcoanas: nuevos textos para el estudio del gobierno de las villas y de la Provincia (1412-1539)*, GFA, Donostia, 2002, 27-58. orr.; SORIA SESE, Loudes: *Derecho municipal guipuzcoano (categorías normativas y comportamientos sociales)*, IVAP-HAEE, Oñati, 1992; ARENILLAS SAN JOSÉ, Olga: «El Portugete que conoció Lope García de Salazar: aspectos políticos, sociales, económicos y urbanísticos», DÍAZ DE DURANA, José Ramón; eta REGUERA, Iñaki (arg.): *Lope García de Salazar: banderizo y cronista. Actas de las II Jornadas de Estudios Históricos «Noble Villa de Portugaleta»*, Portugaleteko Udala, Bilbo, 2002, 199-231. orr.

⁸⁴ Koademoa hiru zatitan banatzen zen. Lehenak ordenantza berriak jasotzen zituen, bigarrenak, aldiz, sagramenteroen araudia gaureguneratzen zuen eta azkenak, aurretik indarrean zeuden ordenantzak eguneratu eta, kasu batzuetan, aldatzen zituen.

⁸⁵ GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: «La Comunidad...», aip. lan., 556 orr. eta 15 oharra eta BANÚS Y AGUIRRE, José Luis: *El Archivo Quemado...*, aip. lan., 115 orr. 1491ko azaroaren 22an ordenantza berriak onartu ziren, hauteskondeen, salneurrien, harrapaketen, harategien eta zergen inguruan.

dichos sus partes, deziendo que les fariades todo el mal e danno que pudiédeses e que avyades tentado de lo hazer e lo auíades fecho en los tiempos pasados, asy porçediendo contra ellos de fecho so color de justia»⁸⁶.

Egoera, dena den, aurretik okertzen hasia zen. Pentsa daitekeenaren kontra, sanpedrotarren lehenengo aieneak ez dira udalbatzari lotuak egongo, beste erakunde bati baizik: Donostiako San Pedro arrantzaleen kofradiari.

XV. mende amaieran Donostian eman zen eraldaketa politikoak hainbat arlotan eragina izan zuen, hala nola, errejimenduak kofradiekin izandako harremanetan. Agidanez, ordura arte kofradiek bizitza politikoan berebiziko eragina zuten. Udalbatzaren eta erakundeen arteko istiluek, besteak beste, gizarte-harremanak okertzeko bideari atak ireki zioten; San Pedro kofradia bera eta marinel, itsas-gizon, ontzi-maisu zein merkatariek biltzen zituen Santa Katalinako debekatzeko jarri ziren arrazoiak irakurri besterik ez ditugu egin behar horretaz jabetzeko⁸⁷. Egoera nahiko korapilatsua eta larria zen 1487rako. Urte hartan Errege Katolikoek ikerketa egiteko Donostiara bidali zuten Diego Arias de Anayak hartutako erabakiak horren erakusle dira. Izan ere, bere ikerkuntza aurrera zeraman bitartean, udal-alkatetzak, probestutza eta kofradiak etetea erabaki zuen, eta horrez gain, udal-ordenantzetan jasotzen zen araudia bertan behera utzi zuen⁸⁸.

Bestalde, 1489ko uztailaren 7an Errege Katolikoek berretsitako ordenantzek erakunde horiek udal gobernuan ordura arte izan zuten eragina ekiditeko hainbat neurri jaso zituzten. Halaber, Santa Katalina eta San Pedro kofradiek indarrean zituzten araudiak gaureguneratu eta moldatu zituzten, beraien eskumenak zehaztuz edota murriztuz. Honek guztiak San Pedron berebiziko eragina zuen, oso gutxitan aipatu bada ere, bertako biztanleak San Pedro arrantzale-kofradiako kide zirelako⁸⁹.

Errege Katolikoek 1489 eta 1491 urteetan baieztatu zituzten San Pedro kofradiako ordenantza berrietan, erakundeak jurisdizkioan zuen nolabaiteko eragina agerian uzten da. Bere maiordomoaren eskumenak arrantzaren inguruan hiribilduko eta *jurisdikzioko* maisu eta arrantzaleen artean sortutako liskarretara mugatu bazen ere, oraindik sanpedrotar batzuen artean eragina izan zezakeela adierazten digu⁹⁰. Alabaina,

⁸⁶ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, XXIV at.

⁸⁷ Edota 20. eta 40. udal ordenantzak. Ikus, besteak beste, AYERBE IRIBAR, María Rosa: «Ordenanzas municipales...», aip. lan.; GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: «Las cofradías de mercaderes, mareantes y pescadores vascas en la Edad Media», ARÍZAGA BOLUMBURU, Beatriz; eta SOLÓRZANO TELECHEA, Jesús Ángel (arg.), aip. lan., 281 orr. (257-294); GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: *Gobernar la ciudad...*, aip. lan., 436-437 orr. eta AYERBE IRIBAR, María Rosa: «Ordenanzas de la cofradía de mareantes de San Pedro, en San Sebastián (1489)», *BEHSS*, 41. zk., 2007, 417-437 orr.

⁸⁸ GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: «La comunidad...», aip. lan., 552-553. orr.

⁸⁹ Kofradiaren eragin hau noizkoa zen ez dakigu. Dagoeneko 1460ean kofradiak Donostian sortzen zituen istiluen berri dugu, Endrike IV.ak debekatu egin zuelarik 1405eko Madrilgo Gorteetan adostutakoari jarraituz. Ikus Real Academia de la Historia. Vargas Ponce, 9-4207-17. Caminok, aldiz, 1447an Endrike IV.ak bere ordenantzak baieztatu zituela dio. Egile horrek kofradia Santa Katalina elizan zegoela adierazten zuen. Guk baina, uste dugu nahastuta zegoela eta ordenantza horiek Santa Katalinako kofradiari aipamena egingo lioketela. Ald. AYERBE IRIBAR, María Rosa: «Ordenanzas de la cofradía...», aip. lan., 419 orr. eta 6-7 oharra. Dakigula, kofradiaren eta Pasaiaiko komunitateari buruzko datu bakarrak gure *Pasaia: hastapenak* liburuan aipatuak izan dira. Ald. supra 86. oharra, ERKOREKA GERVASIO, Josu Iñaki: *Análisis histórico-institucional de las cofradías de mareantes del País Vasco*, Eusko Jaurlaritza, Vitoria-Gasteiz, 1991 eta IMAZ, José Manuel: *La industria pesquera en Guipúzcoa al final del siglo XVI (Documentos de la época)*, GFA, Donostia, 1944.

⁸⁹ Bestalde, interesgarria litzateke jakitea zergatik San Pedro kofradiak horren eragin nabarmena izan zuen eta Santa Katalinakoak aldiz, ez. Baliteke oinarrian sanpedrotarren ogibide nagusiak arrantzura bideratuak egotea eta ez, horrenbeste, garraio eta merkataritzara.

⁹⁰ «qu'el dicho mayordomo pueda entender, judgar e determinar solamente entre los dichos maestros e pescadores de la dicha villa e su jurisdicción en los casos e cosas que por rasón del dicho ofiçio de pescar

karguen hauteskundeak *hiribilduko* maisu eta arrantzaleen batzar nagusi baten inguruan ospatuko ziren, Donostiako hareatan bildurik; alegia, bileran ez zuten jurisdikzioko kofradeek parte hartuko⁹¹. Horrez gain, esanguratsua da arrantzale-erakundearen araudi berriak sanpedrotarren inguruan neurri adierazgarriak ez jasotzea. Are gehiago, Pasaiari aipamena egiten dion bakarra esparru geografikoari buruz ari da, ez bertako komunitateari⁹².

Araudi berri honek jurisdikzioko arrantzaleengan aurretik izan zezakeen eragina ahultzen zuen eta honek egoera berriaren aurrean sanpedrotarrak baztertutzat senti araziko zituen. 1487ko etetarekin eta hasieran ezarri ziren mugen ondorioz, erakunde honetako partaide izaten jarraitzeak eskaini zitzaizkeen abantailak ez zituzten oso argi ikusiko. Hau dela eta, 1497rako sanpedrotar gehienek kofrade izateari utzi zioten, beste hainbatek oraindik erakundeko kide izaten jarraitzen bazuten ere, Pedro Trintxerkoa kasu⁹³. Donibaneko auzotar baina jatorriz sanpedrotarra den Alfonso Texokoak eta hainbat sanpedrotarrek Diego Arias de Anayak 1487an kofradia desegitean edo, behintzat, berrantolatu baino lehen, bertako kide izan zirela aitortzen zuten. Baina ordutik erakundean parte hartzeari uko egin zioten, nahiz eta erabaki honengatik hainbat presio jasan⁹⁴. Kofradiaren eraldaketarekin, beraz, sanpedrotarrek lehenagotik zituzten eskubideak izateari utzi zioten; Juan de la Canal «*Matalot*»-ek oso argi adierazten zuen:

«... que en tiempos antes que la dicha cofradía se desatase syenpre davan los de San Sabastyán alguna limosna a los pobres pescadores del Pasaje como a los mysomos de la vylla e que después acá, puesto que los del Pasaje contribuyen para la lunbre que se fase, de lo que sobra no dan nada a los pobres del Pasaje como solían antes que la dicha confradía se deshiziese (...) lo sabe porque este testygo tyene cargo de cobrar de los del Pasaje por mandado de los de San Sabastián, los quales cabe e es de çinquenta maravydís vno de cada pynaça o nabío que anda a pescar en la mar. E que quando les llieva lo que tiene cogido a la vylla de San Sabatyán (a) los mayordomos de la dicha cofradía, que les dize que de los mismos que llieva que den alguna cosa para lo pobres pescadores que ay en el Pasaje e que no se lo quyeren dar ponyendo por escusa que avn no está asentada la dicha cofradía»⁹⁵.

nascerían entre unos e otros». AYERBE IRIBAR, María Rosa: «Ordenanzas de la cofradía...», aip. lan., 431. orr.

⁹⁰ Agidanez, datarik gabeko lehenengo ordenantzak 1489ko uztailearen 7an berretsi ziren, udal ordenantzak bezala. Ondoren, 1491 urtearen hasieran, kapitulu pare bat gehitu zitzaizkion Pasai Donibaneko, Hondarribiko, Getariatik Bermeora bitarteko eta beste hainbat lekutako arrantzaleek sua mantentzeko ordaindu behar zuten diru kopuruari buruzkoak. Ald. ibidem eta IMAZ, José Manuel, aip. lan., 81-88 eta 91-102 orr.

⁹¹ «qu'el quatro día de Pascua de Resurección del anno venidero de noventa se puedan juntar e junten generalmente los maestros e pescadores de la dicha villa en los arenales, çerca de la dicha villa». AYERBE IRIBAR, María Rosa: «Ordenanzas de la cofradía...», aip. lan., 431. orr. Ald. ibidem, 425 orr., non hiribilduko eta jurisdikzioko kofradeak bilduko zirela adierazten den.

⁹² Hala, hamalagarren ordenantzak igandetan eta jai egunetan hiribilduan edo Pasaiako portuan merkatalgaien lurreratze edo ontziratzea debekatuko du. Ibidem, 435. orr. Alabaina, berretsi nahi ziren ordenantzen artean, Pasai Donibaneko itsasgizonen Donostiako suaren gainean zuten aprobetxamendua arautzen zutenak zeuden. Ald. IMAZ, J. M., aip. lan., 84-85 orr.

⁹³ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, LXXXVII at.-LXXXVIII au. folk.

⁹⁴ «bien sabedes cómo nos ovimos enviado a esta dicha villa por nuestro juez e pesquisidor al Bachiller Diego Arias de Anaya el qual, por virtud del poder que de nos tenía, entre otras cosas que fizo, casó e anuló una cofradía llamada de senor Sant Pedro que en la dicha villa avía, en que vos los dichos maestros de pinaças e de galeones e de chalupas e de carabelas que van a pescar, e los otros pescadores de la dicha villa e su juridición hérades cofrades, e mandó so çiertas penas, que a bos de cofradía non vos ayuntásedes nin fiziésedes ayuntamiento alguno». AYERBE IRIBAR, María Rosa: «Ordenanzas de la cofradía...», aip. lan., 429 orr.

⁹⁵ «...que en tiempos antes que la dicha cofradía se desatase, syenpre davan los de San Sabastyán alguna limosna a los pobres pescadores del Pasaje como a los mysomos de la vylla. E que después acá, puesto que los del Pasaje contribuyen para la lunbre que se fase de lo que sobra, no dan nada a los

Esan bezala, honen inguruan emango dira lehenengo kexuak. Hala, 1487ko abenduan, Errege Katolikoek Gipuzkoako korrejidore zen Juan de Riberari eta Donostiako zein Probintziako justiziei honakoa agintzen zieten:

«Sepades que por parte de los vezinos del lugar del Pasaje qu'es çerca de la villa de San Sauastián, nos fue fecha relación (...) deziendo que a cabsa de çierto alboroto que algunos de los pescadores de la dicha villa de San Sauastián y cofrades de la cofradía de San Pedro fizieron contra el bachiller Diego Arias de Anaya, nuestro juez pesquisidor de la dicha villa, fue fecha çierta pesquisa contra ellos, e los que en el dicho alboroto fueron culpantes, fueron traydos presos a nuestra Corte e fueron condepnados en çierta suma de maravedís.

Sobre lo qual diz que nos mandamos dar nuestra carta executoria para que fuesen conpelidos e apremiados los mayores e cofrades de la dicha cofradía e pescadores de la dicha villa de San Seuastián que repartiesen entre sy los dichos maravedís e los pagasen (...)

Por virtud del qual diz que los dichos pescadores de la dicha villa de San Sauastián tentaron de repartir çiertas quantyas de maravedís sobre los vesynos e moradores, pescadores del dicho lugar del Pasaje, diziendo que heran de la dicha cofradía e que avían de contribuyr con ellos en la dicha condepnación (...). E porque por la dicha nuestra carta fueron condenados los dichos pescadores de la dicha villa de San Sauastián nombradamente e porque sy mandásemos ver la dicha pesquisa fallaríamos ellos [sanpedrotarrak] no ser culpantes en el dicho delito (...), nos suplicauan e pedían por merçed que mandásemos que no fuesen costrenidos ni apremiados a pagar en el dicho repartymiento (...)

Sobre lo qual presentaron ante nos la dicha carta executoria que asy nos dimos contra los dichos pescadores, e porque en ello non se hase minçión alguna de los vezinos del dicho lugar del Pasaje nin fueron condepnados en la dicha nuestra carta, fue acordado que deuíamos mandar dar esta nuestra carta para vos en la dicha rasón, e nos tovímoslo por bien.

Porque vos mandamos a todos e a cada vno de vos, que por virtud de la dicha nuestra carta executoria non costringades ni apremiedes nin consyntades que sean costrenidos ni apremiados los dichos pescadores del dicho lugar del Pasaje a que paguen costa alguna del dicho repartimiento, e costringays e apremieys a los dichos pescadores de la dicha villa de San Sauastián de la dicha cofradía, a que paguen todo aquello en que fueron condepnados...»⁹⁶.

Baina 1497ko auziaren muina lursailen jabetza izan zen edo, behintzat, indarkeria ekarri zuena. Beste hainbat esparrutan bezala, susmoa dugu Donostiak 1489 urtean pairatu zuen sutearen egoera aprobetxatuz, ordura arteko harremanak arautzen zituzten irizpideak aldatu zituela. Ez litzateke harritzekoa izango, 1484an gertatu bezala, 1489ko kalteen ondorioz udalbatzak enkantean hainbat lur atera nahi izatea, gastuei aurre egiteko. Zeintzuk izan zitezkeen jakiterako orduan, aurreko urteetan saldutakoen zerrenda ikusiko zuten eta bertan topatu 1484 urteko batzuk ez zirela guztien adostasunarekin egin. Eztabaidak sortuko lirateke orduan edo, sanpedrotarren kalterako dena, udalbatzak aho batez San Pedroko lurren salmenta errefusatzea erabakiko zuen, zentsoak kobratzeko asmoa agertuz. Hiribilduak legea alde zuen, dohaintzetan argi eta garbi adosten baitzen udalbatzak lur horiek edozein momentutan ematariei kentzeko aukera zuela.

Lur horiek berreskuratuz, udalbatzak hiri-ondasunak handitzeko aukera zuen. Baina horrez gain, beste pertsona bati errentan emateko interesa egon zitekeen. Izan ere,

pobres del Pasaje como solían antes que la dicha cofradía se deshiziese...» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, XCVIII at. fol. Juan de la Canalen lekukotza).

⁹⁶ AGS. RGS. 1487-XI, fol. 24 (Zaragoza, abenduak 27). Ikus baita, ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, LXXXIII at.

Perote «*El Grande*» izenekoari eman omen zitzaizkion⁹⁷. Gainera, garai honetan eta baita ondorengo hamarkadetan ere, lurren dohaintzek jarraitu zutela badakigu, nahiz eta oso kasu zehatzetan izan. Besteak beste, lagapena Donostiaren interesen alde aritzeagatik izan zitekeen. Domingo Cotilloskoa marineleri dohaintza 1492an berretsi zitzaionean, jatorrizko eskritura ematearen arrazoia aipatzen zen: Donostia eta Erretereriaren arteko liskarren ondorioz Domingok jasan zituen kalteak, hain zuzen ere. Halaber, 1517an ere antzeko kasua dugu, Migel Arriagakoa arotz-maisuari eman zitzaion lurra, Donostiako udalbatzari eginiko zerbitzuen ordainetan baitzen⁹⁸.

Horrez gain, sanpedrotarren artean izango ziren hiribilduak lurrak berreskuratu eta zentsoa berrezartzearen erabakiarekin guztiz ados ez zeudenak. Batzuk zentsoa berriz ordaintzeko prest egongo ziren, baina beste batzuk, aldiz, ez. Hala, beraien artean hainbat kalapita sortuko lirатеke⁹⁹. Ez litzateke baztertu behar hauek kofrade izateari utzi ziotenen eta oraindik erakundeko kide zirenen arteko eztabaidak izatea. Hala, erakundetik alde egin zutenak gehiago zirenez, besteak erakartzen saiatuko ziren. Dena den, 1488-1489 inguruan beraien artean gertatu omen ziren tirabirak lursailekin zerikusia zuten, Juanes Aranburukoa donostiarra 1525ean egindako lekukotza aintzat hartzen badugu, behintzat:

«...porque desde treynta e seys o seyte años poco más o menos tiempo, este testigo, rezién venido de Ytalia, fue criado por regidor de la dicha villa e en el dicho año que fue regidor, el dicho conçejo regimiento del dicho año fizo muchas donaçiones e dio muchas liçençias a veçinos del dicho Pasaje que benieron al dicho regimiento a pidir liçençias para edificar e con su liçençia las edificaron. E porque en el dicho lugar del Pasaje ovo muchas diferençias entre los moradores del dicho lugar, espeçialmente entre Matalot e Noblezia e otros muchos moradores del dicho Pasaje, e tanto qu'el dicho lugar e los veçinos d'él se pusyeron a faboresçer los vnos al vno e los otros al otro e vio que les fue mandado, asy a los dichos Matalot e Noblezia como a los otros veçinos moradores del dicho lugar del Pasaje, que exhibiesen e presentasen en el dicho regimiento las liçençias que tenían para hazer las dichas casas para que biesen a quién quanta tierra se avía dado e sy a más avían tomado o so color de las liçençias vsurpaban e querían tomar a otros lo que se les avía dado. E vio que presentaron muchas donaçiones e liçençias muy antiguas, de çient anos e más algunas, e otras de menos. E entre los dichos veçinos determinaron e çesaron los dichos debates»¹⁰⁰.

⁹⁷ San Pedroko prokuradore Pedro Arriolakoak 1498ko apirilean aurkeztutako idatziaren arabera. ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, 5 au. fol. Egia esan, erabaki hau noiz hartu zen ez da argi gelditzen. Batzuetan izurritearen ondoren hartutako erabakia dela dirudi, baina beste batzutan, zentsoan berriz hartzeko asmoa 1496-97 inguruan (auzia hasi baino pixka bat lehenago) dela dirudi. Adibide gisa, Juanes Aranburukoak 1497an zioena dugu: «luego que la gente tornó a la dicha vylla e supieron la venta e enagenaçión de la dicha tierra e otras enagenaçiones de los propios d'ella que los dichos alcaldes e jurado avyan hecho en fraude e grand daño de la dicha vylla, luego se contradixo e se juntó toda la dicha vylla e vesynos e moradores d'ella, e de común e consentimiento de todos se nonbraron e sacaron quatro onbres y se les dyo poder e juraron públicamente ante todo el pueblo de saber e aver ynformaçión sobre las dichas enagenaçiones y otras fraudes (...); fallaron que los dichos ofiçiales avyan resçeuydo dádibas e cohechos e que syn goardar la forma ny horden en tal caso (...) avyan vendido e enagenado las dichas tyerras e propios (...) declararon por nyngunas las dichas ventas...». Ibidem, LXVII au.-at. folk.

⁹⁸ Ikus Eranskin Dokumentala, 2 eta 3.

⁹⁹ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CCCLXIX at. fol. 1497ko auzian, udalbatzaren beldur ziren eta berriz lurrak zentsoan hartu zituztenen hainbat izen aipatzen dira: Saubaden emaztea, Maria izeneko emakume bat eta Juan Perez Atxaga pilotuaren emaztea, Martin Labordakoa eta honen arreba Remonda, Petri Kornotzen emaztea, Nabarrina eta Esteban Kornozkoa, Anton Barokoa, Katalina Alengoa eta Katalinota. (ibidem, CCXVIII au.). Gartxiot Moranek, aldiz, zentsoan hartu zutenen kopurua 10 bat ingurukoa zela zioen, Martin Labordakoa eta bere arreba Remonda tartean. Eztabaida hauek Donostiaren alde egingo zuten, komunitatearen batasuna pitzatzen hasi zitekeelako (ibidem, CCCXXV au.).

¹⁰⁰ ARChV. Civiles. Quevedo, Fenecidos, 1349-2, 208 at.-209 au.

Arrazoiak edozein direla, udalbatzak 1484ko salmenta indargabetzea erabaki zuen, baimenik gabekoa eta irregulartasunez beterikoa izan zela argudiatuz. Horretarako hainbat arrazoi eman zituen, tartean, salmenta egiteko ahalordea ematerako garaian, Donostiako udalbatzak ospatutako batzarre irekian 50 pertsona besterik parte hartu ez zutela, auzotarrak 800-1.000 inguru izanda, edota 1.000 dukat baino gehiago balio zuten lurak zirela¹⁰¹.

Bestalde, 1489ko sutearen ildotik hiribilduak erregeengandik hainbat mesede eta pribilegio lortu zituen, berreraikuntzari eta eguneroko bizitzari ahalik eta azkarren ekiteko helburuaz. Horien artean zerga-salbuespenak, azoken ospakizuna eta abar zeuden; abantaila edo onura ekonomikoak zekartzan testuinguru politiko-juridiko bat, alegia. Horietako batzuk Donostiako jurisdikzioan bizi ziren auzotar guztiei zuzenduak zeuden, sanpedrotarrak tartean; baina beste batzuetan, onuradun bakarrak hirigunean bizi zirenak ziren. Hori da 1489ko maiatzaren 20ean lortutako alkabalaren salbuespenaren mesedearen kasua.

Pribilegio honen arabera, ondorengo 20 urtetan alkabalaz, hamarren zaharraz, albalaz eta beste hainbat errege-zergez salbuetsita geratuko ziren. Mesedeak hiribilduko auzotarrengan eragina zuen, bai, baina zehazki eremu harresituaz barne bizi zirengan eta hauek bertan edota Donostiako jurisdikzioan zituzten ondasunengan; ez zituen, beraz, altzatarrek, Antigua aldean bizi zirenak eta, jakina, sanpedrotarrak salbuesten¹⁰². Alabaina, azken populazio gune hauen egoera ez zen berdina izan. Hainbat altzatarrek, adibidez, lehen ordaintzen zutenaren erdia edo herena ordaintzen zutela zioten; sanpedrotarrek, aldiz, lehenengo egoera bertsuan zeuden. Azken hauentzako oso kolpe latza zen hura. Izan ere, Donostiak pribilegioa lortzeko izan zituen gastuen zati bat ordaindu behar izan zuten eta, beraz, beraiek ere mesede horren onuradun izango zirela pentsatuko zuten¹⁰³.

Baina hiribildua erregeei alkabala ordaintzetik salbuetsita bazegoen ere, zerga horretan erakunde nahiz partikularrek zituzten errenta ezarri edo menarauei aurre egin behar zen, eta hauek, 1489an, 376.000 maraira iristen ziren¹⁰⁴. Hasiara batean, udalbatzak diru hori 30.000 marairainoko sisen bidez lortzeko asmoa azaldu zuen, baina badirudi Herriaren protestek ekimena atzera bota zutela. Jurisdizkioko baserrietan eta herri edo populazio gune ezberdinetan petxuak ezartzen zirela badakigu, eta errenta ezarriak ordaindu ahal izateko behar zer diruaren kopuru handi bat Altzatik, Artigetatik edo San Pedrotik atera zela uste dugu. Zentzu honetan, 1512ko

¹⁰¹ «...no les aproueche cosa alguna porque aquella [salmenta] notoriamente fue y es nynguna, asy por defecto de solepnydad e tratados como porque no se fizo en forma deuyda de derecho, ny se guardaron los térmynos de la subastación e almoneda como porque los que lo fesyeron non touyeron poder alguno para ello, e porque el poder que touyeron, sy alguno tenyan, *no fue dado por las dos partes del conçejo, saluo por çinquenta onbres solos, avyendo en la vylla más de ochoçientos e avn de myll vesinos*, e estando todos ellos fuydos por la pestilençia e avn de aquellos que allí se hallaron la mayor e más sana parte lo contradixo...». ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CCII au. eta hh., bereziki, galdeketaren XV eta XVII. galderak.

¹⁰² Pribilegio hau beste 25 urtez luzatu zen 1495eko maiatzean. IRIJOA CORTÉS, Iago: «Finanzas concejiles...», aip. lan., 14 orr.

¹⁰³ Berriz ere Johan Almortzakoaren lekukotzara jo behar dugu: «Que desde el tienpo que la dicha villa de Sant Sabastián se quemó fasta agora no ha pagado ni pagan alcauala alguna en la dicha villa, deziendo que Sus Altezas les dyeron liuertad para que la non pagasen çiertos annos e avnque los vesinos e moradores del dicho logar del Pasaje pagaron çinquenta florines de oro por las costas e gastos que se fizieron en sacar el preuilejo de la dicha liuertad disyendo que tambien auían de gozar d'ella, avnque despues non les dan parte de la dicha liuertad...» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 221 au.-at. folk.). Alkabalaren mesedea eta nori zuzenduta zegoelaren inguruko lerro batzuetarako, ald. IRIJOA CORTÉS, Iago: «Finanzas concejiles...», aip. lan. 31-32. orr.

¹⁰⁴ TENA GARCÍA, María Soledad: La sociedad..., aip. lan., 501 orr. 1512ko kontuetan hiri-ondasunen eta udal-errenten bidez lortutako ia kopuru berdina. IRIJOA CORTÉS, Iago: «Finanzas concejiles...», aip. lan., 14 eta 24 orr.

petxuak oso ongi adierazten du San Pedrok zerga biltzerakoan zuen garrantzia, bera izan baitzen marai gehien ordaindu zituena, 5.000 hain zuzen ere¹⁰⁵.

Azken formula honi dagokionez, XV. mende amaierako auzian hainbat lekukotzek «arditeari» buruz hitz egiten dute. Ematen dituzten datuen arabera, kontzeptu hau ez dugu baratze edo bertako lurrengatik ordaintzen zuten zentsoarekin nahastu behar. Haien esanetan, astean behin biltzen zen dirua zen. Ardite hau ez zen pertsona edo etxeen arabera diru-banaketa, hau da, guztiek ez zuten kopuru berdina ordaintzen; bakoitzak zituen baliabide ekonomikoen arabera kobratzen zen. Donostia saiatu zen XV. mende amaieran biltze-sistema aldatzen, baina orduan Herriak gogor egin zion aurre, bidegabea zela adieraziz: «*que el ardite non se pagase de cada casa porque cosa ynjusta y ynica era que el rico e el pobre pechasen yualmente*»¹⁰⁶. Badirudi salaketek eragina izan zutela, 1512ko petxuan, Artigetako etxeek kopuru oso ezberdinak ordaindu baitzituzten¹⁰⁷.

Kofradiaren inguruko liskarrak, Donostiaren sutea eta hiribilduaren berregituraketa, San Pedroren garapen ekonomikoa zailtzen zuten neurriak mantentzea eta lursailen inguruko eztabaidak: egoera berri honen aurrean ez da harrizkoa handik gutxira lehenengo errezeloak sortzea; zer esanik ez itsas-garraioan oinarritutako hazkunde ekonomiko garaian gaudela kontutan hartuta. Ez dugu sanpedrotarren eta Donostiaren arteko edozein liskar gainetsi nahi baina, gure ustetan, 1487tik aurrera ikusten ditugun

¹⁰⁵ FERNÁNDEZ ANTUÑA, César M.: «Las cuentas del concejo donostiarra de 1512», *BEHSS*, 38. zk., 2004, 11-76 orr.; IRIJOA CORTES, Iago: «Finanzas concejiles...», aip. lan., 41 orr. XV. mende amaieran sisaren inguruan izan ziren protestetarako GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: «La comunidad...», aip. lan., 565 orr. Gogoratu behar dugu, dena den, dokumentatuak ditugun lursail dohaintzetan, salbuespenak salbuespen, ezarritako baldintzen artean petxu eta taldikidak ordaintzea dagoela.

¹⁰⁶ GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: «La comunidad...», aip. lan., 567 orr. Era berean, Otxoa Martinez Ibarbiakoak honakoa zioen: «vysto que aquello [arditea ordaintzea] no era razón no enbargante que la vylla tenía su vso e costunbre, enbiaron los pueblos e la dicha vylla a suplicar a Sus Altesas les quisiese remediar en quitar el dicho ardite e Sus Altesas asy lo mandaron quitar e no se pagase, en lo qual hizieron grandes costas de lo qual gozaron los dichos del Pasaje e ovieron más provecho por cada anno que no el valor de la renta de la dicha carniçería e asy no lo pagan el dicho ardite como antes solían» (ARChV. Pleitos Civiles, Fernando Alonso, 1330-1, CCII au. eta hh.). Pedro Arnaobiadokoaren hitzak, aldiz, honakoak ziren: «El dicho conçejo (...) de Sant Sebastián han repartydo o reparten qualesquier derramas e repartimientos, asy de peones que Sus Altesas les echan como en otras qualesquier cosas. Los vezinos et moradores del dicho lugar del Pasaje e avn los de la tierra de Alça han pagado e pagan por haciendas, segund cada vno tiene la fasienda, segund lo qual es çierto que avnque en la dicha villa non aya vezinos que tanta hacienda tengan como los vezinos del dicho lugar del Pasaje, todo se ha de compensar, porque tanto prouecho e vtylidad se sygue a la dicha villa para las derramas d'ella de las fasiendas que los vezinos del dicho lugar del Pasaje touieren como de las que han tenido et tienen los que biuen e moran dentro del cuerpo de la dicha villa» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 34 au.-at. folk.).

¹⁰⁷ Miramon etxeak, adibidez, 530 marai ordaindu zituen; Loiztegi etxeak, aldiz, 50. Zerrendarako, ikus IRIJOA CORTÉS, Iago: «Finanzas concejiles...», aip. lan., 42. orr. Auziaren arabera, kudeaketa horiek Erregeen aurrean egin ziren arditea ez ordaintzeko helburuarekin, eta hori lortu ondoren, sanpedrotarrek 50 florin ordaindu zizkieten Donostiako udalbatzari. Hiribilduak aurkeztutako galdeketa 31. galderak honakoa zioen: «yten sy saben etc. que en la dicha vylla e en el dicho lugar del Pasaje se solía pagar por vesyno vn ardite por semana, e que sy los dichos del Pasaje dieron çinquenta florines e otra alguna poca cosa sería e fue porque se les quytase el dicho ardite (...) e que en quytarles a los dichos del Pasaje el dicho ardite resçebieron provecho por anno más de çinco o seys myll maravedís...» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CCIX au. fol.).

Era berean, 1497an hasi zen auziaren epaiari Donostiak okelaren inguruko neurriari helegitea jarri zionean, hornidura era askean lortzeko kudeaketak hiribilduak bakarrik irabazi zuela zioen, eta pasaitarrek ez zutela ezer ordaindu: «e probado está que sy algunos florines pagaron, sería e fue para se libertar del ardite que cada vesino pagaua cada semana e no para lo de la carneçería, lo qual estava ya acabado e ganado a costa de mis partes quando las partes contrarias dizen que dieron los dichos florines».

Gogoratu behar dugu arditeak 2 maraitako balioa zuela eta beraz, sanpedrotar bakoitzak urtean 104 marai ordaindu behar zituen. Orain jaso dugun datua eta 1512ko petxuan ematen digun informazioa ia bat datoz, baina kopurua txikiegia dela iruditzen zaigu eta, beraz, «ardite» horrek txanponari baino, zerga mota bati aipamena egiten ziola iruditzen zaigu, zehazki zertan zetzan ez badakigu ere.

talkak 1497ko gertakariaren oinarria izan ziren; tentsioak pixkanaka gora egin zuen, lehertu arte. Mailakada honetan gainera, 1487 edo 1490eko tirabirez gain, beste hainbat istilu izan ziren.

Batzuetan eliz munduarekin zerikusia zuten. 1491n, Pedro Kornozkoak liskarrak izan zituen Juan Ortiz Salazargoarekin, azken honek, San Bizenteko maiordomo bezala, hainbat diru eskatzen ziolako¹⁰⁸. Larrienetarikoa, berriz, Gartxiot Moranekoak eta San Pedroko beste auzotar batzuek sortutakoa dugu, 1492an, Ingalaterrako enbaxadoreak iraindu eta erasotzeagatik: «*que ynjurieron a los dichos enbaxadores (...) maltratándolos e avn tomando armas contra ellos, e los ençerraron en su posada, e synon fuera por las personas que allá se fallaron los mataran*». Gertakariaren azterketaren ondorioz Gartxiot atxilotu zuten. Honek, ordea, ez zuen giroa baretu. Sanpedrotarra preso zeraman Martin Perez Okendokoa alkateak, Migel Martinez Engomezkoa probestuaren irainak pairatu zituen eta azken honek Gartxiot askatzeaz gain, Okendo labankatu zuen. Horren ondorioz, Errege Katolikoek Engomezi probestutza kentzeko agindua eman zuten¹⁰⁹.

Ezegonkortasuna 1495 urte inguruan sakondu zen. Donostiarekin zituzten arazoetan sortutako gastuei aurre egiteko, sanpedrotarrek diru-banaketak edo errepartimenduak burutu zituzten, udalbatzari baimenik eskatu gabe. Hala, 1499ko uztailan, San Pedroko biztanleen kontuak aztertzeko mandatua luzatzen zitzaion korrejidoreari, duela 4 urtetik ordura arte egin zituzten gastuak ikuskatu zitzaizkion:

«...sepades qu'el conçejo, alcaldes, alguazill, regidores, ofyçiales e omes buenos de la villa de San Sabastián nos enbiaron fazer relación por su petición deziendo *que los vezinos del logar del Pasaje, aldea de la dicha villa, dis que de quatro annos a esta parte dis que han fecho entre sy grandes repartimientos de maravedís y que los an gastado e destrubuydo en sus cosas particulares e non en las cosas conplideras al dicho conçejo e que no queriendo dar cuenta ni razón d'ello e que si así pasase, que a nos se seguiría desseruicio*. E nos suplicaron e pedieron por merçed çerca d'ello con remedio de justiçia les proueyésemos como la nuestra merçed fuese e nos tovimoslo por bien. Porque vos mandamos que (...) vos ynforméys qué repartimientos se an fecho por los vezinos del dicho lugar del Pasaje desde los dichos quatro annos a esta parte, e para ello fagades traer ante vos todos los repartimientos e padrones que d'ellos se an fecho (...) y asy mismo vos ynforméys quién los ha reçeuido e cobrado e cómo e en qué manera los han gastado e destrubuydo; e tomedes la cuenta d'ellos a los mis mayordomos e reçeptores e lo que fallardes que no está gastado segund e como debe, non gelo reçiudades en cuenta, fagades alcançe o alcançes contra ellos, (...) e asy cobrado, lo pongades en poder del mayordomo del dicho lugar para que aquellos se gasten en las neçesydades del dicho lugar...»¹¹⁰.

San Pedrok zailtasunak zituen gastuei aurre egiteko eta hiri-ondasunen gabezia dela eta, dirua lortzeko beste iturri batzuetara jo behar izan zuen. Batzuetan modurik eraginkorrena maileguak eskatzea zen¹¹¹, baina bertako auzotarren artean diru-

¹⁰⁸ Diru hori zergatik eman behar zuen ez dakigu, baina hamarrenen ordainketarekin zerikusia izan zezakeela uste dugu. Gertakarietarako, ikus AGS. RGS. 1494-V, 427 eta 441 folk. (Medina del Campo, maiatzak 7; eta Tordesillas, maiatzak 30).

¹⁰⁹ Eranskin dokumentala, 3.

¹¹⁰ AGS. RGS. 1499-VII, 182 fol. (Valladolid, 1499ko uztailaren 20a). Ald. IRIJOA CORTÉS, Iago: «Finanzas concejiles...», aip. lan., 37 orr.

¹¹¹ Badakigu Martin Iralakoa bergararrak 15.000 marai mailegatu zizkiela Donostiaren aurka zuten auzirako (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, 2 at. fol.). Era berean, Donibanek 1482an Martin Arteagakoa zumaiarraren aldeko obligazio gutuna eman zuen, beraiei egindako mailegua dela eta. IRIXOA CORTÉS, Iago: *Documentación...*, aip. lan., 30. dok.

¹¹¹ Bestalde, urte horretan bertan Alvaro de Porrzas korrejidoreak, Donostiako Herriaren eskaerak aintzat hartuz, ordenantza bat egin zuen errepartimenduak pertsona bakoitzaren ondasunen araberakoa izan

banatze edo errepartimenduak egitea izan zen modurik erabiliena. 1499ko salaketak San Pedrok Donostiarekin zuen auzian txertatzen badira ere, argi adierazten dute gastuen gorakada hainbat urte lehenago hasi zela. Hauek ordaintzeko era bakarra aipatutako biltze-formula zuzen horretara jotzea zen. Horretarako erregeei baimena eskatu zitzairen eta hauek 30.000 marairanoko errepartimenduak egiteko lizentzia eman zuten¹¹². Hiribilduko udalbatza, ordea, ez zegoen ados eta honek tentsioen gorakadan beste mugarri bat jarri zuen.

1496rako isiltasuna da nagusi, baina 1497ko lehen hilabeteak dokumentazioan aberatsak dira eta hiribilduaren eta komunitate pasaitarraren arteko harremanen larritasuna agerian uzten dute. Otsailaren 20an, Donostiako udalbatzak Pedro Villaviciosakoa eta Anton Gayangoskoa atxilotu zituen, bere aurrean 1484 urtean egin zen lursailen salmenta gutuna garaiz ez aurkezteagatik. Martxoaren 18an berriz, San Pedron, bertako biztanle Lope de Pez, Juanes Lesakakoa eta on Migel San Bizentekoak, Domingo Guarnizokoa eta Migel Isasakoa donostiarrei kexuak helarazten zizkieten, pinaza batean arrantzatu berri zuten legatza zergatik atxikitu zieten galdezka. Hauek udalbatzaren aginduak jarraituz ari zirela erantzun zieten eta azalpenak nahi izanez gero, hiribildura joan zitezela¹¹³.

Azken gertakari hauen guztien ondorioz, apirilean Errege Katolikoek Alvaro de Porras korrejidoreari agindua eman zioten, arraina eta beste oinarrizko gaien hornidurarekin zerikusia zuten salaketen inguruan ikerketa egin zezan. Sanpedrotarrek zera adierazten zuten:

«...que si los veçinos del dicho lugar de Pasaje tienen algund pescado o trigo o çeuera o sal o otra mercadería por mar y (hacen) la carga e descarga sin liçençia de los alcaldes e regidores de la dicha villa, diz que les fassen tomar las dichas mercaderías por perdidas e avnque se descargan con su liçençia, diz que non consienten nin dan lugar que los pescados mayores e menores de qualquier calidad que sean se diuidan e partan entre aquellos que los traen nin gelos dexan secar, saluo que luego, yncontiente, que los levan a la dicha villa de San Sabastián o los ayan por perdido. E que non consyenten nin dan lugar a los veçinos del dicho lugar del Pasaje que sacan de la dicha villa trigo nin çiuera para su mantenimiento por mar saluo por tierra, e que si querían faser sus provisiones de otras aldeas de la dicha villa o de fuera d'ella, diz que non gelo consienten faser, saluo que fagan la dicha provisyón de çiertas casas sennaladas de la dicha villa e que d'esta manera valen muy caros los mantenimientos...»¹¹⁴.

zitezten xedatuz. Donostiako udalbatza baina, kexu zen horretaz, ezarritakoaren aurka baitzihoan. Ikus AGS. RGS. 1495-IV, 373 fol. (Madril, apirilak 9).

¹¹² Hala zioen 1498ko uztailean sanpedrotarren prokuradore Pedro Arriolakoak: «fue suplicado a Vuestra Alteza por los dichos mis partes, les diese liçençia e facultad para fazer repartimiento en el dicho lugar de algunos dyneros para seguir los dichos plitos, porque el conçejo de la dicha villa no gelo consentía por ser mis partes sujetos a ellos e a su juredición, de lo qual e de la nesçesidad que para ello tenían, dieron çierta ynformación ant'el presydenete e oydores de vuestra Real Avdiençia, por los quales les fue dada vna carta e prouisión de liçençia para que repartiesen treynta mill maravedís en el dicho lugar...» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, 38 au.).

¹¹³ Ikus Eranskin Dokumentala, 5 eta ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, 1330-1, XXVII au.-XXVIII au. folk.

¹¹⁴ AGS. RGS. 1497-IV, 175 folioa (Burgos, apirilak 20). Handik gutxira, maiatzaren 5ean, Donostiak komisió honen aurka egin zuen, Porrarekin ez baitzen fio: «Otrosy, digo que en caso que a Vuestra Alteza pluguiere aver ynformación de las cosas susodichas, suplico que no lo mande cometer al liçençiado de Porras, su corregidor, porque no tyene buena yntençión a la vylla porque le a contradicho en muchas cosas, conbiene a saber: que non adboque e que vse con escriuanos de número e que no lebase derechos de carçelajes e guarda de presyoneros segund lo solía llevar, e otras cosas en que le han ydo a la mano e a esta cabsa no tienen la vylla de confiança que les guardava en su justiçia» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, 1330-1, XII at. fol.).

Oraingoan ez ziren biztanle gutxi batzuk aurkeztutako aieneak: maiatzaren 25ean auzietan aritzeko emandako ahalordean, 101 sanpedrotarrek parte hartu zuten eta, halaber, falta zirenak beraiekin bat egingo zutela agerian uzten zen¹¹⁵. Horregatik, Villaviciosa eta Gayangosen atxiloketa, gerora jazoko ziren gertakarien aurrekari zuzena izan zelakoan gaude; bertako biztanleen jarrera ziztatu zuena.

Ahalordean islatzen den partaidetza altu horrek hiribilduari komunitate oso bat aurrez-aurre zuela adierazten zion, kontra egiteko esparru judiziala eta bide instituzionalizatuak erabiltzen bazituen ere¹¹⁶. Baina ordurako Donostiak barne-testuinguru istilutsua gailenduta zuen eta mugimendu horri erantzuteko erraztasun handiagoa zuen. Gogoratu behar dugu Herriak egin zituen eskaerak entzunak izan zirela, hein batean behintzat. Honek hiribildu barneko gizartearen batasuna erraztu zuen eta hau sanpedrotarren kaltetan zen. Izan ere, 1497ko auzian zehar agertuko diren hainbat salaketa eta Donostiako Herriak urte gutxi batzuk lehenago adierazitakoak oso antzekoak izango dira. Ondorioz, hiribildu barneko hainbat pertsonak egindako eskaerak onartuz, San Pedrori bidaia-lagun bat kentzen zitzaion. Hiribildua, beraz, jarrera irmoa aurkezteko egoeran zen, bere jurisdikziopean zegoen eta bere ekimen baten ondorioz antolatzen joan zen populazio gune baten jarreraren aurrean. Are gehiago, azken hamar urteetan bi aldeen artean izandako talkei erantzun gogorrago bat emateko prest agertu zen. Hala, 1497ko ekainean sanpedrotarrek 13 urtez beraien inguruetan zeuden lurak jabetzan izan ondoren, udalbatzak hainbat ofizial eta auzotar bidali zituen horien gain zituen eskubideak berresteko asmoz, eta ez era baketsuan gainera.

7. YNJURIANDO E MALTRATANDO DE FECHO, DE PALAVRAS (...), TRATÁNDOLOS CON TANTA CRUELDAD COMO SI FUERAN MOROS: AUZIA (1497-1503)

Esan dugunez, Donostia ez zegoen prest San Pedroren jarrera onartzeko. Horretarako sinbolismoz zein kodigoz betetako jarrera bat agertu zuen, indarkeria mailakatu bat islatzen duena. Hasieran sanpedrotarren ordezkariak atxilotu zituen, baina honek eraginik izan ez zuenez, beste erantzun gogorrago bat prestatu zuen; bortitza bai, baina jendearenganako eraso fisiko edo heriotzik ekarri ez zuena¹¹⁷.

Hala, eta sanpedrotarrek aurkeztutako lekukotzek diotenean oinarrituz, badirudi 40-50 gizon armatu San Pedrorra iritsi, baratze eta lursailetan sartu eta bertan hazten ziren zuhaitzak eta barazkiak moztu eta txikitu zituztela:

«estando en posesión paçíficamente d'ellas, tenyéndolas plantadas de muchos árboles e frutales e de hortaliza para pro y mantenymyento de sus casas e auyendo las dichas partes contraryas más ha de dose anos vendidas a los dichos mys partes en todo y

¹¹⁵ «...faziendo por nos e por todos los otros vezinos del dicho lugar avsentes (...) que con nosotros se querrán aderir...». Ikus Eranskin dokumentala, 6.

¹¹⁶ Lerro hauen helburua ez bada ere, interesgarria litzateke bi komunitateen arteko arazo honetan erabili ziren kodigoak, eta halaber Hondarribia eta Irunen artekoekin alderatzea, hemen hildakoak egon baitziren. Honen inguruan LORENZO CADARSO, Pedro Luis: *Los conflictos populares en Castilla (siglos XVI-XVII)*, Siglo XXI, Madril, 1996; IDEM: «Los recursos culturales de la movilización popular en el Antiguo Régimen en Castilla», PORRES MARIJUÁN, Rosario (arg.), aip. lan., 12-35 orr. edota NIETO SORIA, José Manuel: «Más que palabras. Los instrumentos de la lucha política en la Castilla bajomedieval», DE LA IGLESIA DUARTE, José Ignacio: *Conflictos sociales, políticos e intelectuales en la españa de los siglos XIV y XV. XIV Semana de Estudios Medievales. Nájera, 2003*, Gobierno de La Rioja-Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 2004, 165-204 orr.

¹¹⁷ Irun eta Hondarribiaren arteko 1500eko gertakariekin gertatu ez bezala. Ald. TENA GARCÍA, María Soledad: «Resistencias aldeanas...», aip. lan.

qualquier derecho e recurso en las dichas huertas e suelos d'ellas les pertenesçiese e pudiese pertenesçer de hecho, e con mano armada con grand escándalo e alvoroto fueron a talar e talaron las dichas huertas e cortaron los árboles e frutales que en ellas estauan e arrancaron e destruyeron toda la hortalisa que en ellas estava (...) pusyeron grandes penas a los duenos d'ellas que no entrason [sic] en las dichas huertas tentando de los despojar de la posesión d'ellas...»¹¹⁸.

Denborarik galdu gabe, sanpedrotarrek ordezkariak izendatu zituzten udalbatza auzitara eramateko. Ordutik eta 6 urte luzez, ehunka folio pilatu egin ziren Errege-Txantzilleritzan bi aldeen arteko lekukotza eta alegatuekin.

Funtsean pasaitarrek ziotena zera zen: 1484tik lurak jabetzan zituztenez, udalbatza ezin zela inolaz ere beraietan sartu, are gutxiago indarkeria jarrera batekin. Donostiak baina, lurak udalbatzarenak zirela eta 1484an egindako salmentak baliorik ez zuela zioen, araudia errespetatu gabe egin baitzen. Halaber, zuhaitz mozketen arrazoia dorrearen konponketan zetzan, karea egiteko hainbat zuhaitzetako egurra behar zuten eta¹¹⁹.

Argudio nagusiak lursailen jabetzaren inguruan badira ere, San Pedrok ez zuen aukera galdu beste esparruetan eta hainbat urtetatik ordura arte agertu zituen kezka eta haserreai lekua egiteko. Horietako batzuk 1489ko ordenantzekin zerikusi zuzena zuten, oinarrizko produktuen hornidurari lotutakoak.

Hor ditugu, adibidez, gari eta ale zuzkidurari buruzkoak. Sanpedrotarrek itsasoz era askean ekartzea galarazten zietela salatzen zuten. Halakorik egiteko udalbatzaren baimena behar zuten eta askatasunez egiten zutena lurrezko garraioa zen, emakumeek buruan bihiak eramanez. Komunitate pasaitarraren ustetan, itsasoz ekartzea askoz merkeago eta erosoago zitzairen. Batetik, bidaia batean bizpau mutilek gidatutako batel edo galeoi batek, 20-30 neskak lurrez zeramatena garraiatu zezakeelako. Bestetik, lur bidezko garraioan zamariak erabiltzeko aukera zutenean (ezohikoa zena), gastuak handitzen zitzaizkielako: animalia batek hiru anega garraiatzeko erreal bat ordaintzen zuten bitartean, galeoi batek eramandakoa ia doan zen¹²⁰.

Antzeman daitekeenez, emakumeek lur bidezko garraioan oinarrizko funtzioa betetzen zuten. Horrek berebiziko eragina zuen, askotan lan hori haurdun zeudela egiten baitzuten eta lanak eskatzen zuen esfortzuen ondorioz, behin baino gehiagotan umea hiltzen zitzairen:

¹¹⁸ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, VIII au.-at. folk. Beste kontakizun baterako, ibidem, CLIII au.-at. folk. Prozesuaren laburpenerako, ikus Errenteriako Udal Artxiboa, C-5-I-1-16, bereziki 3 au.-5 at. folk. Azken honetatik hartu dugu puntu honen goiburuan jasotzen dugun esaldia.

¹¹⁹ «...e asy es que los que tenían las dichas huertas, movydos por la persuasión del dicho Pedro de Vyllavyçiosa que les puso en que no lo consentyesen, no lo quisieron faser, por lo qual fue nesçesario a la dicha vylla, vsando de su derecho e posesyón antygua, de les tomar las dichas huertas e asy se les tomaron. E porque a la sazón se ofresçió que hera menester reparar la torre que la vylla tyene en el Pasaje para la defenyón del puerto en seruiçio de Vuestras Altezas e por la contrariedad del reyno de Françia, fue nesçesario para fazer cal para el dicho reparo de tomar algunos árboles de las dichas huertas porque les faltaua lenna para ello e asy fizieran en tomar la madera de las casas sy non fallaran el aparejo de los dichos árboles para la dicha nesçesydad para poder servir a Vuestra Alteza prestamente, porque la torre estava muy desbaratada e se daua gran priesa en la fazer» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, X at.).

¹²⁰ «e por lo que en dos oras pueden llebar por mar syn costa, no lo llieban veinte beses por tierra» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 156 au. fol.). Ikus baita, ibidem, 34 au., 45 at. folk.

«...porque muchas bezes ha acaecido que beniendo de la dicha villa de San Sabastián mugeres preñadas para el dicho lugar del Pasaje con trigo, han abortado e perdido las criaturas que trayan en los cuerpos en el camino con las cargas que trayan a cuestras, porque a cavsa que en el dicho lugar non ay vestias ningunas de carga, de neçesidad lo han de traer a cuestras....»¹²¹.

Arrantzatutako arrainaren inguruan ere kexuak agertu zituzten. Sanpedrotarrek arrantzatutakoa harrapatu eta berehala badian lurreratzeko debekatua izateaz gain, arrainaren lehortze eta ontzea galarazia zuten. 1489ko ordenantzek oso argi arautzen zuten arrantzatutakoa zuzenean hiribildura eraman behar zela. Esparru honen inguruan pasaitarrek egindako salaketak oso interesgarriak dira, hiribildu barruko hainbat familien aldeko neurriak zirela baitiote; hau da, negozioa gutxi batzuen eskuetan zegoela eta hauen onurarako zela¹²². Gure protagonistek, arrantzatutakoa San Pedron bertan lurreratu, bertan idortu eta gero hiribildura eraman nahi zuten, honela hornidura erosoagoa eta merkeagoa zitzaielako. Ordura arte arraina Donostian erostera behartuak zeuden eta dozena bat 10-12 marairen truk lortzen zuten¹²³.

Ale eta arrainez gain, okelaren zuzkidura zen sanpedrotarrak kezkatzen zituen beste gaietako bat. Garai hartan errentan hartzen zen, Donostian ez bezala. Hemen hornidura era askean egiten zen eta San Pedrok hala egitea nahi zuen. Modu honetan, harakin bakarra izan ordez bizpahiru izango lituzte (Pasai Donibaneren antzera). Honek produktuaren hornidura bermatuko luke eta baita bere kalitatea hobetu ere. Pentsatu behar dugu herrian hainbat harakin egoteak eta hornidura askea izateak, hauen arteko lehiakortasuna areagotuko lukeela eta ondorioz, negozioak aurrera egin zezan, salneurri eta produktu lehiakorrek behar lituzkete. San Pedroko hornidura errentan ateratzeak berriz, ez zuen haragiaren kalitatea bermatzen: errentatzaileak etekina bilatzen zuten heinean, prezio altuagoez gain, berari merke zitzaion produktua saltzen baitzuen, kalitate eskasekoa alegia. Garai hartan bizi zen egoera larria zen, sanpedrotarrak –edo hori zioten beraiek- bertan erostea baino, nahiago zuten Donibane edo Erreterian eskuratu.

Salaketa hauen inguruko lehenengo berriak oraingoak badira ere, egoera ez dago Donostian aurreko hamarkadetan bizi zenetik urrun. XV. mende erdialdean hiribilduak hitzarmena sinatu zuten harategien inguruan, eta produktuen salneurriak kontrolatzeko asmoz hainbat neurri ezarri ziren. Horien artean, hornidura familia batzuen esku egongo zela adostu zen: kontratuan aipatzen zirenen eta beraien ondorengoen esku, hain zuzen ere. Agidanez, 1454ko hitzarmen honek aurretik adostua zegoen ohitura bat baieztatzen zuen, haragi hiltzaile-saltzaileek hori hala izateko pribilegioa zutela adierazten baitzuten¹²⁴.

¹²¹ Ibidem, 118 au. fol.

¹²² «...e porque se les seguiere ynterese e prouecho por el lleuar del dicho pescado a lo trechar e secar en la dicha villa a algunos de los vesinos et moradores d'ella» (ibidem, 46 au. fol.); beste batzuk, onuradunak «dos o tres cabaneros que los reçiben e entiende en ello han algund probecho d'ello» (ibidem, 141 at. fol.) aipatzen zuten. Lekuko batzuek, hiribilduari kalte egin baino, lehortze eta gazitze jardun hori betetzen zuten hiruzpalau pertsona horiei bakarrik eragingo liekeela diote: «...e sy algún perjuysyo beniese, sería a algunas personas partyculares que tienen sus cabannas e casas donde se salan e se secan los pescados que non a otros ningunos de la dicha villa, e que estos que tienen cabannas lebarían e lieban el provecho que lebarían aviendo la liuertad los dichos del Pasaje» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CXCI au. fol.). Adierazpen hauek baieztatzen duten daturik ez dugu topatu, baina ez litzateke baztertu behar; bereziki, harakinen aurrekaria aintzat hartuz.

¹²³ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 156 at. fol. Esteban Altzatekoak 1450 urte inguruan, donostiarrek arraina (arraiak, mielgak, eta abar) lehortzeko baimena ematen zuela aipatzen zuten. ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CXVI at. fol.

¹²⁴ BANUS Y AGUIRRE, José Luis: *El Archivo Quemado...*, aip. lan., 111. orr. eta ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CCCCLXXXV at. eta CCVIII at. fol.

1489 urteko ordenantzek egoera hau mantendu bazuten ere¹²⁵, urte gutxiren buruan aldaketak izango dira. 90eko hamarkadan Herriak eginiko salaketan artean okelaren gaia ageri zen. Batetik, garesti saltzen zelako. Bestetik, harakinek udalbatzako karguetan aritzen zirenez, udal-gobernuak hartutako erabakietan beraien interesen aldeko neurriak adosten zirelako¹²⁶. 1491ko azaroan araudi berria egin zen hainbat esparrutan, okela-hornidura tartean¹²⁷. Orduetik haragia era askean saldu zitekeen hiribilduan, baina ez bere jurisdikziopean zeuden guneetan. Aipatu dugunez, San Pedroko okelaren hornidura errentan hartzen zen, nahiz eta beraiek ere, hiribilduak produktua askatasunez zuzkitzeko egin zituen kudeaketen gastuen zati bat ordaindu¹²⁸.

Horniduraren gaiarekin amaitzeko, sagardoari buruzko kexuak ere adierazten zituzten:

«que los de las otras aldeas de la vylla durante la cosecha fassen sus prouisiones como bien les está, e a los vesynos del Pasaje defienden los de la dicha vylla que no hagan prouisión saluo de dentro d'ella o de çiertas casas sennaladas de su juridición, por manera que a cabsa d'esta estrechura les cuestan los mantenimientos muy caros»¹²⁹.

Garai honetan Donostiako gizarte politikoaren barnean eman ziren beste tentsioen moduan, sanpedrotarrek ere udal ofizial batzuk jo-mugan zituzten, sacramenteroak alegia. Lehen aipatu dugunez, pasaitarrek, hainbat urtetik hona beraien eskumenak areagotu zirela edo horiek gehiegikeriaz egiten zituztela zioten. Sacramenteroen inguruko hainbat berri ematen zituzten, guztiak eroskerien inguruan. Juan Gaiangoskoak adibidez, Marota eta Domenja ahizpengandik eta Marota izeneko beste emakume batengandik, Joakin izeneko sacramenteroak hainbat diru jaso zuela zioen. Pedro Trintxerkoak, aldiz, bere alaba batzuek beste emakume batzuekin izandako ikamikengatik, «*Chamalot*» eta Txartiko sacramenteroei hainbat txanfoi ordaindu zien dorrean sar ez zitzaten. Juan de la Canalek beste hainbat adibide eman zituen:

«nunca oyó que los sacramenteros solían venyr al dicho lugar del Pasaje, saluo quando avya algunas grandes questionnes en que avya cochilladas o ruydo, e que de treynta años a esta parte poco más o menos tienpo, que los sacramenteros vyenen muy de continuo al dicho lugar de Pasaje e por qualesquiera palabras que ayan auydo, avnque sean libyanas e avnque sean entre parientes e entre marido e muger (...); dixo que a su muger d'este testigo llevó vn sacramentero que se dixo Quyxon (...) en el tiempo que tubo el ofiçio de la sacramentería, seys chanflones porque renyó con vna vesyna suya; e a Catalinota de Callao, conada d'este dicho testigo, porque renyó con otra vesyna suya le llevó el dicho Quixon, seyendo sacramentero, seys chanflones que montan de la moneda que corre en San Sebastián e en el Pasaje setenta e dos maravedís e de la moneda castellana çinquenta e quatro maravedís; que oyó desyr a Eztebe de Arsu, sobrino d'este testigo, que porque avya dicho sy hallara aquí a vn onbre que renyera con él, que vn sacramentero de la dicha vylla de San Sabastyán que cree que era Juan Peres de la Pandilla, le avya llevado syete chanflones...».

Udalbatza ez zen, baina, sanpedrotarren jomugan zegoen erakunde bakarra. Oraingoan ere San Pedro kofradiaren inguruko salaketak egin ziren. Batetik, kofrade

¹²⁵ AYERBE IRIBAR, María Rosa: «Las ordenanzas municipales...», aip. lan., 64 orr., 107. ordenantza.

¹²⁶ GARCÍA FERNÁNDEZ, Ernesto: «La comunidad...», aip. lan. Ikus baita Bizente Estirongoa donostiarrak 1497ko auzian egiten zuen aipamena. ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CCLXXXVIII au. fol.

¹²⁷ Baita hauteskundeen, salneurrien, arrantzuaren eta zergen ingurukoak ere. BANÚS Y AGUIRRE, José Luis: *El Archivo quemado...*, aip. lan., 115 orr.

¹²⁸ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, passim.

¹²⁹ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CLXXXVIII au. fol.

izatera behartzen zituztelako; bestetik, San Pedroko arrantzaleek erakundetik inolako laguntza edo abantailarik jasotzen ez zutelako¹³⁰.

Azkenik, erlijio mundukoak azpimarratzen ziren: donostiarrek eliza eraitsiko zutelaren inguruko mehatxuak aipatzen baziren ere, pasaitarren arreta zerbitzu erlijiosoan eskasian zegoen. Batetik, bataio-pilarik jartzen uzten ez zieten. Gainera, sakramentuak jasotzeko hamaika arazo zituzten. Hauen kudeaketa hiribilduko kabildoaren esku zegoenez, honek hartutako erabakien zain geratzen ziren. Egoera honek zekarren ondorio nagusietako bat bertan era iraunkorren bizi zen eliz-gizon baten gabezia zen, kabildoak berak hori debekatzen baitzuen. Apaiza noizean behin bakarrik joaten zen eta sanpedrotarren beharrak ez ziren eraginkortasunez betetzen. Zerbitzu falta honen ondorioz, hiribilduan egoera zailtzen zenean (izurriteak, gaixotasunak edota suteak medio) pertsona ugari sakramenturik jaso gabe hiltzen ziren; are gehiago, hiribildura bataiatzera eramaten zituzten umeak askotan bidean hiltzen ziren, komunikabideen egoera kaskarra zela eta. Horregatik, bertara joan baino, hainbatek nahiago zuten beraien seme-alabak inguruko elizetan bataiatzea: Donibanen, Lezon, Erreterian edo Altzan¹³¹. 1458ko hitzarmenean ezarritako baldintzak txiki geratzen ari ziren, nonbait.

Beraz, 1497an horren berriak ez ziren eskaerei ere lekua egin zitzaien. Azken finean, salaketa hauek guztiek populazioaren garapena bermatu eta beraiei zerbitzu egokiak emateko nahia islatzen dute. Orokorrean, Donibanek eta inguruko beste hainbat komunitatek zituzten eskumenak izan nahi zituzten¹³².

Donostiak akusazio guzti horiek errefusatzeko zituen. Hainbat argudio ematen zituen bere hiribildu ikuspegia gailendu zedin. Gehienak harresien barruan bizi ziren auzotarrek zituzten beharretan oinarritzen zituen; halaber, Pasaiako gunen horri eskatzen zituenak ematea hiribilduaren kalterako izango litzateke, hemen burutzen ziren jarduera garrantzitsuak bertara lekualdatzeko arriskua egongo baitzen. Auziaren hasieran gainera, Donostiak oso argudio eredugarria ematen zuen. Izan ere, San Pedroko biztanleen saiakera independentziaren ildotik aurkeztu zuen eta horiek «*vecinos e moradores del varrio e arrauel del Pasaje*» moduan aurkeztu zituen, hau da, harresien ondoan zegoen populazio gunen bat balitz bezala¹³³. Adierazpen hauekin,

¹³⁰ Ikus, supra 14 eta hh. orrialdeak.

¹³¹ «segund el camyno es largo e fragoso desd'el Pasaje para la vylla de San Sabastyán. que puede aver vna media legoa grande, sy clérigo non ovyese que resydiese de continuo en el dicho lugar en tiempo de pestylencia e por otros casos furtytuytos [sic] e enfermedades que en los onbres caen, podrían morir las personas antes qu'el clérigo benyese de la dicha vylla al dicho lugar de Pasaje syn resçebyr los sacramentos. E también los nynnos pordían fallesçer syn resçebyr el bautysmo en el camyno, yendo a bautysar, sy en el dicho lugar non ovyese como dicho tyene clérigo de continuo. Porque dixo que el dicho lugar del Pasaje es puerto de mar e los vesynos d'él andan a pescar e beses [sic] bienen muy aflitos e enfermos, de manera que sy no huvyese clérigo podrían murir açeleradamente syn resçebyr sacramentos». ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CXXXVIII au. fol.

¹³² «el dicho lugar del Pasaje de Allende han acostumbrado e acostumbran de trechar e secar e vender en el dicho lugar francamente, pagando los derechos reales de lo que asy vendieren todos e qualesquier pescados que truxieren de la mar, syn contradición ni perturbación de la dicha villa de Fuenterrauía» edota «los vecinos e moradores del dicho lugar del Pasaje de Allende como los otros moradores de la anteyglesia donde son parrochianos e otros qualesquier personas de otras qualesquier partes, eçpto los del dicho lugar del Pasaje [San Pedro], han lleuado e llieuan por mar de la dicha villa de San Sauastián todo el pan e las otras prouisiones». ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 273 au. fol.

¹³³ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, 12 au. fol. Edota baieztapen argiagok: «la yntençión que tienen es de se executar e fazer cabeça por sy e non reconosçer a la vylla» (ibidem, XII at. fol.) eta 1484ko salmentaren arrazoia «por se librtar de la dicha vylla de San Sabastián» zela (ibidem, X au. fol.). Errebalaren kontzeptua oso argi gelditzen da 1498ko urriaren egindako galdeketa: «sy saben (...) qu'el dicho arrauel del Pasaje fue e es arrauel de la dicha villa de Sant Sabastián e metydo e puesto dentro de su terretorio e juridición, e que de la dicha villa al dicho arrauel ovo e ay quando más vna media legua e no más; e que aquesta media legua que ay de ynstançia (sic) de lo vno a lo otro todo está poblado

gainera, arrainaren lehortze eta zatiketaren debekua arrazoitzen zuen, donostiarren esanetan udal ordenantzak errebaletan halakorik egitea debekatzen zutelako. Gainera, eta oinarrian hiribilduek mantentzen zutelaren ideiaen isla, jarduera horiek eremu harresituan egitea Donostiaren merkataritzaren handitzea ekarriko lukete, aberastasun komertziala bermatuko bailukete¹³⁴.

Sagramenteroei dagokienez, beraien lana hori zela eta ondo betetzen zutela zioten. Halako karguak hiribildua fundatu zenetik zeudela adierazten zuten eta, horrez gain, beraien jardunaren inguruko araudiak 100 urte baino gehiago zituela.

Bestalde, oso adierazgarria da auzian zehar donostiarrek kofradiekiko islatzen duten harremana. Harrigarria gerta dakiguke bertako auzotar garrantzitsu batzuek erakunde horien aldeko esanak egitea, urte gutxi batzuk lehenago hiribilduko bizitza hankaz gora jartzen zutela adierazi ondoren. Migel Otsoa Olazabalgoaren esanetan, adibidez, kofradiek eta beraien araudiak funtsezko lana betetzen zuten ogibide ezberdinak arautzeko orduan. Desagertuko balira, berriz, «*sería cavsa de se perder el dicho ofiçio de cada vno d'ellos e avn el moylle que la dicha vylla tyene*»¹³⁵.

Esan bezala, auzia hainbat urtez luzatu zen eta artean beste hainbat kexu agertu ziren udalbatzak zuen jarreragatik. Agidanez, sanpedrotarren etxeak estaltzen zituzten teilak eta egurra ere bahituran hartu zituzten, bertako biztanleek ordaindu ezin zitzaizketen errepartimenduak kobratzeko asmoz¹³⁶.

Epaia 1503ko martxoaren 17an eman zen eta zazpi kapituluz osatua zegoen:

1. Donostiak, eragindako kalteak ordaindu beharko zituen eta sanpedrotarrei 50 florinak itzuli. Honen arabera, lursail horiek udalbatzaren jabetza izatera pasako ziren eta sanpedrotarrek zentsoa ordaintzen jarraitu beharko zuten.
2. Eliz-zerbitzuei dagokienez, Txantzellariako epaileek hori epaitzeko gai ez zirela aitortzen zuten eta esparru hori eliz auzialdira zuzentzen zuten.

de casas e caserías de vesynos e moradores de la dicha villa, de manera qu'el dicho arrual está continuado con la dicha villa» (ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1331-1, V au. fol.).

¹³⁴ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1331-1, XV. galdera edota ibidem XII au.-XII au. folk: «sy (...) vno de los mejores e más provechosos tratos que la dicha villa ha tenido (...) es el trato del pescado que trahen los moradores del dicho arrual del Pasaje, asy seyendo fresco como después de seco, e que sy el dicho trato se perdiese, que la dicha villa rescibiría muy grand dapnno e perjuyzio e non sería tan basteçida la dicha villa de pescado fresco nin seco nin de otras muchas cosas que trahen en las recuas que vienen de Navarra e Aragón por el dicho pescado fresco e seco..». Hainbat urte geroago, harrigarria bada ere, donostiarrek hala planteatzen zuten lurren dohaintza: «el dicho conçejo de la dicha villa de San Sebastián está en posesión de fazer las donaçiones de los suelos de casas del dicho lugar del Pasaje porqu'el dicho lugar se avmente e acresçienta [sic] aya más vezinos e pobladores en él» (ARChV. Pleitos Civiles. 1349-2, 39 au. fol.; Amado Otsoa Olazabalgoaren lekukotza).

¹³⁵ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, CCXLIV au. fol.

¹³⁶ Pedro Villaviciosakoak, sanpedrotarren prokuradore moduan, zera zioen: «la dicha villa de Sant Sabastián dis que durante la dicha pendençia, porque prosiguiese justiçia, ellos buscan formas e maneras para los molestar e fatigar, trayéndolos (...) en plitos sobre cosas muy libianas e prendiéndolos ynjustamente. E espeçialmente dis que en çierto repartimiento que dizen de la hoguera, repartieron a los veçinos del dicho lugar del Pasaje quarenta ducados, no les deviendo caber, quando mucho, más de quinze ducados. E dis que por más les destruyr e fatigar fizieron execuçión por ello en las tejas de los tejados de las casas de los veçinos del dicho lugar del Pasaje, dando como dis que dauan los veçinos del dicho lugar otros bienes muebles e rayzes en que se fiziese la dicha execuçión (...) E dis que así mismo, auiendo nos mandado por vna nuestra (carta) al conçejo (...) de la dicha villa que durante la dicha pendençia non ynovasen cosa alguna, dis que contra el thenor e forma d'ella dieron a çenso çiertas huertas de los veçinos del dicho lugar del Pasaje (...) E dis que sy alguna muger del dicho lugar del Pasaje entra en alguna de las dichas sus huertas, la llaman e enplazan los alcaldes de la dicha villa e fazen proçeso contra ella e la condenan en mucha quantía de maravedís...». AGS. RGS. 1498-II, 170. fol. (Alcalá de Henares, 1498, otsailak 10). Ikus baita, AGS. RGS. 1498-II, 167 fol. (Alcalá de Henares, 1498ko otsaila; egunik gabeko eskritura).

3. Haragiaren inguruan, San Pedrok Donostian jartzen ziren baldintzak gozatuko zituen eta, beraz, ez zuen errentamendurik ordainduko.
4. Sanpedrotarrek elikagaiak eta oinarrizko produktuak lurrez nahiz itsasoz ekartzeko eskumena izango zuten, baina beti Donostiatik. Halaber, gari, ale edo bihirik ezingo zuten itsasoz ekarri, lurrez baizik.
5. Ildo horretatik, sanpedrotarrek beraien hornidura Donostiatik bakarrik egin beharko zuten. Halaber, produktuen lurreratze eta itsasoratzea debekatzen zitzairen.
6. Donostiak sagramenteroak izan zitzakeen, baina hauek ezingo zituzten ikerketak egin hiribilduko justiziaren baimenik gabe.
7. Inor ezin zen kofradian indarrez sartu, baina kide eginez gero, erakundeko arauak betetzera behartua zegoen¹³⁷.

Bi aldeek epaia apelatu egin zuten, baina ondorengo urteetan arazoak guztiz baretu ez baziren ere, indarrez agertzeko hainbat hamarkada itxaron beharko dugu. 1553an Donostiak berriz ekin zion San Pedron burutzen ziren jarduerak mugatzeari¹³⁸. Oraingoan, ordea, sanpedrotarrek inguruetan arrantzatzen zuten arraina lehortu eta ontzeko eskumena lortu zuten, eta halaber, bertan saltzeko aukera emango zaie. Era berean, beraien mantenurako eta beraien etxeak hornitzeko beharrezkoa zuten ardoa eta beste hainbat produktu, nahi zuten lekuan erosteko aukera eman zitzairen. Arrakasta, baina, ez zen osoa izan: itsasoan arma bidez atxikitzen zituzten produktuak Donostian saltzera behartuak egongo ziren eta halaber, Irlandatik edo kanpotik zekarten arraina Donostian lehorreratu eta bertan ondu eta saldu beharko zuten¹³⁹.

Horrez gain, bigarren auzi honek datu azpimarragarri bat du, San Pedroren garapen politiko instituzionala islatzen duena. Ordura arte, bertako biztanleek bilera jendetsuetan (edo komunitatearen gehiengo zabal bat biltzen zuten batzarreetan) izendatuko dituzte beraien ordezkio edo prokuradoreak. Baina 1554an «kopero» izeneko karguak azaltzen dira. Komunitatearen ordezkaritza eta bere interesak babesteko ardura hartzeaz gain, ofizial hauek bertako kudeaketa ekonomikoaz arduratuko dira¹⁴⁰.

Bestalde, XVI. mende erdialdeko auziak beste informazio esanguratsu bat aditzera ematen du, bertan ez baitzen lursailen jabetzaren inguruko eztabaidarik egon. Dirudienez 1503ko epaiak esparru hori nahiko argituta utzi zuen, eta 1510-1525 artean Juana Llastres/Gaztelukoak Migel Arriagakoaren aurka izan zuen prozesua izango dugu horren adibiderik onena¹⁴¹.

Auzi honetan datu berriak azaltzen zaizkigu, bizi baldintzei buruzkoak eta zehazki, bertako etxeen banaketarekin zerikusia zutenak. Hala, hainbat etxetan batzuk behe solairuan bizi ziren eta besteak, aldiz, goikoan. Urte horiek baino lehenago sanpedrotarrak nola bizi ziren ez badakigu ere, hau da, etxeen jabetza osotasunean ala partekatua zuten ala ez, datu horrek inguruak izandako populazioaren hazkundeaz

¹³⁷ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, 65 at. eta hh. folk.

¹³⁸ Auzi hauen jarraipenerako, BANÚS Y AGUIRRE, José Luis: *El Archivo Quemado...*, aip. lan., 35-37 eta 56-57 orr.

¹³⁹ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, XLI au. fol. XVI. mendeko bigarren erdialdeko hainbat auzietarako, ikus Erreteriarako Udal Artxiboa, C-5-I-1-14 eta C-5-I-1-16; ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 2642-1 edota ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Olvidados, 877/2. Azken auzi hau alkabala ordaintzearen inguruan izaki, uste dugu Gipuzkoako Artxibo Orokorren Korrejimenduaren funtsan gordetzen zen eta gaur egun kontserbatzen ez den auzi bera izango dela (GAO-AGG, CO LCI 49). Ikus baita, BANÚS Y AGUIRRE, José Luis: *El Archivo Quemado...*, aip. lan., 35-58 orr.

¹⁴⁰ IRIXOA CORTÉS, Iago: *Pasaia: hastapenak...*, aip. lan., 106-107 eta 112-117 orr.

¹⁴¹ ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 1349-2.

hitz egiten digu, ezaugarri geofisikoak ez baitziren nahikoak merkatal dinamika positibo baten baitan murgilduta zegoen gunen horretarako.

Hortaz aparte, eta 1497ko auziaren ildotik, XVI. mendeko lehen hamarkadetan lursailek 1473-1484ko dinamika bera mantendu zutela agerian uzten da; hau da, udalbatzaren jabetzen zati zirela eta ustiatzen zituztenek errenta ordaintzen zutela, nahiz eta batzuetan dohaintzan lortu. Hainbat sanpedrotar ziren hori adierazten zutenak: Maria Martin Igeldokoa, San Pedroro bizitzera joandako Pedro Berrasoetakoa edo Martin Auntzibaikoa, Esteban Alzatekoa pilotua edo Juan Perez Murukoa. Azken honek, Salbioko lursail bat «*vio que hera estillero que solían echar maderas e hazer naos e porque por mandamiento del conçejo de la dicha villa fue e con su liçençia este testigo ha seydo en hazer barcas e nao como en cosa pública conçeçill*»¹⁴². Udalbatzak, beraz, lur horietan burutzen ziren jarduerak mugatzeko aukera zuen.

AZKEN HITZA: ERAGOZPENAK ERAGOZPEN, GARAPENA

Aurreko lerroetan Donostiak XIV. mende amaieran abiatutako ekimenak arrakasta izan zuela ikusteko aukera izan dugu. Baina horrez gain, agerian utzi da Pasai San Pedro izango zenaren garapenari mugak jarri zitzaizkiola: beraien jarduera eta hainbat behar hiribilduaren menpe geratu ziren edo honek zuzenean kudeatu zituen. Donostiak badiako biztanleengandik lor zitzakeen produktuak hiribildura zuzenduak joango ziren, San Pedro hiribilduko hornidura leku bihurtuz. Garai hartako pentsamoldean guztiz errotuak zeuden ideiak eta jarrerak primeran islatzen dira honela. Ondorioz, komunitate batek bere etorkizuna eta izaera bermatzeko topatu zituen oztopoak agerian utzi dira. Are gehiago; badiaren gaineko eskumenen inguruan izan ziren hamaika tirabiretan, Donostiaren jurisdikzioaren barnean zegoen komunitate horrek egin zituen aldarrikapenak eta bere jarrera aditzera eman ditugu. Orain arte oso gutxi jorratua zegoen gai bat izan dugu hizpide, eta bere inguruan argi egiten lagundu dugulakoan gaude, hein batean behintzat.

Auziaren nondik norakoa azaldu badugu ere, orain hiribilduak ezarritako jarduera mugatze horrek zein neurriraino izan zuen isla galdetu nahi diogu geure buruari. Alegia, badiaren garapenaren baitan, sanpedrotarrek arrantzale-jarduera xumeetatik beste batzuetarako pausoa eman zuten eta merkatal dinamika horretan sartu ziren ala ez ikusi nahi dugu.

Dagoeneko hainbat ideia eman ditugu aurreko lerroetan, 1399tik aurrerako datuetan oinarrituz. Hasiera batean, eta XV. mende erdira arte, arrantza jarduera nagusia dela antzematen da; horren isla, Donostiako San Pedro arrantzale-kofradiak zuen eragina dugu eta halaber, eliza berria San Pedroren zaindaritzapean hartzea. Bestalde, 1450ean Alzaren eta Donostiaren arteko hitzarmenak San Pedroko jardueren garrantzia ematen du aditzera, garai hartan gurera kanpotarrak geroz eta gehiago iristen zirela erakutsiz.

Eraikin erlijiosoaren eraikuntzak bertan bizi zirenen gorenaldia islatzen du. Berrogei urte beranduago ematen den ahalordeak, berriz, bertako biztanleria komunitate gisa izan zuen gorakadaren adibide ezin hobea da. Ez da doakoa azken dokumentu honen

¹⁴² Ibidem, passim. Otsa Lezokoak zera adierazten zuen: «...este testigo tiene vn suelo de casa dado por el dicho conçejo para fazer vna casa e porque ha visto muchas escrituras de donaçiones fechas por el dicho conçejo a los vezinos del dicho lugar del Pasaje para hedificar»; eta horrez gain, «que los contenidos en ella tienen e poseen las dichas casas por suyas e como suyas, los vnos lo alto e los otros lo baxo d'ellos, por çesyón e herençia e d'ellos por compra, e de la mesma manera ay otras muchas casas en el dicho lugar del Pasaje...» (ibidem, 247 at.).

emaileak 101 izatea, are gehiago idatzian bertan denbora gutxiren buruan gehiagoren atxikimendua espero zutela adierazten zenean. Argi dago, beraz, guztiz finkatutako komunitate baten aurrean gaudela, hamarkada gutxiren buruan bere demografia bikoiztu zuena. Sanpedrotarren egoera garrantzitsu hau 1512an ezarri zen petxuan ikusteko aukera izango dugu, gune hori izan baitzen hiribilduko jurisdikziopeko guneen artean diru gehien bildu zuena.

Harrigarria bada ere, honek guztiak ez du isla instituzionalik izango hainbat hamarkada arte. Altzan eta Donibanen ez bezala, San Pedrok propio sortutako ofizialen lehenengo datuak ikusteko 1550 inguru arte itxaron beharko dugu. Aurreko urteetan behar hori sumatu ez bazuten ere, XVI. mendeak aurrera egin ahala eta komunitate horren bizitza zailtzen zihoan heinean, sanpedrotarrak pauso hori eman beharrean aurkitu ziren; bereziki itsasoarekin lotutako jarduerak bertako auzotar asko hilabete luzeetan zehar bizilekutik ehunka edo milaka kilometrora egotera behartzen zituztenean. Argi dago, beraz, badien bizi zen oparoaldiaren itzalean, populazio horrek antolakuntza mailan sakontzea beharrezkotzat jo zuela. Eta horretarako, zer hobe eta Donibanen, parean zuen komunitatean, gutxienez 1505etik dokumentatuak ditugun «kopero» izeneko ofizialen adibidea hartzea baino¹⁴³.

Bitarte honetan badiak izango duen garapen ekonomikoa edo Europako merkatal bidean eskuratuko duen garrantzia agerikoa da. Baina harrigarria bada ere, Erretereriako datuak kenduta, azpiegituren inguruan berri gutxi ditugu. Leku askotan Pasaia erreferentzia portutzat hartu bada ere, Erdi Aroan eta Aro Berriaren hasieran eraikuntzen arrastorik ia ez dugu izango; eta topatuko ditugunei dagokienez, ezin esan Europako portu garrantzitsuenen maila berean zeudenik. Ez dago Juan Perez Murukoak Salbiori buruz lehen jaso ditugun adierazpenak gogora ekartzea besterik¹⁴⁴.

Oso esanguratsua da Santa Katalina kofradiak San Pedron ageriko eraginik ez izatea. Aipatu dugunez, bera zen hiribilduko portuaren mantentze, eraberritze eta eraikuntzaren ardura zuena; Donostian itsasoarekin lotutako jarduerak eskatzen zituzten beharrei ahalik eta erantzun onena emateko erantzulea. Badien zuen interes edo eragin txiki hau, ziurrenik, XV. mende erdialdean sanpedrotar gehienak arrantzan jarduten zirelako zen eta bertako merkatarik, garraiolari eta ontzi-maisu kopurua txikia zelako. Ondorioz, kofradiak hiribilduko bizitzan izan zuen pisua eta San Pedron zuen eragin eskasa aintzat hartuz, azken komunitate honetan egon zen azpiegitura gabeziaren zergatia azaldu daiteke. Izan ere, Santa Katalina kofradiaren interesak hiribildu ondoko kai eta portuetan egongo lirarteke, bertan inbertsioak burutuko zirelarik; San Pedro, beraz, baztertuta geldituko zen. Zer esanik ez erakunde horretan hiribilduko merkatarik eta ontzi-maisu garrantzitsuak zeudenean. Hauek ez leudeke hiribildu ondoan zituzten interesak populazio umil bat zuen eta lehiakideak indartu zitzakeen leku batean egiteko prest.

Baina gabezia honek ez zuen badiako garapena eten. Horren erakusle, Donostiak San Pedrorekin izandako auzian aurkeztu zituen beldurrak leudeke, besteak beste honakoa:

«sy saben que los vesynos del dicho arraual del Pasaje han seydo e son gentes muy tratantes e conosçidos de muchos mareantes e mercaderes estrannos que nauegan por

¹⁴³ Elizaren kasuan Altzako hitzarmena oinarritzak hartuko bada, oso esanguratsua da kargu politikoko berriek ondoan, badiaren bestaldean, kokatua dagoen populazioak dituenen izen bera hartzea. Altzaren garapen instituzionalerako, ikus ZAPIRAIN KARRIKA, David; eta MORA AFÁN, Juan Carlos, aip. lan., 564 orr.; Donibanerako IRIXOA CORTÉS, Iago: *Pasaia: hastapenak...*, aip. lan., 112-117 eta 126 orr.

¹⁴⁴ Mendeetan zehar izandako azpiegiturari eta honen ondorioz sortutako ondareari buruz eta honen inguruko ausnarketetarako, GOIENETXE PATRON, Ramón, aip. lan.

mar, los quales han procurado e procuran con los dichos mareantes e mercaderes estrannos que vienen a la dicha villa que estén e posen en el dicho arrauel e trabten de allí sus mercadurías e negoçios, tanto e por tal manera que de poco tyempo a esta parte han pasado e pasan la mayor parte del trato e bulliçio de gente que solía aver en la dicha villa e de que se mantenían los vesynos d'ella al dicho arrabal del Pasaje...»¹⁴⁵.

Halako adierazpenak ikuspegi interesatu bat erakusten duela ezin ahaztu. Baina egia da 1497-98ko lekukotzetan hainbat eta hainbat sanpedrotar beraien marinel jarduera Europan zehar aurkeztzen dutela; batzuetan aipamen orokorrak eginaz, bestetan berriz, zehatzagoak. Hala, Juan Santanderkoak 1470 urte inguruan bere burua Arroxelan kokatzen du eta baita Martin de la Lanak ere. Era berean, 1484an Migel leroakoak eta beste sanpedrotar batzuek arrantzatu zituzten «*moscote*» arrainak 4 upatan lehortzen utzi zituzten gero Arroxelan saltzeko asmoarekin; salmentan lortutako diruarekin, handik garia eta bihiak ekartzeko asmoa zuten. Juan Santanderkoak Ingalaterratik hainbat gari anega ekarri zituela ere badakigu. Eta azkenik, Bartzelona ezagutzeaz gain, Juan de la Canal Gaztela, Frantzia eta Ingalaterrako hainbat portutan egona zen¹⁴⁶. Badiako beste biztanleen dinamika ildo beretik zihoan; are gehiago, Erreteriak bere jarduerarik garrantzitsuenak itsasoari begira garatu zituen eta horregatik XV. mendearen bigarren erdialdetik aurrera bertako auzotarrak Europa guztian zehar ikusteko parada izango dugu. Ondorioz, guztiz logikoa zen lehenago ala beranduago San Pedroko biztanleak mugimendu guzti horretan txertzea.

Auzian zehar aipatutakoez gain, garaiko dokumentazioan beste hainbat adibide ikus daitezke. Eredugarrienetako bat 1493an Amador Cotilloskoa sanpedrotarrak Donibane Lohitzuneko auzotar Juanicot Ansogarlokoarekin izan zuen auzia dugu. Hau ez da arrantzaren inguruan planteatzen, merkatal garraioaren baitan baizik:

«...dicho Juanycot de Ansogarlo, parte adversa, le auía afleytado vna su nao e carabela llamada Santa Clara de porte e grandor de çiento e çinquenta toneles poco más o menos para yr e llevar en la dicha su nao la carga d'ella en vynos de Burdeos desde la canal e çibdad de Burdeos para el Condado de Flandres, e espeçialmente para el puerto e abra del Esclusa»¹⁴⁷.

Hasierako arrantzale jarduera xumeek, sanpedrotarrak garraiolari funtzioetara bideratu zituzten, beraz. Ondoren, XVI. mendean sartu ahala, merkataria izateari lekua egin zitzaion: hor ditugu, besteak beste, Martin Beduakoa, Pedro Igeldokoa edo Martin Trintxerkoa¹⁴⁸. San Pedoren garapen hau, gainera, ezin dugu badiako beste komunitateengandik aldentuta ikusi. Izan ere, beraien arteko elkarlanak eta harremanek hori bideratu zuten, Donostiaren eragozpenak tartean bazeuden ere.

¹⁴⁵ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, XIII au. fol. (XXVIII. galdera).

¹⁴⁶ ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1332-1, 237 at. fol.; ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, XCVI at. eta XCIX au. folk. Auzian zehar beste hainbat portu aipatzen dira, hala nola, Cádiz, Cartagena edo A Coruña.

¹⁴⁷ ARChV. Reales Ejecutorias, 64-3. Eta hauez gain, badiako hainbat gunetan atzerritarren presentzia ere azpimarragarria izango da. Ikus IRIXOA CORTÉS, Iago: «Atzerritarrak Erdi Aro amaieran...», aip. lan.; IRIJOA CORTÉS, Iago; eta MARTÍN SÁNCHEZ, David: *Erretería a inicios...*; eta IRIJOA CORTÉS, Iago; eta MARTÍN SÁNCHEZ, David: «Erretería XVI. mende hasieran...» aip. lan., 94-111 orr.

¹⁴⁸ GOIENETXE PATRÓN, Ramón, aip. lan.; IRIXOA CORTÉS, Iago: *Pasaia: hastapenak...*, aip. lan.; UNSAIN AZPIROZ, José María: *Pasaia: Iraganaren oroigarria, etorkizunari begira. Memoria histórica y perspectivas de futuro*, Untzi Museoa, Donostia, 1999.

ERANSKIN DOKUMENTALA

1

1442, maiatzak 3, osteguna. Salbio.

Donostiako udalbatzaren lursail lagapena, Juan de la Canal eta Elbira Barrenetxeakoa senar-emazteei.

ARChV. Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, 609 au.- at. folk.

En el nombre de Dios e de Santa María, Amén. Sepan quantos esta carta vieren cómo nos, Pero Myguell de Oyanguren, alcalde hordenario en la dicha vylla de San Sabastyán en este año presente, e Pero Myguel de Aluis, procurador e síndico del conçejo, alcaldes, preboste, jurados, regidores e omes buenos de la dicha villa, por mandado e poderío que tenemos del dicho conçejo, otorgamos e conosçemos que damos e donamos a vos, Juan de la Canal e Eluyra de Varrenechea, vuestra muger, moradores en el Pasaje, besynos de la dicha vylla de San Sabastyán que presentes estades, vna plaça e huerta, tierra e solar de faser casa çerca el dicho Pasaje, de anchor de ocho codos, es a saber çerca la casa de Martycot de Noguier, avitante en el dicho Pasaje. E más que entre la dicha vuestra tierra plaça e la dicha casa del dicho Martycot de Noguier ayades vos e el dicho Martycot para puerto común de los dos e de las dos casas e para con todas cunplidas d'ellas, quatro codos d'anchor de tierra e de alto e baxo a la mar, segund otras casas semejantes, non enbargante qualquier daçión que del dicho puerto de antes aya seydo fecha, beyendo e entendiendo que para los dos basta a faser dicho puerto. E que la dicha tierra plaça sea de longar byaça [sic] la mar, segund las otras casas semejantes que hacia la montanna del Myral fasta el camyno que ba al dicho Pasaje por teniente a las otras casas e que el dicho camyno podades ensanchar sy quisierdes.

La qual tierra, plaça e solar de casa en nonbre a ver dicho [sic], vos damos e donamos para vos e vuestros herederos e subçesores e vos en quanto fuere la voluntad del dicho conçejo, e esta dicha daçión e donación vos auemos fecho e fasemos, como dicho es, por seruyçios e plaseres que al dicho conçejo avedes fecho e entienden que les faredes e por vos ayudar e adreçar como que sodes del conçejo de la dicha villa. Lo qual vos damos çielo e tierra con sus entradas e salidas, en que fagades en ella casa e hedyfyçio para vos e para vros herederos e subçesores con estas condiçiones seguyentes:

Primeramente, que la non podades bender ny enajenar syn liçençia del dicho conçejo.

Otrosy, que seades buenos besynos e leales para el dicho conçejo e tenydos e prestos a conplir sus ordenamyentos e mandamyentos.

Otrosy, que tengades e mantengades besyndad con el dicho conçejo e paguedes los pechos e derramas que vos él mandare pagar, segund otros semejantes vesynos de la dicha villa. E que seades tenydos, sometydos e obligados, vos e vuestros herederos e vienes, de ser juzgados por los alcaldes de la dicha villa e sumysos a su juzgado por sienpre jamás e executados por el executor de la dicha villa, segund es vsado fasta aquí.

Otrosy, con condiçión que sy la casa e hedifyçio a que al presente faredes en la dicha tierra plaça se gastare e fincaron [sic] la dicha tierra syn hedyfyçio e hermada por fuego o en otra manera, que fynque el señorío e propiedad de la dicha plaça para el dicho conçejo syn contradición vuestra ny de otra persona alguna, segund fasta aquí ha seydo.

Otrosy, con condiçión que de oy adelante, dentro anno e día, fagades e hedyfiquedes casa dentro anno e día en la dicha plaça.

E nos, los dichos Juan e Aluyra, su muger, otorgamos e conosçemos que tomamos e resçibymos del dicho conçejo de la dicha villa, alcalde e procurador suyo en su nonbre, la dicha tyerra, plaça e puerto como dicho es en las cargas e condyçiones sobredichas e con cada vna d'ellas, las cuales cargas // ^{609 at.} e condiçiones e cada vna d'ellas otorgamos e prometemos e nos obligamos e sometemos de las tener e guardar e conplir agora e en todo tienpo e de no yr ny benyr ny faser yr ny benyr contra ellos ny contra alguna d'ellas en tienpo alguno, so obligación de nos e de todos nuestros bienes muebles e rayses, avydos e por aver, por do quier que sean e cada vno d'ellos por sy por lo todo, que obligamos a esto de presente.

E nos, los dichos alcalde e procurador, prometemos e otorgamos de no bos quitar ny desposeer ny tirar la dicha plaça e logar de faser casa e puerto en tienpo alguno, bos guardando las dichas condiçiones. E para ello obligamos los vyenes del dicho conçejo, avydos

e por aver, por do quier que sean. E porque esto es verdad e sea fyrm e no benga en dubda, otorgamos esta carta ante el escryvano público juso escripto, al qual requerymos e rogamos que la fysyese e sygnase de su sygno.

Que fue fecha e otorgada esta dicha carta en el logar llamado el Sableo, çerca el dicho Pasaje, jueves, tres dyas del mes de mayo ano del Nasçimyento del nuestro Saluador Ihu Xpo de myll e quatroçientos e quarenta e dos años.

Testygos que fueron presentes, llamados e rogados: Domyngo de Camargo e Estevan d'Oyanguren e Nycolás Ochoa d'Aldamar, platero, e Nycolás de Cornos e Juan d'Orena e Pedro de Samatet, vesynos de la dicha villa de San Sabastyán, e otros. E yo, Juan Martynes, escryvano público en la dicha villa de San Sabastyán que en vno con los dichos testygos fue presente a todo lo que dicho es, por ende, por otorgamyento e mandando [sic] de los dichos alcalde e procurador e a pedymyento e requesyçión de los dichos Juan e Eluyra su muger, fyz e escryvi esta dicha carta con my mano propia e por ende pusy [sic] aquí este myo acostunbrado sygno en testymonio de verdad. E non enpesca do ba raydo, do dyz «Martycot». Iohan Martynes. No enpesca do ba escripto sobreraydo, do diz «Martycot».

2

1484, urriak 24. Pasai San Pedro.

Donostiako udalbatzak eginiko lursail-salmenta, sanpedrotarren izenean ari den Juan Santanderkoa sanpedrotarrari.

ARChV. Pleitos Civiles, Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, XVI au.-XXIII au. folk.

En el nombre de Dios e de Santa María, Amén. Sepan quantos esta carta de vendita e compra vieren cómo nos, Martín Peres de Lascoayn e Domingo Lopes de Hernialde, alcaldes hordinarios que somos de la vylla de San Sebastian e su término e juredición este presente anno, e Miguel Ochoa de Olaçaval, jurado mayor fiel del conçejo de la dicha villa este dicho anno, por nos e en nonbre e como procuradores que somos del dicho conçejo, alcaldes, preboste jurados, regidores ofiçiales e omes buenos de la dicha vylla de San Sebastián, segund todo ello paresçe por carta de poder que çerca del caso tenemos escripta en papel e sellada con el sello del dicho conçejo e sygnada de escryvano público, su thenor de la qual es este que se sygue:

[1484, ekainak, 6. Donostiako udalbatzaren ahalordea]¹⁴⁹

Por ende nos, los susodichos Martín Peres e Domingo Lopes, alcaldes, e Miguel Ochoa d'Olaçaval, jurado mayor, por virtud, fuerça e vygor del dicho poder que de suso ba incorporado, por voz e en nombre del dicho conçejo e nuestro, otorgamos e conosçemos por esta presente carta e por lo que en ella contenido, que abemos vendido e vendemos a vos, Juan de Santander, mayor de días, por voz e en voz e en nombre de los vezinos avytantes en el lugar del Pasaje, vezindad de la dicha vylla, e para vos e para [sic] vnas tyerras qu'el dicho conçejo ha e tyene junto con el dicho Pasaje por parte de azia montana, començando e tomando fasta adentro del seto e mançanal de Esteban de [txuriz], dicho sobrenonbre «Alçate», fasta arriba a la montana fasta el mojón que por nos ha seydo mandado poner e dende como sygue la montana por lo más alto fasta el otro mojón e dende fasta al otro mojón que está como a media subyda e dende del dicho terçero mojon fasta el quarto mojón que está e desta-//^{XVIII at.} ja fasta dar e juntar con la orilla de la mar, todo quanto es en medio, al dicho conçejo partenesciente e en medio de los dichos mojones, del çielo fasta los abysmos e de los abysmos fasta el çielo, la qual dicha vendita de las dichas tierras dentro los dichos mojones vos avemos fecho e fazemos a vos, el dicho Juan de Santander, por la suma e quantya de çinquenta florines de oro, buenos e de justo peso, de cunno del rey nuestro senyor que yo el dicho Myguel Ochoa, jurado mayor vendedor otorgo aver resçebydo de vos, el dicho Juan de Santander, e pasaron del vuestro poder al nuestro, de manera que vos no fincó ni finca cosa alguna de la dicha suma por dar al dicho conçejo nin a mí en su nombre por resçebyr.

¹⁴⁹ Eskritura honetarako, ikus: LARRAÑAGA ZULUETA, M.; eta LEMA PUEYO, J. A., aip. lan. 62 dok.

Çerca de lo qual nos, los dichos Martín Peres e Domingo, alcaldes, e Miguel Ochoa, jurado, en voz del dicho conçejo e nuestra, renunçiamos a la ley e exebçión del mal enganno del aver no vysto nin contado non resçebydo, non pagado e las dos leys del fuero e del derecho: la vna ley en que diz qu'el escriuano e testigos presentes, escriptos en la carta, deben ver fazer la paga en dineros o en oro o en plata o en otra qualquier cosa que la quybala, e la otra ley e derecho en que diz que fasta dos annos es ome tenido de mostrar e probar la paga que fiziere saluo si aquello o aquellos que la paga resçiba renunçia estas leys. Las cuales renunçiamos e partymos de nos e de nuestro fabor e ayuda e del dicho conçejo en todo e por todo, segund que en ellas e en cada vna d'ellas se contiene.

E desde oy día en adelante que esta carta es fecha e por nos otorgada, partimos e quitamos al dicho conçejo, e nos desapoderamos de sennorio e propiedad, aççión o demanda e posesión *vel casy* de todas las dichas tierras, de cada vna cosa e parte d'ellas qu'el dicho conçejo tenía e le pertenesçia en ellas e en cada vna cosa e parte d'ella, e lo damos por nos e en nombre del dicho conçejo exçedemos e traspasamos en vos, el dicho Juan de Santander, conprador, por tytulo de herençia o por otro qualquier título que sea oneroso o lucratibo o bispo (?), con todos los derechos e aççiones vtyles e directos, reales e personales e mistos que a nos o a qual-// ^{XIX au.} quier de nos e al dicho conçejo pertenesçe e pertenesçer puede, en qualquier manera o por qualquier razón que sea açerca de lo susodicho e qualquier cosa e parte d'ello, e por esta carta e por ella vos damos e entregamos aposesyón [sic] real e corporal, çeuill e natural de todo lo susodicho e de toda cosa e parte d'ella e lo çedemos e traspasamos en vos, el sobredicho conprador, e vos damos e otorgamos poder conplido segund que mejor podemos e debemos, asy de fecho como de derecho, para que por vos mismos o por otra qualquier persona en vuestro nombre, por vuestra propia avtoridad, sin liçençia de juez o de alcalde e sin pena nin calonia alguna, podades prender e prendades corporalmente e podades entrar e tomar e contynuar por lo sobredicho todas las dichas tierras e cada vna cosa e parte d'ellas e la tenençia e posesyón *vel casy*, corporal, real, çevyl e natural e sennorio de todo lo sobredicho e de cada vna cosa e parte d'ello como dicho es, non enbargante qualquier enbargo o resistençia que de fecho o de derecho que por nos o por otras qualesquier personas en nonbre del dicho conçejo o por nos vos fuere fecha.

E para que vos, el dicho conprador, o quien vos quisyerdes, podáys entrar e tomar e ocupar e resçebyr e recabdar e arrendar e vsar e donar e vender e enpennar, trocar e cambiar e baratar e enajenar todas las sobredichas tierras e cada vna cosa e parte d'ellas a todas vuestras libres boluntades, como quisyerdes e por vyen tovyerdes, liberalmente, asy como de vuestras cosas propias, libres e quitas, las más libres e desenbargadas que oy día avedes e podierdes aver, para agora e para siempre jamás las ayades syn molesta [sic] e perturbaçión e contradición e syn molesta alguna, en voz del dicho conçejo otorgamos e conosçemos e obligamos de aver por firme e baledera esta obligaçión e estipulaçión solepne e de la aver por firme para en todo tienpo e sienpre jamás e rata, estable e valedera esa dicha vendida que asy vos fazemos de la que sobredicha es tierra [sic] e cada cosa e parte d'ella, e de non yr nin venir nin faser nin venir contra ella nin contra cosa alguna nin parte d'ella, avnque digamos e digan que en esta dicha vendida que ayamos // ^{XIX at.} e ovyésemos resçibydo enganno en todo lo sobredicho o en qualquier cosa o parte d'ello e que balía más de los çinquenta florines de oro e más e allende de la meytad del justo presçio, porque la verdad es que non somos çiertos e sabydores que todo lo que asy vos vendemos e avemos vendido por los dichos çinquenta florines que por ello distes e pagastes vos, el sobredicho conprador, a mí, el dicho Miguel Ochoa, bale mucho más. Pero caso que más balga, por los buenos e leales seruiçios que abéys fecho e cada día fazedes al dicho conçejo, de la tal demasya en quanta quier suma que sea, vos fasemos donaçión e la çedemos e traspasamos en vos, el sobredicho conprador, y en vuestros herederos. E la dicha çeçión e donaçión que asy fazemos por nos e en nombre del dicho conçejo, prometemos de nunca contradesy nin rebocar; e si la contradixiéremos nos u otro por nosotros en nonbre del dicho conçejo o contra ello fuéremos o veniéremos o fizieren yr o venir, queremos (que) ni seamos nin sean oydos nin resçebydos en juysyo nin fuera d'él e que non podamos nin puedan desyr nin alegar que los tales seruiçios no han yntervenido nin ser verdaderos.

Otrosí, obligamos a nos e al dicho conçejo e a sus bienes, rentas e molumentos, ganadas e por ganar, presentes e por venir, las que oy día ha e las que abrá de aquí adelante, de vos faser sana, çierta e de paz e libre e quita e desenbargada esta dicha vendida que vos asy fazemos en la manera que dicha es, asy çerca la propiedad e sennorio como çerca de la posesyón *vel casy* de todo lo que sobredicho es e cada cosa e parte d'ello. En tal manera que vos, el dicho conprador, e los dichos vuestros herederos e subçesores, presentes e por venir,

asy vniversales como syngulares e particulares, por qualquier tytulo oneroso o lacratybo o misto ayades e tengades o los que de vos o d'ellos obieren cabsa syn moleste [sic] o perturbación nin contradición, envargo alguno de qualquier persona o personas de qualquier ley o estado o condición o preheminiencia o dignidad, avnque sea real // ^{XX au.} o conçejo o cabyldo o monesterio, eclesiástyco como seglar, que vos lo contrariare en todo o en qualquier cosa o parte d'ello, de fecho e de derecho, asy en juysyo como fuera d'él, por qualquier cabsa o razón que sea, del rey o de la reyna nuestros sennores en fuero. E sy contra ello fuere movydo, que nos, el dicho conçejo, tomaremos el plito e la voz por cada vno de vos o los dichos vuestros herederos o subçesores e vos sanaremos e sanearán a vos o a ellos o a qualquier de vos o d'ellos a paz e a saluo e syn dapnno en todo tienpo e ora a los que fueren o vos fuere lo tal movydo, faziendo saber al dicho conçejo de tienpo que lo tal vos será movydo en qualquier punto e estado del plito qu'el dicho conçejo vos sea tenido de vos sacar a paz e a saluo e de vos faser buena esta dicha vendida a su propia costa e misión, so pena de vos pagar toda la dicha suma de los dichos çinquenta florines d'oro, lo prinçipal con el doblo, con más todas las costas, dannos e menoscabos que sobre la dicha razón se vos recresçiere a vos, el dicho conprador, o a vuestros herederos, con los mejoramientos que en la dicha tierra pusierdes e se fallaren aver puesto en pena e en nonbre de pena, pagada o non pagada, que todavya el dicho conçejo e nos seamos tenidos e obligados a vos faser buena e sana e salua e de paz esta dicha vendida e quantas vezes non cunpliere el dicho conçejo lo que dicho es, que tantas vezes yncurra en la dicha pena para vos, el dicho conprador, e para vuestros herederos e que non podamos nin puedan desir nos ni otros en nonbre del dicho conçejo que no somos ni son tenidos al saneamiento d'esta dicha vendida.

Para lo qual asy tener, guardar e conplir e pagar obligamos a los bienes e rentas, muebles e rayzes, avydos e por aver, presentes e futuros del dicho conçejo, do quier e en qualquier lugar que los ha o obierdes aquí adelante. E sy lo asy non tovyéremos nos, el dicho conçejo, todo quanto susodicho es en esta carta es e será contenido por esta carta e en ella, por nos e en nonbre del dicho conçejo, rogamos e pedimos e damos poder conplido, espeçialmente a todos // ^{XX at.} e qualesquier alcaldes e alguaziles e merinos e prebostes e otras qualesquier justiçias e ofiçiales de la Corte del rey e reyna nuestros sennores e de todas las çibdades e vyllas e lugares de los sus reynos e sennoríos a la juredición de los quales e de cada vno d'ellos sometemos al dicho conçejo e a sus bienes e rentas e a nos de cunplir e responder de drecho sobre esta razón syn declinatoria alguna a vos, el dicho conprador, e a los que de vos ovyeren cabsa avnque ante los tales juezes no seamos nin sea fallado el dicho conçejo ni sus ofiçiales.

E renunçiamos nuestro e suyo propio fuero espresamente ante quien e quales esta carta paresçiere e fuere pedido su conplimiento para que por virtud d'ella costringan e apremien al dicho conçejo por todas las rigores del derecho, los más rigurosos que ser puedan, fasta que a nos, el dicho conçejo lo fagan tener e guardar e conplir e pagar todo quanto dicho en esta carta es contenido e fagan e manden faser entrega e execución en los bienes del dicho conçejo para la dicha pena e ynterese, sin guardar en la esecución orden alguna de derecho, executado primeramente en bienes muebles o en los rayzes, como quisiere e por vyen tovyere, e syn guardar en la vençión d'ellos horden alguna de subastación nin de derecho e los vendan e rematen luego a buen preçio o a malo a pro de vos, el dicho conprador, e de vuestros herederos e danno del dicho conçejo, sin ser venados e syn término e plazo alguno que sea de fecho ni de derecho. E de los maravedis e preçio que balieren, que entreguen e fagan pago a vos, el dicho conprador, o a los que de vos ovyeren cabsa de la dicha pena e ynterese, quantas vezes en ello ouiere caydo el dicho conçejo, en vno con todas las costas, dapnnos e menoscabos que sobre la dicha razón se vos recresçieren e de todos los hedifiçios e labores e mejoramientos que huvyéredes fecho e puesto en la dicha tierra o en qualquier parte d'ella, vien asy y a tan conplidamente // ^{XXI au.} como sy las dichas justiçias o qualquier de nos lo ovyesen asy juzgado e sentençiado por juyzio e sentençia difinityva contra el dicho conçejo e a su pedimiento e consentymiento e la tal sentençia fuese pasada en cosa juzgada. E vos, el dicho conprador, o los que de vos ouieren cabsa, sean en todo ello asy creydos en sus palabras llanas çerca de las dichas labores e mejoramientos que en la dicha tierra ovyeren fecho de balor e estimación d'ellos e de los dapnnos e costas e menoscabos que a vos, el dicho conprador, o a los que de vos ovyeren cabsa les ovyeren recresçido e venido sobre la dicha razón e de cómo el dicho conçejo cayó en la pena e quantas vezes que no sea neçesaria otra pena nin ynformación alguna nin otro acto judicial. La qual pena declarada en nuestra presençia en nonbre del dicho conçejo e en nuestra absençia o suya del dicho conçejo, las tales justiçias e cada vna d'ellas manden faser entrega e execución en venta e remate a toda

vuestra libre voluntad, syn atender ni guardar vso ni costunbre ni horden de solepnidad alguna de las que ponen los fueros e derechos e hordenamiento, asy çerca de la execuçión como çerca del remate.

E desde agora por nos, en el dicho nonbre, avemos por firme, racto e grato, estable e valederos todo lo que por las dichas justiçias o porque qualquier d'ellas fuere fecho e juzgado en la dicha razón o aquel o aquellos que los dichos bienes del dicho conçejo conprare, obligamos al dicho conçejo e a todos sus bienes, rentas e molumentos de gelos fazer çiertos e sanos. Renunçiamos e partimos de nos e del dicho conçejo e de su favor e ayuda e nuestra que non podamos nin puedan desyr nin alegar cosa alguna contra ello nin provenir contra la tal vençión que asy fuere fecha de los tales bienes executados avnque sean vendidos por menos de la meytad del justo preçio.

E desde agora para entonçes fazemos la tal maysía [sic] por nos e en el dicho nonbre sy la y ha quier sea, grande o en mediana o pequenna que aya // ^{XXI at.} donaçión pura e mera e non rebocable que es dicha entre biuos a los tales conprador o conpradores e subçesores d'ellos e de cada vno d'ellos; e renunçiamos e partimos de nos e de nuestro favor e ayuda e del dicho conçejo toda exeçión de dolo e mal enganno que contra este dicho contrabto de venta e compra e contra lo en él contenido pudiese ser dicho e alegado e nos partenesçiese a nos o al dicho conçejo, en qualquier manera e por qualquier razón que sea, que no podamos nos ni otros por nos ni en nonbre del dicho conçejo dezir ny alegar que fuymos engannados nin ynduzir [sic] por vos, el sobredicho conprador, ni por otras personas algunas para el fazer e otorgar d'esta dicha carta de vençión. E la tal vençión e remate de los tales vyenes, en caso que algund enganno ovyesse ynterbenido o diese cabsa a este contrabto o ynduiçiese en él, avnque todos juntamente no baliesen, nos, por nos e en nonbre del dicho conçejo, lo renunçiamos e queremos e es nuestra voluntad que todavya por nos e en nonbre del dicho conçejo este contrabto sea firme e valedero, bien asy como sy nunca ynterbeniera en él el dicho enganno e dolo.

E otrosy, renunçiamos e partimos e partimos [sic] por nos e en nonbre del dicho conçejo toda ynpindeçia e toda ynturbación e todo derecho o non escripto, asy canónycos como çebyll e municiपाल e todas leys, asy de partidas como de fueros e derechos e hordenamientos, e toda costunbre e vso e estyllo e firmeza que çerca este dicho contrabto e de lo en él contenido e cada cosa e parte d'ello nos pudiésemos ayudarnos o el dicho conçejo, e en espeçial renunçiamos por nos e en nonbre del dicho conçejo la ley e derecho en que diz qu'el que vende su cosa por menos de la meytad del justo preçio de la cosa vendida fasta quatro años, avnque la tal venta se faga por almoneda pública.

E otrosy, por nos e en el dicho nonbre, renunçiamos la ley del derecho // ^{XXII r.º} en que dize que sy el conprador fuere condepnado por ynjuria o por ynprudencia del juez, qu'el vendedor non es tenido por ende; la ley en que diz que quando el conprador compra a sabiendas la cosa agena, qu'el bendedor non es tenido en gela fazer sana; e la ley en que dize qu'el conprador pierde el preçio que da por la cosa que compra agena a sabiendas; e la ley en que dize que sy el conprador es vençido sobre la cosa conprada, por su culpa por non alegar de su derecho e por avene(n)çia o yguala, qu'el bendedor no es tenuto gela fazer sana; e la ley en que dize que quando alguno promete de estar por el juramento que otro faze, que lo pueda rebocar antes que declare su voluntad; e la ley que dize que después de fecha la tal declaración por virtud del dicho juramento debe ser reduzida al albedrío de buen barón; e la ley que dize qu'el dolo futuro non puede ser renunçiado; e la ley *sertys condicionalibus digestys de verbum obligationibus*; e la ley en que dize que ninguno puede renunçiar por renunçación que faga el derecho que no sabe perteneçerle; e la ley que dize qu'el que se somete a juridiçión estranna que antes del plito contestado se puede repentyr e declinarla e qualquier avxilio e exeçión e benefiçio de restituçión *yn yntegrum* e qualquier ofiçio de juez e prevyllejo e derecho común e derecho espeçial, la cláusula general en qualquier manera que sea o puede ser devydo a nos e al dicho conçejo para poder faser e rebocar e ynpugnar este dicho contrabto o yr e benir contra él o contra qualquier cosa o parte de lo en él contenido a nos, por nos e en nonbre del dicho conçejo, seyendo çiertos e sabydores de las dichas leys, fueros e derechos e de cada vno d'ellos nos podía seguir a nos e al dicho conçejo las renunçiamos; e todas las otras leys, fueros e derechos de que nos pudiésemos ayudar para yr o venir contra lo susodicho, porque es nuestra voluntad que syn enbargo de las tales e de cada vna o qualquier d'ellas nos, el dicho conçejo, seamos tenidos e obligados a tener // ^{XXII at.} e guardar e conplir todo lo contenido en esta dicha carta e cada cosa e parte d'ello. E sy alguna dubda recresçiere o paresçiere en este dicho contrato por las palabras en él contenidas o por alguna d'ellas ser oscuras e mostrar por tal razón de contrariedad e de renunçiar o por otra qualquier cabsa o

razón lo sobredicho, conoscan o yncurran gente o partycularmente en las tales palabras sean ynterpretadas contra nos, el dicho conçejo, e sus bienes e rentas, avnque la tal ynterpretación paresca ser contraria contra la tal propia sygnificación de las tales palabras. E espresamente renunçiamos por nos e en el dicho nonbre la ley e derecho que diz que general renunçiaçión no bala.

La qual dicha vendida vos fazemos con condiçión que vos, los dichos conpradores ni los que de vos obieren cabsa, non podades nin puedan fazer en las dichas tierras ni en parte alguna d'ellas casas nin fortalezas, nin las podades vender ni donar ni enagenar a yglesia nin a monesterios nin a personas algunas de reliçión, saluo a personas seglares e vesynos de la dicha vylla e non de fuera parte d'ella.

E yo el sobredicho conprador, otorgo aver resçebydo de vos, los sobredichos vendedores en vuestro nombre e del dicho conçejo, las dichas tierras con las susodichas condiçiones e con cada vna d'ellas.

E porque esto sea firme, en dubda non venga, nos, los sobredichos bendedores, en nuestro nonbre e del dicho conçejo, yo, el dicho conprador, por mí e en nombre e vos de los vesynos abyntantes en el dicho logar del Pasaje, otorgamos esta dicha carta e lo contenido en ella ant'el escrivano yusoescrito, al qual rogamos e requerymos que las escrivyese o fiziese escrivyr e la sygnase con su sygno e a los presentes que d'ello fuesen testigos. E a mayor complimiento nos, los dichos vendedores, la mandamos sellar con el sello del dicho conçejo.

Que fue fecha e otorgada en el dicho logar del Pasaje, // ^{XXIII} au. término e jurediçión de la dicha vylla, a veynte e quatro días del mes de otubre, anno del Nasçimiento del nuestro Saluador Ihu Xpo de mill e quatroçientos e ochenta e quatro años.

Testigos que fueron presentes al otorgar d'esta dicha carta e que por tales testigos se otorgaron: don Pero Lopes d'Echaçarreta, clérigo, e Martyn de Ronçesvalles, senor de la casa de Casares, e Iohanes de Ronçesvalles e Juan de Goarnyzo, çinturero, e Martin de Aluis, sastre, vezinos de la dicha vylla de San Sebastian.

Ba escripto entre renglones o diz «la tal mal sia» e en otro lugar escripto entre renglones o diz «qu'el conprador» non enpezca, ca yo, el escriuano yuso escrito lo hemendé corriendo.

E yo, el sobredicho Juan Sanches de Sorola, escriuano e notario público susodicho que en vno con los dichos testigos fuy presente al otorgar d'esta dicha carta, por ende, de otorgamiento de los sobredichos alcaldes e Miguel Ochoa, jurado, a pedimiento del dicho Juan de Santander fiz escreuir esta carta en la manera en ella contenida. En fee e testimonio de lo qual puse aquí este mio acostunbrado sygno en testimonio de verdad. Juan Sanches.

3

1492, irailak 9. Zaragoza.

Errege Katolikoan probisioa Gipuzkoako korrejidore Juan de Riverari, San Pedroko biztanle Gartxiot Moranekoa atxilotu dezan eta Donostiako probestutzaren bahitura egin dezan.

AGS. RGS. 1492-IX, 133 fol.

Villa de San Sabastián. Que ponga en secretaçión la prebostad de San Sabastián.

Don Fernando e donna Ysabel, etc. A vos, don Juan de Ribera, del nuestro Consejo e nuestro corregidor de la Prouinçia de Guipuscoa, salud e graçia.

Sepades que Viçente d'Elduayen, en nonbre e como procurador de la villa de Sant Sauastián, nos fizo relaçión por su petiçión que ante nos en el nuestro Consejo presentó, desiendo que en el lugar del Pasaje, yendo los enbaxadores yngheses del serenísimo rey de Ynglaterra que a nuestra Corte venieron, dis que Garçiot de Morán, veçino del dicho logar del Pasaje, con otros veçinos del dicho logar, dis que ynjurieron a los dichos enbaxadores, asy de fecho como de palabra, maltratándolos e avn tomando armas contra ellos e los ençerraron en su posada, e synon fuera por las personas que allá se fallaron los matara(n).

Sobre lo qual dis que los alcaldes e regidores de la dicha villa de San Sabastián, a pedimiento de los enbaxadores, dis que fueron al dicho logar del Pasaje a faser la pesquisa de cómo auía pasado lo sobredicho e dis que fallaron culpante a los dichos Garçiot e a su muger e a otros çiertos veçinos del dicho logar.

E entre tanto que se fasía la pesquisa, el dicho Garçiot e su muger se absentaron de la dicha villa e non pudieron ser avidos para los prender, e dis que los dichos alcaldes e regidores prometieron a los dichos enbaxadores que luego le(s) sería fecho cunplimiento de justiçia. E aviendo que antes que se partiesen, tornaron a escriuir a los dichos alcaldes que sy no les fasian conplimiento de justiçia se quexarían d'ellos ante nos.

Después de lo qual dis que Martín Peres de Oquendo, alcalde de la dicha villa de San Sabastian, dis que prendió al dicho Garçiot e trayéndolo preso para la dicha villa de San Sauastián, en la calle pública de la dicha villa, dis que acudió ende Miguell Martines d'Engomes, preuoste de la dicha villa de San Sauastián, e de fecho dis que ynjurio al dicho Martín Peres, alcalde, desiéndole muchas palabras feas e ynjuriosas e que le quitó el preso que ansy leuaua e le echó mano de los cauellos e dis que le remató e dio çiertas punnadas en la cara como sy fuera absoluto sennor de la tierra, syn temor de nuestra justiçia. E el dicho Martin Peres, alcalde, viendo lo susodicho, dis que suspendió al dicho preuoste del ofiçio de preuostad, en respuesta de lo qual, dis qu'el dicho preuoste dixo algunas palabras feas contra el alcalde, en menospreçio e vituperio // ^{at.} de nuestra justiçia, segund todo dixo que pasara por çiertos testimonios que ante nos en el nuestro Consejo presentaua.

E nos suplicó e pidió por merçed en el dicho nonbre que sobr'ello proueyésemos de remedio con justiçia, mandando castigar los tales delictos, porque sy tales delictos quedasen syn pugnición e castigo, sería dar atreuimiento a que otros se atreuiesen contra la nuestra justiçia e como la nuestra merçed fuese.

Sobre lo qual presentaron ante nos çierta pesquisa e vista en el nuestro Consejo, porque por ella pareççio lo susodicho ser asy, fue acordado que deuíamos mandar llamar ante nos al nuestro Consejo al dicho preuoste para que diese rasón de lo contenido en la dicha pesquisa e nos tovimoslo por bien, porque vos mandamos que vayades a la dicha villa e a otras qualesquier partes donde fuere nesçesario e pongáys en secretaçión, en poder de vna buena persona, llana e abonada, el dicho ofiçio de preuostad para que lo tenga e vse e exerça fasta que por nos sea visto e determinado lo que se deue faser. E mandamos al dicho preuoste que non vse del dicho ofiçio syn nuestra liçençia e mandado so aquellas penas en que caen los que vsan de ofiçios públicos non teniendo poder ni facultad para ello. E prendáys el cuerpo al dicho Garçiot de Moran e preso e a buen recabdo a su costa, lo enbiad ante nos al nuestro Consejo e lo entregad a quien ellos mandaren.

Para lo qual todo que dicho es, con sus ynçidençias e dependençias, anxidades e conexidades, vos damos poder conplido por esta nuestra carta e sy para lo asy faser e conplir e esecutar, menester ouierdes fauor e ayuda, por esta nuestra carta mandamos a todos los conçejos, corregidores, alcaldes, preuostes, merinos e otras justiçias qualesquier, asy de la Prouinçia de Guipuscoa como de todas las otras çibades e villas e logares de nuestros regnos e sennoríos, que vos lo den e fagan dar e que en ello ni en parte d'ello nin lo en contrario alguno vos non pongan ni consyentan poner, e los vnos ni los otros non fagades ende al por alguna manera, so pena de la nuestra merçed e de dies mill maravedís para la nuestra Cámara. E demás, mandamos al ome que vos esta nuestra carta (*mostrare*), do quier que nos seamos, del día que vos enplasare fasta quince días primeros siguientes, so la dicha pena so la qual mandamos a qualquier escriuano público que para esto fuere llamado, que dende al que vos la mostrare testimonio sygnado con su sygno porque nos sepamos como se cunple nuestro mandado.

Dada en la çibdad de Çaragoça a nueve días del mes de setiembre, anno del Nasçimiento de nuestro Saluador Ihu Xpo de mill e quatroçientos e noventa e dos annos. Yo, el rey. Yo, la reyna. Yo, Juan de la Parra, secretario del rey e de la reyna nuestros sennores, la fise escreuir por su mandado. Don Aluaro. Iohanes doctor. Andreas dottor. Antonius doctor.

1492, azaroak 9. Santa Ana udal etxea (Donostia).

Donostiako udalbatzak Domingo Cotilloskoa mariñel sanpedrotarrari eginiko berrespena, aurretik El Real izeneko lekuan eman zioten lursailaren dohaintzarena.

AHPZ. Duques de Híjar, P/1-147-2-41. Pergaminoa, plakazko zigilu zintzilikatuarekin.

En el nonbre de Dios e de Santa María, Amén. Sepan quantos esta carta de daçión e donaçión vieren cómo nos, el conçejo, alcaldes, preboste, jurados, regidores, ofiçiales e omes buenos de la villa de San Savastián que estamos juntos e congregados a nuestro conçejo e regimiento en la nuestra casa conçeigill de sennora Sant Ana a canpana tannyda, segund que lo abemos de vso e de costunbre de nos asy juntar e congregar por cosas que cunplen al serçiio de Dyos e del rey e reyna nuestros sennores e prouecho como de la dicha villa e pueblo e comunidad e va[...], espeçialmente estando presentes en el dicho conçejo e regimiento Martín Peres d'Oquendo e Martín Lopes d'Amesqueta, alcaldes hordinarios en la dicha villa e su jurdyçión [sic] este presente anno, e Saubad d'Areyçmendy e Juan Bono de Jaymar, jurados mayores, e Pedro de Villarreal e Pedro de Villabiçiosa e Arnaut Juan de Yurreta e Lope d'Arraçayn e Juango d'Yllunbe, regidores sus aconpannados este presente anno, por nos e en boz e en nonbre del dicho conçejo otorgamos e conosçemos que por quanto en çierto tienpo pasado por el dicho conçejo vos fue fecha merçed e donaçión a vos, Domingo de Cotillos, marinero, morador en el Pasaje vezindad de la dycha villa, de vn pedaço de tierra argomal que es en juridyçión de la dicha villa, çerca del dicho lugar del Pasaje, en el logar llamado el Real, que ha por linderos de la vna parte las tierras de Esteban de Gayangos e de la otra parte las tierras de nos, el dicho conçejo, e de la casa de Trencher e de Samated e de Graçia Peres de Oquendo e de la madre de Andriv, para que en la dicha tierra vos e vuestra voz podyésedes faser heredad, vinna o mançanal o dexarlo creçer monte e chara o lo que quiesierdes, fasiendo como de vuestra costa propia.

La qual dicha donaçión del dicho conçejo paresçe que vos la ovo asy fecho e feso por çiertos e sennalados seruiçios que asy fegistes al dicho conçejo, espeçialmente en çierta presyón e detenimiento que en vuestra persona fisieron los conçejos de la Villa Nueva e Tierra de Oyarçun sobre la juridyçión e agua del Pasaje, juridyçión de la dicha villa, en la qual dicha presión por mandamiento del dicho conçejo e por conserbaçión de su drecho vos detuvistes e fesistes adsente de vuestra casa mucho tienpo e tanto quanto fue la boluntad del dicho conçejo, e cunplíades estudyésedes en el dicho detenimiento, fasiendo segund que fesistes muchas costas e reçeuiestes muchos dannos, e vos dyeron su carta de donaçión sellada con el sello del dicho conçejo e sygnada del escriuano fiel que por tienpo hera del dicho conçejo, por cuya virtud paresçe que preendystes e tomastes la tenençia e poseçión de la dicha tierra e después en acá la abéis asy tenido e poseydo e oy día la tenés e posees.

Por ende e porque después nos abes fecho relaçión que la dicha carta que asy segund dicho es teníades del dicho conçejo se vos es perdyda trayéndola de vn lugar a otro quanto la guerra de con los françeses o en el inçendyo e quema de la dicha villa o de otra manera, e por seguridad vuestra e de vuestros herederos e de los que con buestra voluntad vbieren la dicha tierra, nos pedystes nuestra carta confirmatoria de la primera e en quanto nesçesario asy hera nuestra nueva donaçión, que para nos d'esto tal çertificar, reçeuiimos çierta informaçión e juramento vuestro. E por todo ello, fallando segund que avemos fallado averlo por la dicha petiçión e ser verdad lo de suso relatado, por ende nosotros, los dichos alcaldes, jurados e regidores susodichos, en nonbre del dicho conçejo e por nos, quanto mejor podemos e debemos, otorgamos e conosçemos que vos asy abemos confirmado e confirmamos la dicha donaçión.

E por las razones que dichas son de nuevo, a mayor conplimiento, vos asy abemos fecho e fasemos de la dicha tierra e longor e anchor e so los dichos límites que asy contiene en esta dicha carta, para que la ayades e tengades para bos e vuestros herederos e suçesores e quien vos quisieredes *in perpetum*, para syenpre jamás, e para sy quisiéredes, vos o ellos ayades poder e facultad para que en la dicha tierra podades faser e fagades plantar e plantedes mançanal o binna o verta o otra qualquier heredad que quesiéredes e dexarla para monte e podades çerrar la dicha tierra de barado, tapia o seto, como entendyéredes que bos cunple, e la dicha tierra e vos con ella, desde el dicho lugar del Pasaje ayades de aver camino, asy para con bestia como para pasar [sic] las personas por el lugar e logares donde la mejor en drecha vos veniere para yr e tornar a la dicha heredad, no hasiendo perjuysio a los veçinos çercanos. La qual dicha donaçión vos fasemos con las condyçiones siguientes:

Primeramente, que la dicha tierra non podades dar, trocar, vender nin cambiar a ninguna yglesia nin monesterio nin horden nin sennor nin sennora nin persona poderosa nin a otra persona que sea de fuera de la dicha jurdyçión [sic] nin la podáys apartar d'ella a menos de liçençia del dicho conçejo, e tengaes e mantengaes buena e leal vesindad con el dicho conçejo e paguedes los pechos e derramas que por él vos fueren asy mandados pagar por la dicha tierra.

E para que asy vos sea sana e segura la dicha donación e en ella por ninguna persona en ningund tiempo non vos sea puesto ningund embargo nin enbaraço alguno por ninguna manera, obligamos al dicho conçejo e a todos sus vienes propios e rentas que obligamos a lo de presente.

Lo qual todo asy vos damos, segund e como dicho es, para que todo ello lo ayades e tengades segund e de la manera e con las condyçiones susodichas, para en seguridad e firmesa de lo qual vos mandamos dar e damos la presente carta sellada con el sello del dicho conçejo e sygnada de escriuano fiel d'esta dicho anno.

Fecha e otorgada fue esta dicha carta en el dicho lugar, conçejo e regimiento a nueve dyas del mes de nobiembre, anno del Nasçimiento del nro Saluador Ihu Xpo de mill e quatroçientos e noventa dos annos.

Testigos que fueron presentes a todo lo que dicho es: Juan Peris de Samatet, e Juan de Segobia, veçinos d'esta villa, e Juango de Arçamendy, vesino de la villa d'Ernani. E yo, Johanes de Ronçesvalles, (*escribano*) público en la dicha villa e su jurydiçión e escriuano fiel del dicho conçejo e regimiento este present anno que en vno con los dichos testigos presente fuy a todo lo que susodicho es, e de mandamiento de los dichos alcaldes, jurados e regidores e de pidymiento del dicho Domingo de Cotillos fiz e escreuí esta dicha carta de donación en este pergamino de cuero, e por ende pusy aquí este mi sig-*(zeinua)*-no en testimonio de verdad. Juanes de Ronçesvalles (*zinpekoa*). (*zintzilikatutako zigilua*).

5

1497, otsailak, 23. Donostia

Pedro Villaviciosakoa eta Anton Gayangoskoaren atxiloketaren fedea eta lekukotza.

ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, 1330-1, XXVI au.-XXVII au. folk.

En la vylla de San Sauastyán, a veynte e tres días del mes de febrero, anno del Nasçimiento de nuestro Saluador Ihu Xpo de mill e quatroçientos e noventa e siete annos, en la calle llamada el Puyelo, entre las casas de Ramos d'Estor e Pero Martines de Çubyeta, Juan Peres de Segura, sastre, sacramentero de la dicha vylla, trabó a Pedro de Vyllavyçiosa e Antón de Gayangos, abyntantes en el lugar del Pasaje, vezindad de la dicha vylla, por cada vn braço e mano de presyón e les dixo e requirió le seguiesen a la torre e cárçel conçeçgil, por quanto el regimiento de la dicha vylla les mandava llevar a la dicha torre e cárçel a cavsa de sobre que los dichos Pedro e Antón se dizían ser e tener poder de la comunidad del dicho lugar del Pasaje e non obstante que por diversas bezes se les avya mandado por el dicho regimiento para que ovyesen de traer la carta de compra e vendida que el dicho pueblo del Pasaje tenía de la compra de las dichas huertas del dicho lugar del Pasaje, la ovyesen de // ^{XXVI at.} traer a poder del dicho regimiento, pues los çinquenta florines de oro por que avyan seydo vendidas las dichas huertas los del dicho conçejo e regimiento los tenía depositados e consygnados en poder e facultad de Cristóval d'Engómiz, bolsero del dicho regimiento del anno pasado.

A lo qual los dichos Pedro e Antón, por sí sasytsfaziendo, dixieron que ellos de presente non tenían nin estaban en tiempo de poder dar la dicha carta oreginal por no saber en poder cuyo estava, por ser el pueblo derramado e ser avsentes de sus propias casas e aver espaçio de vna legoa e estar como estauan detenidos e por ser el día de labor e las gentes del lugar del Pasaje ser trabajadores e andar los vnos a pescar e los otros ha afanar a ganar sus propias e miserables mantenencias, de manera que ningund modo ni manera en forma sería ynposible saluo alego (?) primero, e que fasta entonçes se non podían nin ellos podían notyficar nin denunciar lo susodicho para que gelo proveyesen como fuese seruiçio de Dios e se guardase la libertad de la dicha vylla, de manera que fuese descargo a los dichos Pedro e Antón. E mas dixieron que le notyficavan de cómo tenían presentada vna prouisión real de sus Altezas, dada patente por vya de seguro para todos los vezinos del dicho Pasaje, para que non pudiesen ser presos sus personas sin ser oydos e vençidos por fuero e por derecho ante quien e como devyesen por debdas çebyles en sus debydos términos.

El dicho Juan Peres de Segura, non obstante todo lo susodicho, les tomó por los braços e les llevó presos e los puso en la cárçel e torre çiega.

De todo lo qual, los susodichos Pedro e Antón, por sy e en nonbre del dicho pueblo del Pasaje, pidieron a mí, el escriuano, testimonio. Testigos: Arnaot Juan de Vrreta, agojetero, e Luys, merçero, e Juan Martines de Sarastume, mayor de días, e Martincho de Ayndoayn, vezinos de la dicha vylla de San Bastián [sic].

E yo, Juan Saez de Sorola, escrivano de Cámara del rey e de la reyna nuestros // ^{XXVII} au. señores, que Dios mantenga, e su notario público en la su Corte e en todos los sus regnos e sennorios e escriuano de los del número de la dicha vylla de San Sabastián y en vno con los dichos testigos, fuy presente a lo susodicho. Por ende, de pidimiento del dicho Pedro de Vyllavyçiosa fiz escriuir e me suscriví. E non espesca por lo que va escripto en esta plana entre renglones o diz «Juan Peres» e vorrado e senesco vna raya o diz «Pedro», ca yo lo fiz. En fe e testimonio de lo qual pusy aquí este mío acostunbrado sygno en testimonio de verdad. Juan Saez.

6

1497, maiatzak 25. Juanicot de la Canal zenaren etxeak.

Auzietan aritzeko ahalordea, Donostiako Pasaiaiko «herri, kolazio eta unibertsitateak», Tolosako auzotar Juan Martinez Antxietakoa batxillerrari, Martin Martinez Lasaokoa eta Domingo Egurtzakoa Azpeitiko auzotarrei, on Migel San Bizentekoa elizgizona, Pedro Villaviciosakoa, Esteban Burbukoa, Erramus Lizardikoa eta Anton Gaiangoskoa sanpedrotarrei eta on Martin Arantxipikoa elizgizonari.

ARChV. Pleitos Civiles. Fernando Alonso, Fenecidos, 1330-1, XXIII at.-XVI au. folk.

Sepan quantos esta carta de poder e procuraçión vyeren cómo nos, el pueblo e colaçión e vniversitydad del lugar del Pasaje de partes de la vylla de San Sauastián que estamos ayuntados a nuestra congregaçión e ayuntamiento segund que lo avemos de vso e de costunbre de nos ayuntar en semejantes casos, espeçial e nonbradamente seyendo en el dicho ayuntamiento presentes Juan de Biriaga¹⁵⁰ e Domyngo de Catillos [sic] e Estevan de Burbu e Pedro de Landriguer e Juan Martyn de Burbu e Santbat de Maduc e Pedro de Ariçavalo e Martycot de Ariçavalo e Domyngo de Cotillos, menor de días, e Jamot de Arsu e Pascoal de Alçate e Martyn d'Arzu e Bisens de Ariçavalo e Miqueo de Yheo e Lope de Liçarraga e Amiel de Olays e Pedro de Trencher e Martyn de Liçarraga e Martingor de Larrea e Domyngo de Callao e Martyn de Gayangas [sic] e Juonot de Leasael [sic] e Myguel de Maduc e Miqueo de Isasa e Andreo de Callao e Martycot de Canal e Juan de Galbay e Fernando de Hernany e Juanicot de Colongas e Estevan de Arsu e Sancho de Aranburu e Juanicot de Cotyllos e Juanes de Alçate e Pedro Carbouer e Juanycot de Gayangas [sic] e Sabastián de Anduayn e Arnaot de Vergay e Juan de Yçaguirre // ^{XXIV} au. e Bysen de Labao¹⁵¹ e Domyngo de Yrria¹⁵² e Juan de Lesaca e Martín de Laborda e Garçia de Oz e Pedro de Verrasoeta e Juanot de Ygueldo e Domingo Peres de Ribadeo e Laurens de Liçarraga e Pedro de Huyas e Esteuan de Aguirre e Juanicot d'Elaçaval e Juanot de Laba e Jamot de Larritayn e Jamot de Oz e Sans de Ribadesella e Juanot de Yerro e Pedro d'Elaçabal e Juan de Rio e Martín de Carbonera e Juan Martín de Olarayn e Juan Peres de Colardao e Juan Peres de Landriguer e Juango de Ysasa e Jamot de Sarasty e Juanot de Lerin e Juanot de Oz e Martín de Oz e Domingo de Lerin e Tomas de Baro e Ramos de Liçardi e Pedro de Talaya e Juan Peres de Muru e Juanot de Goyaz e Esteuan de Gayangus e Juan Martin de Heraso e Laurens de Bastan e Christóual de Segura e Sauastyán de Ariçavalo e Martycot de Yheroa e Juan de Ychaso e Juan de Leyça e Juango de Aguinaga e Sans de Ayet e Martín de Aynduayen e Pedro de Cornos e Juanot d'Escalante e Juan Lopes d'Escalante e Martinun d'Arzu e Juanoto de Yçaguirre e Sauastyan de Quexo e Myqueo de Darieta e Pedro de Trencher e Julian de Olays e Domingo de Aranchipy e Vernart de Arismendi e Juan de Callaberro e Andru de Ygueldo e Martin de Vayona e Pedro de Landriguer e Laurens de Liçarraga e Juanot de Liçardy e Pedro d'Arzu, menor de dias, todos vesynos que somos del dicho lugar del Pasaje, donde estamos juntos la mayor e más sana parte del dicho pueblo, faziendo por nos e por todos los otros vezinos del

¹⁵⁰ Binaga ziurrenik.

¹⁵¹ Abus?

¹⁵² Ieroa?

dicho lugar avssentes, vyen asy como sy fuesen presentes, que con nosotros se querrán aderir e aderientes, non rebocando los otros nuestros procuradores que fasta el día de oy tenemos fechos, mal [sic] antes ratyficándolos e avyendo por firme e estable e valedero a ellos e a todo lo que por ellos e por cada vno d'ellos en nuestro nonbre fuere fecho e dicho para agora e para en todo tienpo, otorgamos e conosçemos que fazemos e hordenamos e estableçemos por nuestros sufiçientes, abundantes, generales, legítimos procuradores, segund e en la mejor forma e manera que podemos e devemos de derecho, al bachiller Juan Martines de Anchieta, vesyno de Tolosa, e a Martín Martines de Lasao e a Domingo de Egurça, vesynos de Azpeytya, e don Miguel de Sant Byçente, clérigo, e Pedro de Vyllavyçiosa e Esteban de Burbu e Ramus de Liçardi e Antón de Gayangus, vesynos del dicho logar del Pasaje, e don Martín de Aranchipy, clérigo, e a cada vno d'ellos por sy, *in solidun*, // ^{XXIV at.} en tal manera que no sea mayor ni menor la condiçión de vno que la del otro ni la del otro que la del otro ni de qualquier d'ellos, mas que todos ayan ygoal condiçión e grado que donde el vno d'ellos dexare el plito o los plitos començado o començados qu'el otro que qualquier d'ellos pueda tomar e tome en ese mesmo logar e estado en que el otro los dexare e vaya por ellos cabo adelante fasta los feneçer e acabar, proseguendo e acabando e feneçiendo los dichos plitos e demandas e contiendas.

A los quales dichos nuestros procuradores e a cada vno d'ellos, *yn solidun*, damos e otorgamos todo nuestro libre, llenero, conplido poder bastante e para en todos los plitos, demandas, cabsas e negoçios, movydos o por mover, que nos, el dicho pueblo o qualesquier nuestros vesynos, avemos o entendemos aver o mover contra qualquier o qualesquier conçejo o conçejos, persona o personas, asy omes como mugeres, clérigos e legos, de qualquier ley, estado o condiçión o preheminiçia o dignidad que sean, o los sobredichos o qualquier d'ellos han o entienden e esperan aver o mover contra nos o contra qualquier de nos e nuestros vesynos en qualquier manera e por qualquier razón que sea o ser pueda.

A los quales dichos nuestros procuradores e a cada vno d'ellos, *yn solidun*, damos e otorgamos todo nuestro poder conplido, asy en demandando como en defendiendo, para ant'el rey e de la reyna [sic] nuestros sennores e para ante los sennores de su muy alto Consejo e oydores de la su Avdiencia e alcaldes e notarios de la su Casa e Corte e Chançillería e para ante qualquier o qualesquier d'ellos e para ante otro o otros alcalde o alcaldes e corregidor e juez o juezes hordinarios, delegados e subdelegados, eclesiásticos e seglares, de qualquier çibdad o vylla o lugar o juridiçión que sean, que de los dichos nuestros plitos e demandas e cabsas e negoçios ayan poder de oyr, librar e conosçer en qualquier manera e para ante qualquier o qualesquier d'ellos, para demandar e defender e razones e responder, negar e conosçer, annadir e mengoar liebolo (sic) o liebelos e demandas presentar, plito // ^{XXV au.} o plitos contestar, requerir, reconvenir e para que en nuestras ánimas puedan faser qualquier juramento o juramentos, asy de calupnia como de çesorio e de otra qualquier natura de juramento que a la natura del pleyto o de los plitos convengan de se fazer, e para poner exebçiones e desersiones, las que conplieren e menester fueren, perjudiçiales, dilatorias, perentorias, de qualquier natura que sean, e para poner artyculos e posiçiones e para responder a los que la otra parte o partes presentaren e pusieren e para dar e presentar testigos e provanças e cartas e ynstrumentos, los que a nos conplieren e menester fueren, e para ver jurar e conoçer los testigos e provanças que la otra parte o partes contra nos presentaren e para los ynputar e enbargar e contradesy a ellos, asy en dichos como en personas e en todo lo que menester fuere, e para concluyr e ençerrar razones e oyr juyzio, sentençia o sentençias e de las que por nos fueren consentyr e de las contrarias suplicar e apelar e agravyar e seguir la apelación, suplicaçión e agravio ante quien e como se deuieren o dar quien las syga, e para demandar costas e reçebyr la tasaçión d'ellas e para faser por nos e en nuestro nonbre qualesquier abtos e requerimientos e protestaçiones que fueren neçesarias e tomar todo ello por testimonio e avenir e conponer e conprometer los dichos plitos e demandas e negoçios e quistiones en manos e poder de qualquier persona o personas para que los libren e examinen, asy por conpromiso como syn conpromiso, en la manera que ellos quisieren e nos puedan obligar sobre ello e a nos, el dicho pueblo e vesynos nuestros, todo quanto por los dichos juezes árbitros fuere juzgado e que non yremos nin vernemos contra ello ni contra parte d'ello, e para que los dichos procuradores e qualquier d'ellos puedan ganar carta o cartas de Sus Altezas o de otros sennores e juezes qualesquier que a nos conplieren e testar e enbargar e contradesy las que contra nos fueren ganadas o quisieren ganar e entrar sobre ello en plito e seguir- // ^{XXV at.} lo ante quien e como se devyere, e generalmente para faser e desyr e razonar por nos e en nuestro nonbre, asy en juyzio como fuera d'él, todas las otras cosas e cada vna d'ellas que nos mesmos faríamos e diríamos e razonaríamos presentes

seyendo, avnque sean de aquellas cosas e cada vna d'ellas en que segund derecho requieran aver espeçial mandado e para que los dichos nuestros procuradores o qualquier d'ellos en su lugar e en nuestro nonbre pueda o puedan faser e sostytuyr vn procurador o dos o más, quales e quantos ellos o qualquier d'ellos quisieren e por vyen tovyeren en todo lo sobredicho e en qualquier cosa e parte d'ello e tornar a tomar en sy otra vez del caso el ofiçio d'esta procuración e rebocarlos cada que quisieren e por bien touieren, asy antes del plito o de los plitos contestado o contestados como después, e quán conplido e bastante poder como nos avemos para todo lo sobredicho e para cada cosa e parte d'ello otro tal e tan conplido e bastante lo damos e otorgamos los dichos nuestros procuradores e a qualquier d'ellos e al sostytuto o sostytutos en su lugar e en nuestro nonbre fechos e sostituydos por ellos o por qualquier d'ellos.

E para aver por firme todo lo sobredicho, estable e valedero, para agora e en todo tiempo, so obligación de nos, la dicha república, e de todos e qualesquier nuestros bienes, asy muebles como rayzes, avydos e por aver, por do quier e en qualquier lugar que los ayamos, e relebamos a los dichos nuestros procuradores e cada vno d'ellos e al sostytuto o sostytutos por ellos en su lugar e en nuestro nonbre fechos e sostituydos de toda carga de satysdaçión e fiaduría, so aquella clausula qu'es dicha en latyn *judiçium sisty, judicatum solui* con todas sus cláusulas acostunbradas so la dicha obligación.

E porque esto sea firme e no benga en dubda, otorgamos esta carta ant'el escriuano e testigos de yuso escriptos.

Que fue fecha e otorgada esta carta en el dicho lugar del Pasaje, dentro, en las casas que fueron de Juanicot de La Canal, que Dios aya, donde todo el dicho pueblo estava ayuntado, a veynte // ^{XXVI} au. e çinco días del mes de março, anno del Nasçimiento de nuestro Salvador Ihu Xpo de mill e quatroçientos e noventa e siete annos, seyendo presentes por testigos llamados e rogados para ello, don Pero Lopes d'Echaçarreta, bycario del dicho lugar, e Martín de Arçaçu, vezino de Fonterravya, e Miguel de d'Eredia, vezino de La Rentería. E yo, Domingo de Liçarça, escrivano de Cámara del rey e de la reyna nuestros sennores e su notario público en la su Corte e en todos los suso regnos e sennoríos e del número de la dicha vylla de La Rentería, fuy presente a todo lo que sobredicho es en vno con los dichos testigos, e por ruego e otorgamiento del dicho pueblo del Pasaje esta carta fiz e escriuí. E por ende, puse aquí este mio acostunbrado sygno a tal, en testimonio de verdad. Domingo de Liçarça.

7

1517, abenduak 4. Andre Maria eliza, Santa Martaren kapera (Donostia).

Donostiako udalbatzak Migel Arriagakoa maisu arotzari egindako dohaintza gutuna. Hainbat baldintzapean San Pedroko salbioan dagoen lursail bat emanez.

ARChV. Pleitos Civiles. Quevedo, Fenecidos, 1349-2, 143 au. -144 au. folk.

Ihesus (+)

En el nonbre de Dios e de Santa María, Amén. Sepan quantos esta carta de donaçión vieren cómo nos, el conçejo, justiçia, jurados, regidores, ofiçiales fijosdalgo de la noble villa de San Sabastián que estamos juntos en nuestro regimiento, la canpana tañida, en la clavstra de la yglesia de señora Santa María, en la capilla de señora Santa Marta, segund que lo avemos de vso e de costunbre de nos juntar, espeçial e nonbradamente seyendo e estando presentes en el dicho lugar e regimiento Estevan Peres de Aguinaga, alcalde hordinario en la dicha villa e su término e juridiçión este presente año, e Juan Bono de Durango, menor en días, e Domingo de Quexo, jurados mayores de la dicha villa este dicho año, e Miguel d'Erñialde e Domingo de Oreña, regidores sus aconpañados de los dichos alcalde e jurados este dicho año, tenientes cargo del gobierno de la dicha villa e de los bienes, rentas e molumentos d'ella, estando juntos, como dicho es, para entender en el bien e procomún de la dicha villa e su República, otorgamos e conosçemos por esta presente carta e por lo contenido en ella que fazemos donaçión e donamos a vos, Miguel de Arriaga, maestre carpintero, morador en el nuestro Pasage, de vn pedaço de tierra que la dicha villa e conçejo tiene en el dicho Pasage en el Sableo del dicho Pasage, azia la parte de Alça, en espaçio de quatro braçadas. El qual es teniente de vna parte a casa de la serora o monja que es al presente en la iglesia de San Pedro

e de la otra, para las casas de Lesaca e Cuman, e de la parte detrás a su misma casa e por partes de delante al braço de mar. Çielo e tierra, con todas sus entradas e salidas, derechos e pertençias quantas a e puede aver, de los // ¹⁴³ at. abismos asta el çielo e de los ¹⁵³ çielos fasta los abismos, quanto es la casa en ancho, para que en lo que por nos así es donado podades hazer e hagades todo e qualquier hedefiçio que bien os viniere e d'ello vos podays aprobechar e aprobechedes vos e los que de vos vinieren como de vuestra cosa propia, para que lo podades vender, donar, trocar e cambiar e enajenar e fazer d'ella como de vuestra cosa propia, con las condiçiones e modos siguientes:

Primeramente que vos o los que de vos ovieren el tal suelo, seades tenido de nos pagar en cada vn año de çenso perpetuo çinco chanpones, que son quarenta maravedís de la moneda corriente, o su valor en cada vn año *yn perpetuun*, e con que el dicho pedaço de tierra por nos así donada la non podáys dar ni donar ni vender a yglesia ni monesterio ni a persona de reliçión ni a persona poderosa ni estraña, saluo a persona seglar e llana e veçino de la dicha villa.

E que paguedes e contribuyades vuestra racta en los pechos e derramas que os fueren echados en el dicho Pasage, como a otro semejante veçino del dicho Pasage.

E con que hagades el dicho hedifiçio dentro, en vn año e vn día.

E la donaçión susodicha os hazemos, como dicho es, para en remuneraçión de algunos seruiçios por vos al dicho conçejo echos e porque esperamos que adelante al dicho conçejo seruiréys.

E con que esta dicha donaçión valga mientras fuera la voluntad del dicho conçejo.

E vos guardando las dichas condiçiones e cada vna d'ellas e no yendo contra alguna d'ellas en tiempo alguno nin por alguna manera, obligamos a los bienes e rentas del dicho conçejo, asy a los que oy día ha como a los que abrá de aquí adelante, que non vos le quitaremos.

E por mayor firmeza la mandamos sellar con el sello del dicho conçejo.

E yo, el dicho Miguel // ¹⁴⁴ au. de Arriaga, otorgo e conosco que açeto la dicha donaçión de suso e me obligo en vno con todos mis bienes muebles e rayzes, avidos e por aver, con la dicha tierra e hedifiçio que ay fiziere, de tener e guardar las condiçiones susodichas e cada vna d'ellas e de pagar los çinco chanpones o quarenta maravedís, so obligaçión de mi persona e bienes que para ello ypoteco.

Fue fecha e otorgada en la dicha villa de San Sabastián, en el sobredicho lugar e capilla de Santa Marta, a quatro días del mes de dezienbre, año del Nasçimiento del nuestro Salvador Ihu Xpo de mill e quinientos e diez e siete años.

Testigos que a lo que dicho es fueron presentes: Diego de Durango e Miguel de Ygurrola e Garçia de Berrayarça, veçinos de la dicha villa de San Sabastián.

E yo, Amado Ochoa de Olaçual, escriuano de Cámara de la reyna nuestra señora e del rey su fijo, nuestros señores, e escribano del número de la dicha villa e escribano fiel del conçejo este dicho año, en vno con los dichos testigos presente fuy a lo que susodicho es. Por ende, de mandamiento de los señores del regimiento e pedimiento del dicho maestre Miguel, esta carta fis escriuir a otro por yo estar ocupado. E va en esta foja e plana de pliego de papel e porque ello es verdad e pasó asy, puse aquí este mi acostunbrado sygno en testimonio de verdad.

(*zeinua*)

(*izenpekoa*)

(*Donostiako armariaren zigilua*)

¹⁵³ Zirriborratua: «abismos».